

„A SPUNE LUCRURILE AȘA CUM SUNT...”

Consemnare: **Johannes KABATEK, Adolfo MURGUÍA**

Din volumul Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*. Traducere, indici și completări biobibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2017

ROMÂNIA

Adolfo Murguía: *Pentru început, povestești-ne puțin despre copilăria Dumneavoastră și despre primii ani în România.*

Eugeniu Coșeriu: M-am născut la 27 iulie 1921, într-un sat din Moldova de Sus, în nordul Basarabiei. Era un sat foarte mare, frumos, cu circa 6 000 de locuitori; se numește Mihăileni și se află la aproximativ 40 km de Bălți, capitala județului cu același nume. Uneori se spune, de altfel, că m-am născut la 14 iulie și aceasta vine din faptul că, noi, în Basarabia, aveam pe atunci așa-numitul „stil vechi”, se socotea timpul încă după calendarul gregorian, după care m-am născut la 14 iulie. În schimb, după calendarul iulian, ar fi 27. Uneori chiar se scrie: „născut la 14/27 iulie” – ceea ce nu înseamnă totuși că m-am născut în două zile diferite. Tatăl meu era pe atunci ceea ce, pe românește, se numește *agent sanitar*, un funcționar sanitar, și avea 25 de ani când m-am născut. Mama mea era casnică și urmăsea școala elementară rusă, pentru că acest ținut fusese anexat Rusiei din 1812 până în 1918, și româna, cam din 1867, era absolut interzisă. Acasă, firește, continua să se vorbească românește, dar nu și la școală. Când m-am născut, mama mea avea 19 ani.

Johannes Kabatek: *Aveți frați?*

E.C.: Am fost primul copil. Doi ani și jumătate mai târziu s-a născut sora mea *Iulia* care, de fapt, „oficial” se numește *Iuliana*. Eu mă numesc *Eugenio*, adică, pe românește, *Eugeniu*, cu *u*. Tatăl meu se numea *Johann* sau *Hans*, pe românește *Ion*, iar mama mea se numea *Zinaida*, dar îi spuneam totdeauna numai *Zina*.

J.K.: *În România se întâlnește uneori și „Eugen”, nu „Eugeniu”.*

E.C.: Da, chiar foarte des. Este vorba de variante ale aceluiași nume: *Eugeniu* și *Eugen*. Eu însumi am folosit mult timp forma *Eugen*; de mulți ani folosesc totuși exclusiv forma *Eugeniu*, așa cum, de altfel, mă numesc și „oficial”. Doar în străinătate, în actele personale oficiale și în publicații, apare permanent forma italo-spaniolă *Eugenio*.

J.K.: *Iar Coșeriu sau Coseriu?*

E.C.: Originar cu sedilă, dar am pierdut-o deja în Italia. În România și în primii ani din Italia, am semnat mereu cu ș, dar din 1944–’45 am renunțat să o mai fac. [...]

J.K.: *Ați spus, în repetate rânduri, că aveți „mai multe limbi materne”. Ați ajuns mai târziu la această situație?*

E.C.: Da. În special italiana o consider ca limba *mea*.

A.M.: *Nu româna?*

E.C.: Româna și italiana și apoi spaniola, după circumstanțele vorbirii, în parte și după „tipul de text” pe care îl scriu. Poezie lirică scriu în română, proză am scris în italiană, iar lucrări lingvistice în primul rând în spaniolă, în al doilea rând în franceză.

J.K.: *Și germana o folosiți la cursuri?*

E.C.: Germana la cursuri, în Germania și în țări neromanice; și de mulți ani, firește, și în scrierile lingvistice. La cursuri, de altfel, după țara sau mediul în care mă aflu, am folosit și franceza, italiana, spaniola, portugheza sau româna. [...]

J.K.: *Ați menționat, anterior, imaginea falsificată a istoriei sub dominația rusă din perioada când tatăl Dumneavoastră mergea la școală. În școala din timpul Dumneavoastră era cu totul altfel, deoarece țara aparținea României. Ați fost la școala românească. Probabil, imaginea istoriei avea o amprentă iarăși proromânească, poate chiar exagerată în sens invers?*

E.C.: Paralelismul pe care îl stabiliți Dumneavoastră între „prorus” și „proromân” nu se potrivește, este complet nepermis, întrucât „moldovenii” sunt, pur și simplu, români, și nu ceva ca un al treilea popor, între ruși și români, care ar putea fi sau „prorus”, sau „proromân” (excluzând cazurile de conștiință „bolnavă” sau „falsă”); și nu este același lucru să îți se impună o falsă identitate istorică și să fie afirmată și confirmată identitatea ta istorică proprie. De aceea ceea ce Dumneavoastră numiți „proromân”, pentru noi ca români, nu este în niciun caz exagerat. Totul era doar normal și de la sine înțeles, întrucât era vorba de cultura noastră, de istoria noastră, de identitatea noastră etnică.

J.K.: *În asemenea ținuturi, care stau mult timp sub dominație străină, există totuși mereu, firește, un naționalism sau patriotism mai puternic, cum se întâlnește și azi în Moldova.*

E.C.: Aveți dreptate; în general, acesta este obișnuit și în ceea ce privește România se poate aplica, într-un anumit sens, Transilvaniei, de exemplu. Nu se potrivește însă așa-numitei Moldove. Spun: „așa-numita Moldovă”, pentru că Moldova propriu-zisă cuprinde tot teritoriul de la râul Nistru până la Carpați (inclusiv Bucovina). Înțeleg însă că vreți să vă referiți la situația din actuala „Republică Moldova”, în privința căreia cea mai recentă, foarte abila propagandă rusă insinuează părerea că acolo ar exista un „naționalism mai puternic” îndreptat în mod evident împotriva rușilor. Această presupunere este însă falsă din două puncte de vedere. Căci, pe de o parte, este vorba, în acest chipurile națio-

nalism antirusesc al moldovenilor, de o fantomă inventată de ruși; de acei ruși care denunță respingerea propriului lor imperialism și colonialism lingvistic și cultural, în special atitudinea acelor intelectuali moldoveni care nu mai vor să aibă și (sau practic numai) rusa ca limbă oficială în republica lor și au insolența de a se apăra împotriva continuării tacite a opresiunii lingvistice din epoca sovietică, cu toate falsificările sale, ba chiar sunt de părere că minoritățile ar avea obligația să învețe limba majorităților din țară, și nu invers – ca „naționalism nedemocratic”, ca „violare flagrantă a drepturilor omului” etc., ceea ce se acceptă, din păcate, în mare parte și fără critică, în Occident. Într-adevăr [sunt] obraznici acești intelectuali moldoveni, care nici măcar nu acceptă moldoveneasca îngăduită lor și vor să numească limba lor nu „moldovenească”, ci „românească”; ei trebuie să fie pedepsiți!

În realitate însă, drepturile minorităților sunt recunoscute și respectate în Republica Moldova mai mult decât în alte părți. Nu este vorba aici, de fapt, *de drepturi*, ci *de privilegii*; și, în cazul rușilor, acestea abia dacă sunt atinse. Ba chiar dimpotrivă.

Pe de altă parte, în Republica Moldova chiar acest „naționalism” lingvistic și cultural îndreptățit nu este prea puternic; el este, în privința politicii, având în vedere pasivitatea preponderentă a poporului, mai curând slab și în prezent se află în apărare împotriva multor politicieni cu conștiință „bolnavă”, care sunt gata să reprezinte, să accepte și chiar să susțină ca adevăr istoric dovedit până și falsificările epocii sovietice (printre ele existența unei limbi „moldovenești” independente de română).

Dar vorbeam despre perioada copilăriei mele, imediat după reunificarea Basarabiei cu restul Moldovei, în Regatul România. Chiar și pe atunci, naționalismul lingvistic și cultural sănătos era la început mai curând slab, pentru că rusificarea mersese foarte departe deja din timpul țărilor, mai ales la stratul social cult și la pătura suprapusă în general. Era prezent, desigur, la moldovenii „luminați”, precum mitropolitul de mai târziu Gurie Grosu, care pe atunci era încă arhimandrit; sau la intelectualii și politicienii care au înfăptuit reunificarea; mult mai puțin totuși la alți reprezentanți ai păturii conducătoare regionale. Dar pe atunci s-a reușit în scurt timp să se entuziasmeze pături largi ale populației pentru regăsirea identității lor naționale. Astăzi, după a doua anexare rusă, de această dată de către Uniunea Sovietică (1940, 1944), situația este alta. Odată cu comunismul, rusificarea (în special la orașe) a mers mult mai departe și printr-o colonizare sistematică cu ruși sau rusofoni din alte ținuturi ale Uniunii Sovietice și ca urmare a decimării populației românești („moldovenești”) prin deportări masive și transmutări masive de populație. De asemenea – în urma propagandei permanente împotriva românismului, a promovării permanente a unei închipuite identități „moldovenești” autonome din punct de vedere istoric și etnic prin interzicerea nu întotdeauna direct exprimată a contactelor cu românii (chiar și cu România comunistă!) – stingerea adevăratei

conștiințe naționale și adevăratei identități istorice a băștinașilor a avansat mult mai departe.

Un paralelism există deja, dar în altă privință. Mulți dintre intelectualii care în 1918 au apărat românitatea și au militat pentru reunificare, s-au reîntors în 1917–1918 în patria lor din orașe precum Kiev, Moscova, Petersburg și Dorpat, în ale căror universități studiau sau studiaseră (în Chișinău, capitala Basarabiei, nu exista pe atunci universitate) și unde puteau mai bine decât acasă să ajungă la conștiința clară a identității lor istorice. Astăzi este într-o anumită privință la fel, însă astăzi, de fapt – în opoziție cu situația de odinioară –, este vorba, în primul rând, de stăpânirea limbii române. Majoritatea intelectualilor care au studiat în Republica Moldova, chiar și la Universitatea din Chișinău – cu excepția poezilor și scriitorilor care, uneori, doar cu mult efort și nu fără mari dificultăți, și-au însușit o română bună –, cunosc insuficient româna. Ei sunt anume capabili să vorbească la nivelul cerințelor cotidiene, pentru că au învățat aceasta acasă, dar cunosc insuficient limba literară, vorbesc adesea cu rusisme sintactice și, în orice caz, rusa le este mai accesibilă la acest nivel decât româna. Acest lucru se întâmplă și pentru că li s-a impus atât de mult timp o „moldovenească” literară artificială și hibridă. Cei care vorbesc o română mai bună din punct de vedere fonetic și sintactic sunt țărani din ținuturile curat românești, căci ei nu cunosc altă limbă; în privința conștiinței naționale, majoritatea lor se comportă totuși pasiv și se lasă influențați ușor de adversarii românismului. Și astăzi sunt, adesea, intelectualii care luptă pentru românism (și care, totodată, vorbesc o română mai perfectă) – în parte chiar dintre scriitori – tocmai aceia care au studiat la Moscova, Leningrad sau Kiev, unde au avut și acces la publicații românești și puteau să întâlnească mai ușor români din România. Căci în Chișinău nu se puteau obține niciun ziar românesc, nicio carte românească. Oficial, existau cărți românești în librăria pentru publicații în limbi străine, doar că nu se puteau găsi acolo; sau se dădeau câteva exemplare care se terminau imediat. De asemenea, nu este întâmplător că prima revistă „moldovenească” tipărită cu caractere latine (*Glusul*) a apărut în 1991 nu în Chișinău, ci în Riga.

J.K.: *Era aceasta și o problemă de grafie, deci din cauza altui fel de scriere a românei?*

E.C.: Vreți să ziceți „a românei din România”, întrucât moldoveneasca este tot română. Nu, scrierea trebuia să fie învățată oricum, pentru latină, franceză, engleză etc. Era o problemă pur politică. [...]

J.K.: *Ați vorbit mai înainte de „Tinerimea Română”. Ce fel de organizație era?*

E.C.: Era o organizație de stat, ca aceste asociații culturale care de fapt sunt susținute de stat. Primea cu siguranță mulți bani de la stat, întrucât, la concursuri, toți concurenții puteau călători la București și erau cazați acolo o săptămână întreagă. În afară de aceasta, erau excursiile...

J.K.: *Erau și din punct de vedere politic ani foarte importanți pentru Europa, ceea ce, la vârsta Dumneavoastră, ați urmărit cu siguranță. Ați scris pe atunci și despre dezvoltarea europeană?*

E.C.: Nu, absolut deloc. Și în ceea ce privește evenimentele din Europa din acești ani: noi, elevii, nu aveam idei clare despre acestea; altfel nu am fi fost surprinși de evenimente. România trăia cumva la periferia Europei și noi trăiam la periferia României. Se admite anume adesea contrariul, dar eu cred că tineretul de astăzi este mult mai copt și, din punct de vedere politic și social, mai conștient de responsabilitatea sa decât eram noi odinioară. Nu știu cum era în restul României. Dar la noi, imaginea politică de ansamblu era mai curând amestecată și, totodată, vagă și neangajantă. Câțiva colegi de școală erau – așa credeam noi – mai mult sau mai puțin criptocomuniști sau de orientare comunistă; aceștia erau, în același timp, rusofili. Majoritatea însă nu avea nicio părere despre politică și era total pasivă. Politica, ca atare, era de altfel interzisă în școală. Există totuși un grup, compus aproape exclusiv din români, și ceva mai mare decât cel al celor suspecți de comunism, care era orientat mai curând patriotic și naționalist, chiar dacă nu în mod expres spre vreun partid politic. Astfel ne-am bucurat cumva „că Mussolini le-a arătat-o etiopienilor”. Pe de altă parte, eram sceptici și indeciși, căci simțeam și simpatie pentru etiopieni și inventasem chiar un joc care se numea „Addis Abeba”. În afară de aceasta, exista o anumită simpatie pentru Germania și pentru germani, până când germanii au ocupat România. În acel moment s-a terminat cu simpatia politică.

J.K.: *S-a menținut simpatia pentru Italia, atunci când Italia colaborează cu Germania?*

E.C.: Poate nu din partea tuturor, dar Italia era pentru noi cumva mult mai departe decât Germania și, de aceea, mai curând indiferentă. Pe noi, în mod direct, ne interesa mai mult relația cu Germania, pentru că germanii ocupaseră practic România (deși în regiunea noastră nu se vedea niciun neamț) și chiar încă înainte de a da Basarabia rușilor (ceea ce noi, pe atunci, nu știam deloc).

Numai din cauza tratatului dintre Germania și Uniunea Sovietică eram noi, cei cu convingeri patriotice, revoltați, pentru că Hitler pactiza dintr-o dată cu comuniștii. În acel moment am scris eu însumi, mare, pe tabla neagră: *Jos Germania!* În fond acesta era însă un gest stupid și absurd (pentru că nu producea efecte) al unui tânăr lăudăros, întrucât, pe de o parte, noi eram oricum nepuțincoși și, pe de altă parte, eu identificam, ca mulți alții, poporul german cu guvernul german. Mai târziu m-am străduit mereu să nu mai fac acest lucru, să nu mai identific poporul cu guvernul, deși uneori îmi venea greu să n-o fac. [...]

A.M.: *Ați fost vreodată membru într-un partid?*

E.C.: Nu, niciodată. Și nu am participat în toată viața mea la alegeri. În România eram prea tânăr și nu aveam drept de vot, căci am părăsit România

la 19 ani. Și ulterior eram peste tot pe unde am trăit „străin” și deci fără drept de vot, cu excepția unor ani în Uruguay. Mai mult încă: de când mi-am luat cetățenie uruguayană, am fost și în România oficial „străin” și am fost tratat ca atare. Dacă aș fi rămas în România, poate aș fi intrat într-un partid, din convingere sau, eventual, și din oportunism; sau aș fi fost obligat să o fac. Viața în exilul voluntar m-a salvat, atât de un eventual oportunism, cât și de o probabilă constrângere. Dar aceasta privește numai „engagement”-ul meu politic, ceea ce eu numesc „atitudine politică de partid” și pe care aș separa-o strict de „atitudinea politică națională”. În această privință se poate foarte bine zice – și ceea ce s-a spus de unii – că sunt un „apolitic”, ceea ce nu prea are sens, dacă se interpretează într-un sens prea generic și se aplică și la convingerea și concepția politică.

Este desigur altceva când este vorba de convingere politică sau de concepția politică pe care fiecare om adult o are, cel puțin intuitiv, și care poate, de asemenea, determina angajamentul său politic, dacă există condițiile pentru aceasta. Și aici este vorba pentru mine, în primul rând, de atitudinea „național-politică”, de atitudinea față de propria națiune, în special în raport cu alte națiuni, adică, de poziția față de „patriotism” și de modul în care se interpretează patriotismul. În această privință am distins, în propria mea evoluție, trei faze ale „naționalismului” și ale „patriotismului”, pe care le-am notat undeva. Dar atenție! Nu este vorba de „naționalismul” politic partinic în sens obișnuit, ci de atitudinea față de națiune și de patrie. Și un socialist, chiar un comunist, poate să fie „naționalist” în acest sens; și „patrioți” sunt, nu-i așa, toți. De fapt, este vorba aici, de asemenea, de forme existente istoric în comunități, deși cu trepte intermediare și nuanțe infinite. [...]

A.M.: *Ați scris texte politice?*

E.C.: Nu, odinioară în România, nu. Mult mai târziu, ca ziarist în Italia, am scris analize și comentarii de politică externă; desigur din perspectivă italiană. În timpul școlii am scris și publicat în revista liceului nostru câteva tirade patriotice naive despre eroii și faptele eroice ale trecutului românesc. Nu aveam nici 16 ani. De asemenea, am scris un eseu scurt și pios *Despre importanța credinței în viața spirituală*.

A.M.: *Vă considerați creștin în acest sens?*

E.C.: Firește. Știți ceea ce Croce a zis și a scris: *Perché non possiamo non dirci „cristiani”* ... [De ce nu putem să nu ne zicem creștini].

A.M.: *Dar doar din punct de vedere istoric, și nu personal.*

E.C.: Nu, în acel moment poate și personal. De altfel, nu înțeleg ceea ce trebuie să însemne aceasta exact. Ești creștin, aceasta este deja o *forma mentis* care se menține mereu. Este altceva dacă ești într-adevăr practicant, dacă mergi realmente la biserică în fiecare duminică, dar a fi creștin rămâne.

AM.: *Dar este adevărat că Dumneavoastră împărtășați și considerați adevărate convingerea, dogmele Bisericii Catolice?*

E.C.: Dogmele religiei trebuie acceptate astfel cum au fost formulate: ele aparțin altei forme și altui nivel al cunoașterii, nu nivelului rațional al logicii adevărului în sensul obișnuit: nu sunt ceva ca principiile științelor naturii. Știți că, în Sfânta Scriptură, și *ordo verborum mysterium est*. În ceea ce privește participarea efectivă la viața creștină comunitară și publică, a trebuit să mă limitez la respectarea tradiției în cazul copiilor: mai târziu, ca adulți, trebuie să decidă ei înșiși dacă vor rămâne la tradiția tatălui lor sau nu. Copiii mei au fost toți botezați și au făcut, în mod normal, prima comuniune, confirmarea etc.

A.M.: *Ați fost deci catolic à la Action française?*

E.C.: Poate. Nu știu cum a fost sau este catolicismul *Action française*. Ceea ce pentru mine este important, în primul rând, și mă convinge este ideea fundamentală a moralei creștine – catolice –, adică principiul libertății omului: că omul însuși este cel care își decide acțiunile și preia responsabilitatea pentru ele, că el deci nu este predestinat – deși se poate găsi deja la Sf. Augustin și altceva. Singura confesiune, dacă nu religie, care accentuează libertatea omului, *libre albedrío* [liberul arbitru], în această formă, este, după părerea mea (și după știința mea!), cea catolică. [...]

A.M.: *Cum distingeți un învățat de un „erudit”?*

E.C.: Vreau să spun că el știe, într-adevăr, foarte multe lucruri, dar nu are „rădăcini adânci”, nicio viziune profundă a lucrurilor și a relațiilor dintre ele. În plus, aceasta mă deranjează la el, faptul că voia să fie „șeful” generației sale. Ce înseamnă de fapt a fi „șef al unei generații”? Și de ce are nevoie o generație de un „șef”? Generația ar face mai bine dacă s-ar concentra serios asupra lucrurilor, în loc să se uite după un „șef”.

A.M.: *Este vorba, după părerea dumneavoastră, de un fel de complex al liderului?*

E.C.: Da, dar numai în domeniul cultural, unde voia să le indice drumul altora.

A.M.: *Da, dar acest impuls de a fi figura numărul unu există și atunci când se crede în lucrul însuși. Cred că, de multe ori, este dificil să distingi. Dumneavoastră sunteți, într-un anume sens, și figura numărul unu, dar ați spune despre Dumneavoastră că întotdeauna ați crezut în primul rând în lucru?*

E.C.: Am spus mereu tuturor: „Nu urmați ideile mele, vă rog, ci concentrați-vă asupra obiectului însuși și încercați – în cazul că principiul antidogmatismului este valabil – să nu prezentați niciodată teoria ca dogmă. Sunt convins, fi-rește, că am dreptate; altfel nu aș spune aceasta. Dar Dumneavoastră nu sunteți obligați să acceptați aceasta”.

A.M.: „*Aveți dreptul la propriile dumneavoastră greșeli!*”

E.C.: Și încă ceva despre Eliade: același lucru pe care l-am spus anterior despre necesitatea de a reduce valorile false la adevărata lor dimensiune este valabil și pentru o anumită filosofie românească, strălucitoare, dar nu solidă, fragmentară și superficială, foarte apreciată de mulți români, în cercul căruia se mișca și Eliade. Se lansează câteva nume, Hegel, Kant sau Dilthey – pentru cadrul adecvat și mai apoi se emit banalități drept gândiri profunde.

Un exemplu pentru această filosofie fragmentară, contradictorie, și care, în fond, nu spune nimic este și Cioran, deși el nu lansează nume în jurul său, dar a dezvoltat, pentru justificarea contradicțiilor, tehnica negării sistematice (singurul lucru care este la el sistematic). Nu există afirmații ale lui pe care să le mențină permanent, nicio idee care să valoreze ceva pentru el, nici măcar această idee că nicio idee un valorează ceva, întrucât este oricând gata dispus să nege și aceasta. Aceasta înseamnă: nu un scepticism sănătos, stimulator, ci pur și simplu negativitate arbitrară și apoi negativitatea negativității și negativitatea negativității negativității. Astfel ajunge să prezinte chiar ca virtute incapacitatea de a gândi sistematic și de a duce o idee până la capăt.

A.M.: *La Paris exista un grup mare de români exilați. Cioran nu a plecat în exil, ci a primit o bursă de studii și a rămas acolo.*

E.C.: Și din motive politice, de care mai apoi s-a dezis.

A.M.: *Și al treilea ar fi Ionesco.*

E.C.: Da, dar este o diferență enormă între Ionesco, care este într-adevăr un mare poet, și Cioran. Pentru că toți trei erau văzuți în străinătate ca reprezentanți ai românimii, se credea că ar avea cam aceeași valoare: dar există chiar mari diferențe. Și Ionesco avea, desigur, o slăbiciune pentru formule, doar că, în cazul lui, rădăcinile erau mult mai profunde. Nu mult timp înainte de moartea sa a fost întrebat dacă crede în Dumnezeu și dacă Dumnezeu există. Ionesco a răspuns: „Non, Dieu n'existe pas, il est!” – o formulare mai mult decât subtilă.

Este posibil ca eu să-i apreciez pe Eliade, Cioran și pe alții mai puțin decât ar merita, de aceea, pentru că nu-mi plac osanalele incompetente din jurul lor. Se spune mereu: „cel mai mare din toate timpurile”, „marele filosof al religiei Eliade”, „marele gânditor Cioran” etc., chiar dacă nu neapărat cu aceste cuvinte.

Aș merge poate chiar un pic mai departe și aș spune că așa ceva încă s-ar putea face în termeni de politică culturală, pentru a trezi interesul altora pentru valorile noastre. Dar între noi, românii, nu ar trebui să ne păcălim și ar trebui să apreciem totuși ceva mai lucid.

J.K.: *Să ne reîntoarcem, încă o dată, la experiențele dumneavoastră din Mihăileni, din Bălți și din Iași. În aceste schimbări bruște de la sat într-un oraș de provincie, apoi într-un oraș mare – au fost și conflicte, de exemplu, că persoanele de la*

sat erau tratate în Iași într-un mod diferit sau nu li se le dădea importanță sau că la universitate trebuia mai întâi să lupți pentru recunoaștere?

E.C.: Probabil că da, dar eu eram pe atunci un tânăr foarte curajos și îmi propusesem să arăt tuturor tot ce poate un țăran din Mihăileni. Chiar de la Bălți. Firește, erau acolo acești fii de ofițeri care își dădeau aere și care știau franceza de acasă, pentru că aveau o guvernantă care vorbea numai franceza și pentru că ei vorbeau și cu mama lor doar franceza. Dar cine era la sfârșitul anului cel mai bun la franceză? Nu era tocmai fiul colonelului, ci micul țăran Coșeriu.

J.K.: Dar exista probabil un motiv, o motivare specială.

E.C.: Era precis o motivație. La fel ca și faptul că deja la prima probă scrisă, la biologie, am primit nota cea mai mare și am fost lăudat de profesoară, de doamna Kaminski. Îmi amintesc încă de acest examen parțial (numit la noi *teză*). Tema era *Stomacul bouului* și eu nu numai că am descris totul cu precizie, ci am și desenat frumos stomacul bouului cu cele patru compartimente.

Așa mi s-a întâmplat și cu alte „teze” la alte materii și curând diferența „socială” dintre mine și copiii de la oraș, care la început mă făcea timid, a dispărut sau a fost înlocuită cu o altă diferență, pentru mine mai importantă, în direcție opusă – cel puțin în ochii mei.

J.K.: Se observa, de exemplu, și în limba Dumneavoastră că proveneați de la sat?

E.C.: Nu, asta nu. În primul rând, diferențele în limba română sunt foarte mici și, în al doilea rând, noi am citit întotdeauna mult și am vorbit limba literară. Poate deja fără expresii argotice. Dar pe acestea nu le-am folosit nici mai târziu.

Cu ocazia schimbărilor la universitate nu au mai fost deloc probleme. Firește că orașul era impresionant pentru mine, așa complet diferit și plin de istorie. Tot ceea ce se cunoștea din literatură era aici prezent: aici a fost Eminescu, acolo a locuit Creangă etc. Aceasta era deja pentru mine ceva cu totul deosebit, dar în Universitate nu am mai avut niciun complex de inferioritate și nici dificultăți. Dimpotrivă, pentru că eram deja la *Jurnalul literar*, unde tocmai în primele săptămâni apăruseră poeziile ale mele, aparțineam deja „păturii înalte” a studenților.

Doar că, firește, problema nu era aceasta, ci sărăcia. La început nu aveam bursă, abia mai târziu am primit una, dar ea nu ajungea, dacă voiai să-ți cumperi și cărți. Cu privire la aceasta, pot să vă povestesc câteva anecdote. Odată mi s-a întâmplat o scenă deosebit de penibilă. Aveam la franceză o profesoară excelentă, nu ca profesoară, căci titularul catedrei era altcineva, ci pentru toate exercițiile; se numea Nimfa Corcimare. Eu stăteam în primul sau în al doilea rând, toate din jurul meu erau fete și, la un moment dat, asistenta a încercat să deschidă fereastra, dar nu a reușit, aceasta se bloca. Nu a reușit s-o deschidă și eu ar fi trebuit s-o ajut, dar am rămas așezat. După un timp, toate, în special cele

din băncile din spate, au început să mă ocărăscă: „Coșeriu, Coșeriu, de ce nu faci nimic?” Am rămas totuși așezat și nu puteam să explic comportarea mea: aveam pantalonii rupți în fund, nu aveam palton și s-ar fi văzut totul, dacă m-aș fi ridicat și aș fi mers la fereastră. Abia 29 de ani mai târziu, la Congresul romaniștilor din București, i-am explicat totul doamnei Corcimare și mi-am cerut scuze pentru comportarea mea de odinioară. Ea uitase demult aceasta.

O altă istorie este cea a *iepurilor*. Era în Iași un mare cămin de studenți și am obținut o cameră, dar banii tot nu-mi ajungeau. Uneori nu-mi ajungeau banii pentru mâncare până la sfârșitul lunii și eu trebuia să mănânc ca *iepure*. Aveam o sală de mese în cămin și acolo era o rânduială care devenise deja tradiție: cei care aveau bani mâncau totdeauna primii; și ceea ce rămânea, puteau să mănânce ceilalți. Aceștia erau numiți *ieपुरi* și trebuiau să aștepte până când bucatarul striga deodată: „Iepurii!” – era adesea spre ora două când și ei își primeau mâncarea, întrucât cei care plăteau începeau să mănânce la douăsprezece. Dar era aproape aceeași mâncare ca pentru ceilalți. [...]

A.M.: Să ne reîntoarcem la cronologie.

E.C.: Toată activitatea mea era deci destul de complexă și bogată, dar încă fără o direcție clară, doar plină de aroganță și de aere pretins geniale, și chiar din primul an de universitate, în care îi criticam mereu fără cruțare la seminar pe colegii mai în vârstă, mai ales pe aceia care erau deja în ultimul an, al patrulea, îmi făcea o plăcere deosebită de a critica *Les grosses légumes*. Aveam întotdeauna seminare cu discuții, cu un referent, care făcea un referat, și cu un coreferent. Acesta trebuia să vadă în prealabil ce a scris celălalt și să critice referatul sau să pregătească critica. Odată, de exemplu, era unul din anul al patrulea – nu mai știu cum se numea – care elaborase o lucrare despre elementele turcești ale românei din Dobrogea. El nu o terminase și, în ultima zi, a trebuit să citească și noaptea ceea ce a scris și, în același timp, să caute contraargumente. În ziua următoare, el a vorbit și eu mi-am ținut coreferatul. Săracul s-a înfuriat și a zis: „Cum își permite acest mucos din primul an?” Dar Iordan a zis: „Nu, nu, vă rog! Domnul Coșeriu are dreptate. Continuați, domnule Coșeriu”. Și asistentul lui Iordan, Ivănescu, care mai târziu a fost profesor universitar și se împrietenise de pe atunci cu mine, a vrut neapărat să aibă manuscrisul acestui coreferat. Eu uitasem complet de acesta și el, cu puțin timp înainte de a muri, mi-a înapoiat manuscrisul. O am încă, această critică de odinioară, din primul an. De fapt, se află în volumul festiv pe care Paul Miron l-a editat la Freiburg, într-un caiet special din *Dacoromania*, la sfârșit, ca scriere a mea, o teză despre uzul stilistic al formelor verbale, tot din primul an de universitate.

Dar nici asemenea scrieri nu arătau încă o orientare definitivă: numai retrospectiv, din perspectiva carierei mele de mai târziu, se pot numi „lingvistice”. Unii spuneau: da, trebuie să faceți aceasta, sunteți o speranță importantă pentru această sau cea disciplină. Poate cel mai bine m-a caracterizat Călinescu

în istoria literaturii. El spune numai: „Preatânărul basarabean Coșeriu, turbulent” – aceasta înseamnă ‘tulbure’, ‘nelămurit’ – „dar cu mari posibilități de orientare în toate ramurile culturii”. Aceasta era deja o caracterizare interesantă. Eu nu am fost deloc satisfăcut de ea, pentru că el scrisese totuși lucruri mult mai frumoase despre mine, dar mai târziu am înțeles că el a văzut totuși corect unele lucruri. [...]

ITALIA

[...] A.M.: *Care era starea Dumneavoastră de spirit când ați ajuns în Italia?*

E.C.: Ce înseamnă starea de spirit?

A.M.: *Care erau sentimentele Dumneavoastră?*

E.C.: Este greu de spus, după atâția ani și după ce ai devenit de fapt un altul. Mai întâi, pentru mine care veneam din acest oraș urât mirositor, Bălți, – pe lângă aceasta, eu proveneam dintr-un cătun – la Iași, în acest mare oraș de cultură, cu mari monumente, acest fapt era un *nonplusultra*. Iar apoi să ajung de la Iași la Roma, vă puteți imagina... Din nou, un alt nivel. Aveam deja o admirație fără margini pentru Iași și acum vedeam San Pietro – există lucruri și mai mari! Fiecare oraș italian era diferit, Venetia era complet diferită de Triest, Ferrara iarăși total diferită, apoi Bologna, apoi Florența – totul era unic.

A.M.: *Mergeați pe jos.*

E.C.: Nu, am mers cu trenul dintr-un oraș în altul. Aveam totuși banii mei românești, care mi-au ajuns pentru toată prima lună în Italia.

J.K.: *Cum ați simțit situația culturală și politică, când ați ajuns în Italia?*

E.C.: Se poate spune, foarte general, că astăzi avem o impresie falsă despre această situație. Se crede că și cultura ar fi în mare parte sau complet dependentă de guvernare, pentru că ar fi fost o țară sub dictatură. Aceasta este o transpunere nepermisă a ceea ce s-a întâmplat în țările comuniste, unde anume totul, deci și istoria, filosofia, lingvistica etc. erau marxiste, și unde realmente „omul liber” era în exil. Când, deja după *glasnosti* al lui Gorbaciov, l-am invitat pe V.V. Ivanov aici și l-am întrebat despre tot ce s-a întâmplat în Uniunea Sovietică, el mi-a răspuns că s-a scris incredibil de mult, dar nu s-a publicat și că mulți au murit cu gândul că opera lor poate cândva se va publica, dar între timp trebuia să rămână în sertar: oamenii s-au retras, să zicem așa, într-un fel de exil.

A.M.: *Dar sunteți de părere că nu a fost la fel în Italia fascistă.*

E.C.: Vorbesc, acum, despre diferența dintre o ideologie care se infiltrază în toate, în care nu se putea gândi altfel și unde realmente trebuie să trăiești în exil, în exilul interior, și regimuri dictatoriale ca cel din Italia, unde este complet diferit, unde, pe de o parte, munca nu este o chestiune exclusivă a statului

și cineva care, din motive politice, de exemplu, nu poate fi profesor, totuși poate găsi de lucru, de ex., într-o editură sau la un ziar, ceea ce, dimpotrivă, este cu totul imposibil într-un regim comunist, unde statul este singurul care dă de lucru. Pe de altă parte, în Italia, ideologia era, în mod exclusiv, o ideologie politică și nu, în același timp, una filosofică, una științifică etc., astfel încât să poată exista numai un tip de lingvistică, numai o filosofie și numai o istorie.

A.M.: *Este adevărat că impregnarea societății cu o ideologie totalitară era poate cea mai slabă în Italia?***C.:** În știință, fără îndoială. În afară de aceasta, aici, abia dacă se găsesc exemple de persoane care nu doar au fost urmărite, ci și ucise din cauza ideilor lor. Aceasta nu ține de faptul că, în cazul Uniunii Sovietice, regimul a durat mai mult timp, întrucât deja la început, de exemplu, soțul Annei Ahmatova, poetul Gumiliov, a fost executat fără nicio vină. Mai târziu se poate menționa cazul marelui lingvist Polivanov, despre care nu se știe când a fost ucis, numai că el a fost dus și apoi a murit undeva, ca foarte mulți alții. Unii s-au întrebat de ce am dedicat cartea *Tradición y novedad* tocmai memoriei a patru lingviști – Étienne Dolet, Pierre de La Ramée, William Thomas și Polivanov: toți sunt lingviști care au fost uciși. Dolet a fost ars de viu la Paris ca eretic, Thomas a fost executat de regina Elisabeta a Angliei, Pierre de La Ramée a fost ucis de catolicii fanatici în Noaptea Sf. Bartolomeu și Polivanov de Stalin, adică de regimul stalinist. În ceea ce privește Italia: în privința ideologiei, Italia era mult mai superficială. În primul rând, nu exista într-adevăr o ideologie propriu-zisă. Este o utilizare falsă și insuportabilă a cuvântului *fascism*, atunci când se aplică la o serie întregă de ideologii diferite, inclusiv la cea nazistă. Aceasta provine iarași din uzul comunist și sovietic al termenului. Comuniștii nu-i pot numi „național-socialiști” pe naziști, pentru că ei înșiși sunt socialiști. De aceea au raportat totul la cuvântul *fascism* și vorbesc despre „ideologia fascistă”. Ei înșiși se aflau în faza socialistă și reprezentau, de asemenea, națiunea – cel puțin formal – pentru popoarele care încă nu au obținut independența. Și, între timp, cuvântul *fascism* a devenit general: toți vorbesc de fascism, referindu-se mai ales la ideologia nazistă din Germania, transferând-o apoi și la fascismul originar italian. Cum am spus, în Italia nu exista, de fapt, o asemenea ideologie adevărată. Filosoful Enzo Paci a făcut, cândva, o comparație foarte interesantă între Italia și Germania referitor tocmai la organizarea economiei, a societății etc. și a constatat că, în Germania, toate acestea au fost făcute într-un mod mult mai temeinic și, în același timp, mai crud decât în Italia, unde lucrurile erau mai superficiale. În Italia, la început, nu exista rasism. Și *leggi razziali* au fost preluate mult mai târziu din Germania.

A.M.: *Unii ar spune că au fost impuse.*

E.C.: Nu știu. În orice caz, au existat aceste *leggi razziali* și nu puțini evrei au și părăsit apoi Italia. Alții, ca Alessandro Tornimparte, alias Natalia Ginzburg

au continuat să scrie, deși sub pseudonim; și Moravia, din câte știu, a rămas în Italia, fără să fie deranjat. De asemenea Kafka, de exemplu, a fost din nou tradus și cele mai bune traduceri au apărut tocmai în timpul fascismului. Din acest motiv știu pe de rost texte ale lui Kafka nu în germană, ci în italiană, pentru că le-am citit în italiană în Italia. Deci nu exista rasism acolo. În universități exista un pluralism radical de ideologii, chiar și în filosofie. Existau catolici, chiar marxiști, idealiști etc. Nu se putea spune că ar fi existat o ideologie fascistă adevărată. O dată l-am citat pe Gentile în America de Sud și a venit cineva dintr-acei oameni care, din cauza propagandei, gândeau mereu numai în clișee și mi-a zis: „Dar acesta a fost ministrul culturii, în timpul lui Mussolini!” – este posibil să fi fost, dar eu nu-l citez ca ministru al lui Mussolini, ci ca filosof; sunt două lucruri care nu au nicio legătură unul cu celălalt. În afară de aceasta, cred că și Croce a fost ministru al culturii sub Mussolini și nu se poate spune că Croce a fost un fascist, dimpotrivă. Croce, după câte știu, a fost unul dintre primii miniștri ai lui Mussolini, dar a părăsit curând guvernul. Apoi a fost Gentile, în 1924 sau 1925, ministrul culturii. Ambii erau, de altfel, buni prieteni, până când s-au despărțit. Filosoful propriu-zis, în sens strict, era mai curând Gentile decât Croce. Pentru Croce, filosofia era mai degrabă un fel de cadru general pentru toată activitatea sa culturală și umanistică, în domeniul istoriei, literaturii, hermeneuticii etc.

Important pentru mine în Italia a fost, mai ales, întâlnirea cu incredibila tradiție și cu tot ce se poate vedea în Italia. Mult mai târziu am spus că, în Italia, nu trebuie să ascuți prelegeri de estetică pentru a-ți forma gustul estetic; e destul să te uiți direct în piețe la ceea ce este în jurul tău.

J.K.: *Ca întâlnirea lui Goethe cu „obiectele”.*

E.C.: „Obiectele” sunt deja acolo și se întipăresc în memorie în mod firesc. Ajuns din România cu această ideologie naționalistă de pe atunci, am vorbit cu Luigi Salvini despre „valorile românești” și el mi-a spus: „Da, aveți dreptate. Diferența este numai că România poate avea un viitor mare, Italia însă are și un trecut mare”. Alt lucru, care pentru mine a fost important în Italia a fost posibilitatea de a învăța totul într-un mod cu adevărat critic. Cu o oarecare exagerare, care este, de fapt, necesară, pentru a putea trasa linii clare, am spus mai târziu mereu că în Europa există, de fapt, doar două țări într-adevăr critice: Anglia și Italia.

A.M.: *Critice în ce sens?*

E.C.: Aceasta înseamnă a nu accepta totul la prima vedere, fără a face, din cauza entuziasmului, diferențele de valoare, ci mai întâi să privești totul cu scepticism. Un pozitivism vulgar, ca în Franța, o estetică ca cea a lui Véron sau a lui Guyau nu mai este atunci posibilă și este de necrezut ca cineva să poată deveni, cu câteva formule, o mare personalitate a culturii, cum este cazul, de exemplu, în Franța, uneori. Italia a fost o țară foarte critică, destul de receptivă, fără îndoială, față de alții, dar, în același timp, mai ales mulțumită lui Croce, cu adevărat

selectivă. Această dictatură a lui Croce, vreau să zic dictatură culturală, a fost mai târziu, firește, de asemenea, criticată și se spune că, din cauza lui Croce, nu s-a făcut sociologie și nici semiotică în Italia. Dar, datorită lui Croce, s-a evitat foarte multă vorbărie goală. Universitatea italiană, tocmai cu acest pluralism de păreri, era dominată de „croceanism”, deși el nu a fost niciodată profesor universitar. Nici nu avea titluri academice, totuși a influențat puternic toată cultura și toate orientările. Și la fel cum, mai târziu, în Germania, mulți filosofi nu îndrăzneau să scrie sau să publice anumite lucruri, pentru că se întrebau mereu ce va spune Heidegger despre ele, la fel în Italia nu s-au scris diferite lucruri, pentru că se aștepta la un cuvânt sever al lui Croce în *La Critica*.

Pentru mine, Italia însemna posibilitatea infinită de a mă interesa de diferite culturi, literaturi și limbi. În plus, oferta la Universitatea din Roma era enormă. Toate universitățile italiene au, mai mult sau mai puțin, toate disciplinele clasice, cele care sunt necesare pentru programul de formare obișnuită acolo, dar Roma avea încă și mai mult. În Italia nu este ca în Germania, unde se pot studia numai anumite discipline: *Laurea in Lettere* este generală, poate fi în română sau în albaneză, sau în arheologie chineză. Unica separare este sau era cea între filosofie, geografie și *Lettere*, dar la *Lettere* se frecventau, neapărat discipline filosofice, adică, nu se putea studia *Lettere* fără filosofie. La diferite specialități existau așa-numitele *Fondamentali comuni* care, în cazul Literelor, sunt: *Letteratura italiana*, *Lingua e letteratura latina*, *Storia romana*, în mod curios, *Geografia* și, în sfârșit, *Filosofia morale* sau *Filosofia teoretică* – acestea sunt materiile pentru toți cei care studiază Literele. Apoi există *Fondamentali specifici* pentru direcția clasică: greaca, *Glottologia* (în esență: gramatica comparată a limbilor indo-europene) etc., iar pentru cursurile de limbi moderne: filologie romanică, *Storia dell'Arte*, istoria Evului Mediu și istorie modernă. Pentru o specializare mai strictă existau o mulțime de catedre numite „facultative”. La Universitatea din Roma existau mai mult de 70 de specialități de acest tip, între altele: *Storia della lingua*, diferite curente în istoria artei, tot felul de limbi și literaturi. Aveam, de exemplu, la slavistică, în afară de filologie slavă, limbă și literatură rusă, poloneză, slovenă, bulgară și cehă și, pe lângă acestea, lectorate de sârbo-croată, slovacă și ucraineană; iar în romanistică, pe lângă disciplinele de italiană și filologie romanică, literatură și limbă franceză, spaniolă, română, portugheză; și încă limbi semitice, africane, din Asia Orientală etc. [...]

A.M.: *Ca elev și ca student ați publicat și ați participat activ la viața culturală. Nu a fost la fel și în Italia?*

E.C.: Nu, a fost o întrerupere. Era totuși o altă limbă, nu a mea proprie. Cel puțin în primii ani. Aceasta se poate stabili și cu ajutorul listei publicațiilor mele: primele mele articole de lingvistică au apărut în 1940, următoarele abia în 1948.

A.M.: *Dar nu vă lipsea această activitate de scriitor, participarea la viața culturală?*

E.C.: Nu. Mai târziu am participat iar la aceasta. În timpul acela încă nu. Acum era necesar să studiez, la început încă cu gândul de a mă întoarce cândva în România, cât mai târziu posibil, adică după război, pentru a nu trebui să fac serviciul militar. Am putut evita ușor acest lucru, pentru că studiam. Am prezentat, de fiecare dată cereri, ca să nu fiu chemat la serviciul militar, pentru că studiam în străinătate. Apoi a venit 23 august 1944 și, dintr-odată, nu a mai fost nicio legătură cu România, România era deja de cealaltă parte și eu am rămas în Italia. Abia atunci m-am gândit să rămân în Italia și, sufletește, am devenit de fapt italian, când mai exista posibilitatea reîntoarcerii în România.

Un stimulent pentru studiu era și faptul că mulți tineri italieni erau la armată și erau atâtea fete. Multe italiene aveau o slăbiciune pentru străini. Am frecventat câteva discipline oricum, dar uneori mergeam anume la o prelegere sau alta, pentru că mergea acolo și o anumită fată.

J.K.: *Dar erați numai la curs împreună...*

E.C.: Poate și în afara lor... – să se vadă, de exemplu, povestirea mea *L'isola dei fiori rossi*. Apoi au venit timpuri grele pentru Italia și eu nu mai aveam bursă. Terminasem în mare măsură studiile, dar nu aveam încă *Laurea*.

A.M.: *Și când a fost aceasta?*

E.C.: A fost în 1943. Trebuia să fac ceva ca să supraviețuiesc. Într-un timp nu am mai primit burse și, dintr-odată, nu mai aveam nimic. A trebuit atunci să muncesc, să fac traduceri, să scriu pentru un ziar sau ceva asemănător, ceea ce era chiar destul de bine plătit. Dar suntem pe punctul de a amesteca toată cronologia. Deja mai înainte, în toamna anului 1942, când încă mai aveam bursa italiană, am petrecut două luni în Croația, la Zagreb, și aceasta a fost pentru mine o experiență interesantă. Mă interesau foarte mult limbile slave și am tradus diferite lucruri. Mai am încă un manuscris cu traducerea unor povestiri bulgare în română, pe care voiam să le public cândva. Am tradus din rusă, din sârbocroată și din poloneză în italiană, eram deci mai ales slavist și eram, de asemenea, bun prieten cu profesorii respectivi. Cu ajutorul lor am făcut aceste traduceri. În acel moment, în timpul războiului, a apărut o nevoie nu de cultură, ci de lecturi. Oamenii voiau să citească mai mult. Existau edituri care publicau repede unele lucruri, mai ales o editură care publica așa-numitele ediții-pirat de romane polițiste. Pentru această editură am tradus câte ceva – pe atunci puteam să traduc foarte repede –, dar, din păcate, nu mai am manuscrisele. Lucrul important nu erau totuși aceste traduceri, ci că mă ocupam de limbile slave și că am tradus diferite lucruri pentru mine, primind pentru aceasta o bursă: o bursă pentru Croația. Croația devenise tocmai aparent independentă și eu am mers acolo, pentru a face o antologie de poezie croată în limba română. De altfel, am învățat diferite limbi pentru a putea citi poezie în original, astfel am învățat persana, croata, suedeza etc. Șederea mea în Croația a fost plătită de statul croat

și chiar foarte bine. Primeam 12 000 de lire – ca bursier nu primeam nici 1 000 de lire pe lună –, astfel că am putut cumpăra multe cărți, în parte și în ediții frumoase, legate. Antologia nu a fost publicată până astăzi și am numai manuscrisul necorectat. Celălalt manuscris, corectat și dactilografiat frumos, l-am dat atașatului cultural român la Zagreb, pentru a fi publicat în România. L-am întâlnit acum, de curând, dar el nu mai știe unde e manuscrisul. [...]

A.M.: *În paralel cu aceasta (cu activitatea la diferite ziare – Gh.P.), ați avut timp să continuați studiul filosofiei?*

E.C.: Da, dar foarte lent. L-am terminat abia în 1949.

A.M.: *Și de ce tocmai filosofia?*

E.C.: De ce filosofia? Aceasta este o întrebare!

A.M.: *Dar ar fi frumos să știm aceasta în mod explicit.*

E.C.: Existau diferite motive, dar, în acest caz, poate și un motiv practic. În Italia era foarte ușor să faci un al doilea doctorat în altă secțiune a aceleiași facultăți. Erau necesare doar încă cinci examene, dacă le aveai pe toate celelalte, cu singura condiție ca aceste probe să nu fi fost identice cu cele deja făcute la *Lettere*. De aceea era relativ ușor. Dacă aș fi avut timp și nu aceste probleme cu asigurarea vieții, l-aș fi putut face cu siguranță într-un an.

La puțin timp de la fundarea acestui ziar, unul dintre redactori, Arrigo Benedetti, care era și scriitor, a fundat un săptămânal, *L'Europeo*, unde mai târziu am și lucrat. Acolo am publicat o povestire și am făcut practic singur diferite secțiuni, de asemenea, traduceri, între altele de Emil Ludwig, care era foarte cunoscut pe atunci în Italia ca ziarist. Am scris contribuții pentru secțiunea *Varietà* și tot felul de curiozități referitoare la medicină, la anumite persoane etc. Bineînțeles că acum simțeam lipsa universității. De aceea am concurat pentru lectoratul de română. Am concurat și pentru croată, dar nu am fost acceptat. Acest serviciu era foarte rău plătit sau chiar fără plată. La ziar aveam 120 000 de lire, ceea ce era puțin. Când Republica a câștigat referendumul, Edgardo Sogno și-a pierdut interesul și a vândut ziarul și, anume, cum se obișnuiește, cu tot cu întreaga redacție. Ziarul a devenit, mai târziu, proprietate exclusivă a unei societăți de industrii textile. [...]

A.M.: *Făceți atâtea lucruri diferite, care era pe atunci autoînțelegerea Dumneavoastră?*

E.C.: Cu slavistii eram slavist, cu romaniștii romanist și la *Sodalizio Glottologico* pur și simplu lingvist.

A.M.: *Și cum vă înțelegeți pe Dumneavoastră înșivă?*

E.C.: Cred că nu mă vedeam deloc ca pe ceva anume. Îmi ziceam: vom vedea

ce se poate face cu aceasta mai târziu. Au fost „anii de ucenicie și de peregrinări”. Ceea ce au scris unii, că se creează impresia că eu am făcut totul intenționat, lăsând unele lucruri de o parte, pentru că voiam să fac ceva anume, nu este cu siguranță corect.

Cu privire la această urmărire consecventă a unui obiectiv, această năzuință spre un anumit țel (ceea ce e adevărat în domeniul științelor umanistice), este doar orientarea generală spre cunoaștere și spre transmiterea acestei cunoașteri. Nu voiam să devin, de pildă, preot, soldat, inginer, medic sau politician, ci mereu numai om de știință în domeniul științelor umaniste și profesor în acest domeniu, dar nu într-o specialitate stabilită dinainte. Aceasta am urmărit, cu siguranță, în mod conștient. Și pentru a atinge acest țel cândva, a trebuit să fac multe lucruri și să lucrez în multe domenii și, de asemenea, să accept slujbe ocazionale doar pentru a-mi asigura traiul meu, iar mai târziu și al familiei mele, căci trebuia să-mi finanțez eu însumi această năzuință.

Uneori, pare că munca – pentru a trăi și a supraviețui – devine predominantă și acoperă totul, dar în realitate niciodată nu am pierdut din vedere țelul. Am lucrat, de exemplu, mult și în multe țări (România, Italia, Uruguay), ca ziarist, dar tocmai nu pentru a face carieră ca ziarist, ci doar ca să-mi asigur traiul și, de asemenea, pentru ca să mă pot dedica studiului și să pot cumpăra cărți. La fel, am lucrat mult timp ca traducător, dar nu pentru a deveni un traducător profesionist. M-am străduit mereu și am considerat ca o datorie să fac totul cât puteam de bine: jurnalism bun, traduceri bune etc., dar nu pentru ca să mă afirm în aceste domenii sau să renunț la țelurile mele ascunse. Că toate aceste experiențe s-au dovedit, mai târziu, a fi utile și pentru formarea și perfecționarea mea, este alt lucru.

Când am concurat din Italia la diferite universități, în Argentina etc., am spus, în acest sens, despre tot ceea ce știam, nu am concurat pentru o anumită specialitate. Erau limbile și literaturile, în afară de aceasta, m-am ocupat mult timp de folclor și estetică, de aceea le numeam și pe acestea printre specialitățile mele posibile. Prin fundarea *Sodalizio Glottologico* m-am fixat deja mai degrabă pe lingvistică în sens restrâns, dar aceasta s-a întâmplat abia spre sfârșitul studiului meu în Italia.

J.K.: *Pisani a jucat un rol concret la aceasta?*

E.C.: Nu aș spune acest lucru, dar el era șeful cercului de lingviști și luase inițiativa. Toți ceilalți de acolo erau, direct sau indirect, discipolii lui. Eu, dimpotrivă, nu eram.

Eram deci la ziar, la enciclopedie și mai aveam acel mic post la universitate, dar cu aceasta nu se putea trăi bine. Noi – deci și aceia care lucram la enciclopedie, tineri doctori – căutam o ieșire. Ne întrebam unde puteam să mergem, căci situația în Italia părea disperată în acești ani, între 1948 și 1950. *Boomul* a început abia mai târziu, cam din 1952, dar eu eram deja plecat. Perioada precedentă

a fost pentru noi cea mai rea. În ziare apăreau mereu anunțuri de la diferite universități, din diferite țări, care căutau tot felul de profesori. Oferta era destul de mare și nu se cerea nimic altceva decât titlul de doctor. Eu aveam deja primul doctorat, al doilea era aproape gata și m-am gândit mult la posibilitatea să merg, de pildă, la una dintre universitățile din Africa de Sud; apoi a apărut în ziar, și o ofertă excelentă de la Universitatea din Kabul, în Afganistan, și eram aproape decis să merg în Afganistan. Am avut, din nou, noroc că nu am mers acolo. Într-o zi l-am cunoscut personal pe consulul din Uruguay, se numea Ponce de Leon, căruia i-am luat un interviu, ca ziarist, dintr-un motiv oarecare. M-a întrebat ce făceam și i-am povestit că voiam să merg în Afganistan. Și el a zis: „Nu, de ce Afganistan? Veniți la noi! Tocmai am fondat *Facultad de Humanidades* și nu avem oameni pentru aceasta”. Această invitație m-a atras, firește, dar nu voiam să mă angajez la aceasta, fără să am o anume siguranță. Eram căsătorit pe atunci cu o uruguayană și am rugat-o să meargă mai întâi în Uruguay, ca să vadă totul acolo. Eu trebuia să mai rămân din cauza celui de-al doilea doctorat, în filosofie. Am lăsat locuința noastră unei doamne pentru o bună indemnizație și, după plecarea soției mele și a fiicei mele, am locuit un timp în casa pictorului Aligi Sassu, apoi în camere închiriate și chiar într-un subsol la pictorul Pero Gaudi.

Am crezut că trebuia să încerc să folosesc experiența mea în domeniul artei, al criticii de artă și din domeniul jurnalismului, de aceea mi-am procurat tablouri de la diferiți pictori cu care eram prieten, ca să pot organiza expoziții în Uruguay sau în Argentina. Ca atare, puteți afirma că am lucrat în viața mea și ca negustor de obiecte de artă. În același timp, prin intermediul soției mele, am încercat să obțin un acord anticipat cu un ziar din Uruguay, *El Debate*. Astfel, puteam acum să plec în Uruguay pe un teren mai mult sau mai puțin pregătit dinainte. Eram plin de speranță, dar, după atâta muncă în Italia, nu mi-am putut plăti nici măcar cheltuielile călătoriei cu vaporul de la Genova la Montevideo. Cheltuielile călătoriei au fost preluate de un cumnat uruguayan, căruia, mai târziu, i le-am plătit cu tablouri. [...]

URUGUAY

[...] A.M.: *V-a fost greu să plecați din Italia?*

E.C.: Foarte greu. Aș fi rămas bucuros acolo, dar cum am spus, în Italia situația era disperată și eu îmi ziceam: orișicum merg până acolo, apoi voi vedea ce va mai fi și mă voi reîntoarce cât mai curând posibil. [...]

A.M.: *Care erau sarcinile Dumneavoastră la universitate când ați sosit la Montevideo?*

E.C.: La început nu aveam sarcini clare, deoarece trebuia să concurez mai întâi pentru un post și în program încă nu exista un post adecvat pentru mine. În acel moment, facultatea era încă, cum am spus, în construcție. *Facultad de Humanidades y Ciencias* fusese deja fondată, este adevărat, dar numai câteva

posturi erau acoperite. Există un post pentru latină, două pentru greacă, câteva pentru istorie, și altele, dar erau mai ales posturi în domeniul științelor naturii, deci de fizică, biologie etc. Universitatea din Uruguay a luat naștere ca universitate profesională, cu facultăți care duceau direct la învățarea unei profesii, adică, exista medicină, drept, arhitectură și politehnică (*Facultad de Ingenieria*). O *Facultad de Humanidades*, dimpotrivă, nu existase niciodată și, de aceea profesorii puteau fi numai sau autodidacți, sau avocați care au scris, în plus, în aceste domenii sau scriitori; sau, în sfârșit, persoane care fuseseră instruite în Argentina, dar acestea nu erau multe. Pentru latină era un om foarte bun, V. Cicalese, care a studiat teologie la Córdoba, în Argentina, iar apoi nu a fost hirotonisit ca preot și știa bine latină. Pentru greacă, erau o italiancă și un neamț, care veniseră mai înainte.

Am mers la decan și am convenit ca eu să țin mai întâi o serie de prelegeri libere și să particip la organizarea a diferite specialități și la examene. În puține luni, a fost elaborat tot programul de studii și, în același timp, a fost organizat un institut filologic. Acest *Instituto de Filología* avea două secții, *Departamento de Lingüística* și *Departamento de Literatura Iberoamericana*. După ce au fost gata planurile de studiu, a venit numirea definitivă. Am fost numit *Jefe* la *Departamento de Lingüística* și profesor de *Lingüística General e Indoeuropea*. Astfel, am început să-mi construiesc departamentul meu. Erau trei săli pentru tot institutul, complet goale, doar cu două birouri și rafturi care, de asemenea, erau complet goale. Încă nu era acolo nicio carte. L-am întrebat, atunci, pe decan, care era un om foarte inteligent: „Bine, și unde este biblioteca?” El a râs doar și a spus: „Tocmai de aceea v-am numit, ca să formați biblioteca!” De altfel, numirile la *Facultad* erau numai pentru o anumită perioadă de timp; prima dată, pentru un an, și apoi, de fiecare dată, pentru 5 ani. Abia când eram în negocieri cu Tübingen, am fost numit „*full-time-profesor*” (*profesor de dedicación exclusiva*), o funcție pe care nu am mai apucat să o exercit. [...]

A.M.: *L-ați menționat pe Rodríguez Monegal, care era un bun cunoscător al filosofiei germane și a publicat în acest timp diferite lucruri interesante în ziare și reviste din Montevideo. Ați participat la aceste discuții culturale?*

E.C.: El nu era un cunoscător al filosofiei germane; era de fapt anglist. Dar este adevărat că a publicat diferite lucruri, mai ales critică literară bună în *Marcha*. Am avut odată o polemică foarte aprinsă cu privire la o carte a lui Francisco Espínola, *Milón o el ser del circo*. Espínola era un mare scriitor, autorul a *Sombras sobre la tierra* și al unui roman important despre animale, *Don Juan el Zorro*, publicat postum.

A.M.: *Și care a fost motivul acestei polemici?*

E.C.: Rodríguez Monegal, după părerea mea fără motiv, a vorbit rău despre cartea lui Espínola, pe care a criticat-o dur și a făcut-o praf. Eu, dimpotrivă, am

apărat-o și am intrat într-o polemică, în care aveam, desigur, cea mai bună poziție de plecare și cele mai bune posibilități, deoarece el s-a lăsat antrenat într-o discuție despre estetică, despre care știa foarte puțin. Îl cita, de exemplu, pe Earl of Lis-towel ca „mare autoritate” și astfel am putut să-i dau o lecție în această privință.

Încă ceva despre cele 48 de ore pe săptămână: acestea nu-mi ajungeau și fă-ceam încă multe lucruri la școala italiană și la cea franceză. În afară de acestea, în primii ani, am scris și critică de artă și cultură pentru ziarul *El Debate* și alte lucruri pentru alte ziare. Când, după mult timp mai târziu, cred că în 1961, am revenit în Europa, am ajuns trecând prin Spania în Franța, și vizitam peste tot prieteni și cunoscuți. În Grenoble l-am vizitat pe René Gsell, care era disperat din cauza treburilor multe, și îmi zise: „Imaginați-vă toată munca administra-tivă și, pe lângă aceasta, încă 5 ore de curs săptămânal, niciun om nu poate să facă asta!” I-am spus atunci că eu aveam 48 de ore pe săptămână, 24 de ore de curs și alte 24 de ore la institut. Atunci el mi-a zis: „*Mais vous, vous êtes une force de la nature!*”

Între timp am divorțat și m-am căsătorit cu a doua soție, din Italia. Voiam să ne întoarcem în Europa cât mai repede posibil, dar nu se putea, pentru că lipsea o ofertă bună și importantă. Mai târziu, au venit copiii și cu fiecare alt copil ne trebuiau mai mulți bani. În Uruguay, pe atunci, nu se plătea pentru catedră, ci pentru specialitățile corespunzătoare, adică pentru unitatea de învățământ. Ne-am gândit ce vom face dacă vor mai veni și alți copii. A trebuit să caut ceea ce se mai putea găsi ca ore suplimentare, poate logică sau o altă materie... Și soția mea a primit la Instituto ore de fonetică italiană și de limba italiană. [...]

J.K.: *Nu se poate, într-adevăr, imagina, cum este de fapt posibil, cu atâta muncă, să mai stabilești și contacte pe undeva. Și este, de fapt, timpul în care ai devenit cu-noscute la nivel internațional și în care ai avut contacte cu toate persoanele posibile.*

E.C.: Aceasta mergea în special prin publicații. Am trimis publicațiile peste tot și aceasta a fost calea cea mai bună. Multe persoane importante au reacționat foarte pozitiv la aceasta, de exemplu, Vendryes, Jaberg, Terracini, Menéndez Pidal, Américo Castro, Antonio Tovar, André Martinet, Helmut Hatzfeld etc.

J.K.: *Aveați ocazia de a vă desplasa din Montevideo?*

E.C.: Nu, la început absolut deloc, pentru că nu mai aveam niciun pașaport valabil și încă nu eram cetățean uruguayan. Prima oară când am ieșit a fost în 1957, atunci am călătorit în afară cu o viză provizorie și încă în 1958 am călătorit cu un pașaport special.

A.M.: *Mai erați încă român?*

E.C.: Aveam un pașaport românesc expirat.

J.K.: *Și pașaportul uruguayan, cel corect, l-ați primit abia mai târziu?*

E.C.: În 1958 aveam deja cetățenia uruguayană, dar încă nu aveam pașaportul, înainte de a avea pașaportul, am zburat totuși cu un avion militar din Uruguay în Brazilia, erau două zboruri pe săptămână spre Rio. Aici, am intrat în contact direct cu Serafim da Silva Neto, Mattoso Câmara, Ernesto Faria, Silvio Elia, Antenor Nascentes și mulți alții. Deja mă cunoșteau toți din scrieri. Apoi au venit, prin intermediul lui Ambrosio Rabanales, invitații în Chile la cursurile de vară din Concepción și Santiago și apoi, mai ales, multe invitații pentru *Oposiciones* sau *Tribunales de Concurso* în Argentina. Atunci am fost, poate, în zece comisii diferite în Buenos Aires, în Rosario, în La Plata etc. După peronism, Argentina avea un nou guvern și, după moda argentiniană, mulți profesori au fost nevoiți să plece sau trebuiau să se prezinte din nou la concursuri. În Argentina am fost mai ales în comisii pentru greacă și latină în diferite universități, dar am ținut acolo, firește, și conferințe.

La Congresul de Lingvistică de la Londra, nu am putut să participăm, pentru că nu aveam bani pentru călătorie, dar Piccardo și eu am trimis acolo comunicările noastre. A venit apoi Congresul din 1957 la Oslo, pentru care eu am primit o invitație. Am reușit să obțin banii pentru călătorie de la universitate. În Oslo am constatat că mulți deja mă cunoșteau și în acele puține zile am mâncat o dată cu Jakobson, o dată cu Benveniste, o dată cu Martinet și o dată cu Henri Frei. O adevărată prietenie s-a format cu Leiv Flydal, care deja mă cunoștea bine din scrieri, și cu doamna Fischer-Jørgensen, marea foneticiană daneză. Imediat după congres am fost invitat de Göran Hammarström la Stockholm și Uppsala, și apoi am mai fost la Copenhaga.

A.M.: Aveați deja concepția lingvistică proprie nu doar schițată, ci deja într-o primă formă?

E.C.: Deja publicasem *Sistema, norma y habla; Logicismo y antilogicismo; La geografía lingüística* și *Forma y sustancia* și scrisesem deja prima versiune a *Sincroniei*, pentru care primisem un premiu al facultății. Abia după ce m-am reîntors, am scris a doua versiune, care a apărut în același an. [...]

J.K.: De ce tocmai Tübingen și nu celelalte? Aveați contacte bune mai ales cu Harri Meier. Bonn ar fi fost totuși mai de înțeles.

E.C.: Da, desigur, dar, pe de o parte, puteam avea o frumoasă prietenie cu Harri Meier, chiar dacă nu lucram acolo, întrucât el era un pic... tiranic chiar față de colegi. Eu eram poate singurul care putea și își permitea să-i spună totul pe față; el știa că eu îl apreciez foarte mult și acest lucru era reciproc. I-am putut spune întotdeauna că, în acest sau acel punct, eram de altă părere. Dar el nu ceda niciodată.

Pe de altă parte, pentru Bonn, trebuia să mai aștept invitația, și nu puteam să pun Frankfurt și Tübingen într-o situație ca aceasta. În fond, Tübingen îmi plăcea mai mult decât Bonn, nu în cele din urmă datorită posibilității de a colabora cu Mario Wandruszka și datorită apropierii de Italia.

J.K.: *Ați povestit, odată, că aceasta a depins și de abilitatea de negociere a Ministrului din Stuttgart.*

E.C.: Și de aceasta. Directoarea din minister, care se numea Frau Hoffmann, era într-adevăr o persoană extraordinară; toți cei care au tratat cu ea spuneau aceasta. A murit mai târziu de cancer. Nu fuma ca un turc, ci ca doi sau trei turci simultan, vorbea cu toții foarte sever și folosea maxime de tipul: „Până la treizeci de ani trebuie să-ți construiești o casă, să plantezi un copac și să faci un copil”. Știa absolut totul despre universitate; deși ea însăși nu avea contact direct cu Tübingen, avea o viziune de ansamblu exactă a Seminarului de Romanistică. Ceea ce mi-a oferit era, în afară de aceasta, atât de bun, încât nici nu mai puteam negocia sau întârzia mai mult.

J.K.: *Dar ea știa și de celelalte oferte și poate știa, de asemenea, care era situația Dumneavoastră.*

E.C.: Am primit imediat așa-numita categorie specială [Sonderstufe]. Și aceasta la vârsta mea! Aveam atunci 42 de ani și știți că există categorii de vârstă care, pentru profesorii universitari, încep la 22 de ani și, apoi, după toate treptele care se pot obține după vârstă, există o categorie specială, care nu se poate obține numai pe baza anilor, deoarece este încă și mai sus. Și ea mi-a dat imediat categoria specială fără a negocia mult. Wandruszka a rămas surprins când a aflat ceea ce mi-a oferit doamna Hoffmann. Am primit tot imediat două posturi de asistenți – deși exista, de fapt, numai unul – și mulți bani pentru bibliotecă și chiar pentru publicații. Cu acești bani, am tipărit noi înșine o serie de disertații. [...]

J.K.: *Dar admitând că ați fi avut posibilitatea de a lucra ca jurnalist în bune condiții, ați fi făcut aceasta sau știți deja clar că voi ați o carieră universitară sau științifică?*

E.C.: Da, trebuie spus clar: tot ce am întreprins în domeniul jurnalistic – și, în această privință, au dreptate cei care afirmă că am lucrat cu un scop anume – totul era doar pentru a putea trăi sau a supraviețui. Totuși, am făcut totul cu toată dăruirea, inclusiv jurnalismul, pentru că eu cred: dacă trebuie să faci jurnalism, trebuie să-l faci corect. Dacă ai acceptat o sarcină, oricare ar fi, trebuie să o realizezi. Dar nu voiam să mor ca ziarist, aceasta este clar.

J.K.: *Și nici ca scriitor?*

E.C.: Nici. Dar nici nu m-am gândit că aș fi fost dispus să fac numai un anume lucru și nimic mai mult. Mai mult, mi-am spus: dacă nu primesc ceea ce mi-ar plăcea să am, voi face ceea ce mi se oferă și voi aștepta o ocazie mai bună. De aceea am acceptat totul: cartografie, jurnalism, munca la enciclopedie, traducerea. Și la ziar mă gândeam că, dacă nu merge la secția de externe, voi face chiar și provincial. [...]

J.K.: *Anii în Uruguay au fost o epocă în care, din punct de vedere economic, v-a mers mai bine în comparație cu Europa?*

E.C.: Da, în Uruguay se trăia pe atunci bine. Au fost anii vacilor grase. Pesoul era aproape ca dolarul sau cel mult 1,05 până la 1,20 peso per dolar, ani de zile. În afară de aceasta, în Uruguay nu se plăteau impozite sau asigurări sociale – se lua numai paușal 1% din salariu, nu știu pentru ce. De aceea am avut noroc că am putut pleca tocmai la timp. În penultimul an în Uruguay a urcat dintr-o dată dolarul, a trecut de la 1,20 – într-o lună – direct la 3,50 pesos și apoi, în câteva luni, la 7 pesos! În 1968 am fost din însărcinarea Institutului Goethe iarăși în Uruguay și dolarul era deja 280 de pesos. Problema Uruguayului provine din faptul că este sau era o țară de „monoproducție”, care practic produce doar carne și lână. Când am ajuns în Uruguay, erau acolo două milioane de locuitori și 44 de milioane de capete de vite. Abia dacă se cultivau legume, cereale etc. De ce? Argentina este aproape și noi nu trebuie să ne preocupăm de asta. Această atitudine este însă foarte periculoasă. Se poate trăi foarte bine, când altora le merge prost, de exemplu, când este război undeva, și carnea și lâna sunt necesare pentru soldați. Dar când este pace peste tot sau când rutele maritime sunt sigure, atunci nu mai merge. Noua Zeelandă vinde mai ieftin, Australia de asemenea. Este de ajuns ca, de pildă, carnea uruguayană să fie respinsă de două ori în portul New York, pentru că ambalajul nu este în ordine sau dă de bănuț, ca toată economia să sufere din această cauză. Abia acum s-a înțeles, mai mult sau mai puțin aceasta. Acum sunt deja legume, un vin destul de bun în nord și fructe, dar mai înainte nu era așa. De aceea era mereu inflație în Uruguay, când Argentina și Brazilia aveau inflație. [...]

J.K.: *Fiindcă l-ați menționat pe Borges, este deja un caz interesant. Ați avut o relație mai strânsă sau una mai degrabă superficială?*

E.C.: Aș spune mai curând superficială.

J.K.: *Aveați totuși interese asemănătoare în ceea ce privește limbile și literaturile. Ați fi putut, desigur, să vă înțelegeți bine.*

E.C.: Da, cu siguranță. Deja conversasem în Uruguay și când am fost, odată, la acele *oposiciones* [‘concursuri’] în Buenos Aires, l-am reîntâlnit. Cu Borges se întâmpla astfel: era el cel care determina, direct sau indirect, temele despre care vorbea cu alții. Odată a vrut să vorbească despre Ariosto și atunci am vorbit de Ariosto. Ținuse tocmai prelegeri despre el, în care citase și literatură secundară despre Ariosto, care de fapt nu exista. O serie de persoane, admiratori ai lui Borges, dar care probabil nu îl cunoșteau prea bine, au venit și l-au întrebat: „Pacini” – inventez numele – „a scris ceva despre Ariosto! Dar nu am auzit deloc de așa ceva!” Și Borges: „Cum este posibil să nu cunoașteți asta, este totuși de importanță fundamentală!”

A.M.: *Borges a scris și recenzii despre cărți care nu existau. Era jocul său favorit.*

E.C.: A fost acesta motivul conversației noastre și el era satisfăcut că eu am observat că totul era fals. Uneori însă nu totul este fals, anumite indicații sunt corecte și scrierile citate există realmente.

J.K.: *Nu este aceasta și o tehnică a lui Borges, pentru ca, din reacția publicului, să separe așa puțin pleava de grâu, pentru a stabili dacă oamenii sunt sau nu informați?*

E.C.: Da, cu siguranță.

A.M.: *Cu privire la precizarea temei tot așa se întâmpla la Kant la dejun; și la Coșeriu este uneori astfel.*

E.C.: Cum era cu Kant?

A.M.: *Invita la prânz diferite persoane și se gândea dinainte despre ce cu cine voia să vorbească.*

E.C.: Dar alegea teme bune.

A.M.: *Da, fără îndoială.*

E.C.: Guitarte era bun prieten cu Borges și prin el am avut și eu aceste contacte. Odată Guitarte mi-a povestit că lui Borges i s-a oferit o invitație ca profesor pentru câteva luni în Statele Unite. Și Borges a zis: „Păi, nu știu dacă merg acolo. Ce mă fac eu fără Buenos Aires, fără atmosfera argentiniană? Pot eu să trăiesc acolo? Ce fac dacă, de pildă, îmi lipsește tangoul?” Și Guitarte i-a răspuns: „E de ajuns să luați câteva discuri cu dumneavoastră, iar pentru Buenos Aires puteți lua cărți poștale”. – „Da, aceasta s-ar putea rezolva încă astfel. Dar ce mă fac dacă am chef de *Plaza Once*? – *Plaza Once* este un loc urât din Buenos Aires, de unde pleacă autobuzele de mare distanță spre provincii. Cu ea nu există nici măcar cărți poștale.”

Aș vrea însă să mai spun încă ceva foarte general despre Uruguay înainte de a trece la Tübingen. Îi voi fi mereu recunoscător Uruguayului pentru că mi-a oferit posibilitatea de a face atât de multe și de a lucra, în sfârșit, în domeniile mele și în sensul *meu*. De aceea nu am renunțat niciodată la cetățenia uruguayană și am dedicat chiar o carte „Republicii Uruguay”. În afară de aceasta, am avut în Uruguay discipoli excelenți, atât la *Facultad*, cât și la *Instituto de Profesores* – mai ales la Institut.

Cu numirea la *Instituto de Profesores* și la *Facultad de Humanidades* mi-am atins și țelul vieții urmărit în mod mai mult sau mai puțin conștient. Acum pot – în sfârșit! – să lucrez în propriul meu domeniu, liber și fără limitări, și nu mai trebuie să fac concesii, nu mai trebuie să mă acomodez unor condiții umilitoare doar pentru a putea continua să trăiesc și să supraviețuiesc. Mă pot dedica, exclusiv, studiului. Restul (jurnalismul, traducerile, critica de artă și compunerea de poezii și eseuri) le las deoparte, încetul cu încetul, ca să devin un specialist, dar nu, sper – datorită experienței mele anterioare multiple – nu un „Fachidiot”

(în germană: „un idiot specializat”, un specialist unilateral, care nu cunoaște decât aspectele stricte ale meseriei – *Gh.P.*). Dacă acum mai fac traduceri, sunt traduceri de care am nevoie pentru cursuri. Dacă acum mai desenez hărți (ca cele care au apărut în *Geografia lingüística*), sunt hărți lingvistice pe care le folosesc la cursuri sau în publicații, încredințând altora sarcina de a le mări (pentru a fi expuse în *Departamento de Lingüística*). Dacă încă desenez sau scriu o poezie ori un eseu, aceasta o fac pe lângă altele și pentru că îmi face plăcere. Continui să citesc foarte mult și vizitez expoziții de artă, dar nu pentru a mai scrie despre acestea pentru un ziar. Puteți constata și din publicațiile mele, în care aproape tot ceea ce nu are legătură – sau nu în mod nemijlocit – cu lingvistica, aparține epocii anterioare anului 1951.

Cu aceasta însă și viața mea „publică” devine neinteresantă: decurge (exterior) în traiectorii calme, este viața obișnuită a unui profesor universitar foarte ocupat. Chiar și agitația grăbită este acum doar un stres profesional. Partea individual-caracteristică, „aventuroasă” a biografiei mele se termină în anul 1951. Aveam atunci 30 de ani.

În Tübingen, apoi, am reușit să realizez același țel al vieții, chiar în forma la care am visat când eram copil. Poate din acest motiv nu am părăsit niciodată Tübingenul.

TÜBINGEN

E.C.: Am venit deci la Tübingen pentru semestrul de vară al anului 1963. Am început imediat cu prelegerile și seminarile.

J.K.: *Dar cunoșteți deja Tübingenul și aveți deja contacte acolo.*

E.C.: Cum am spus, l-am cunoscut în turul din 1961 pe Mario Wandruszka; pe Gamillscheg îl văzusem mai înainte, dar el era deja pensionat. În iarna de dinainte de chemare fusesem apoi încă o dată invitat la Tübingen pentru o conferință; aceasta a fost un fel de „preludiu”, dar eu nu știam aceasta. A fost în aceea groaznică iarnă din 1962, cu până la 28 de grade sub zero. [...]

A.M.: *Cum era pe atunci climatul lingvistic în Germania?*

E.C.: Încă nu existau, de fapt, tendințe sau direcții clare. În timpul războiului, Germania fusese în mare măsură izolată, în lingvistică ca și în alte științe; mulți lingviști au emigrat, de pildă, dintre idealisti Spitzer, Hatzfeld etc. Ceva tipic și simptomatic era, de exemplu, faptul că Travaux de Prague aveau prețul în mărci ale Reichului, dar nu se găseau în nicio bibliotecă universitară din Germania. La fel Travaux de Copenhagen, deși Danemarca a fost ocupată mai mulți ani. A trebuit să le cumpăr din nou pentru bibliotecă sau să le xeroxez după exemplarele mele pe care le aveam deja în Montevideo.

Germania era și din acest motiv o țară fără structuralism, în opoziție, de exemplu, cu Franța, unde Martinet avusese oricum contact cu Praga, ca și cu

Copenhaga, în ultimul caz chiar direct; în opoziție și cu Spania, unde, în general, informația era mai bună decât aici. În afară de aceasta, lipsa tocmai în acest domeniu o generație în Germania, întrucât generația mea de fapt nu exista. Bărbații sau muriseră în război, sau se consacraseră altor profesii, nu lingvisticii sau filologiei. Când am venit în Germania, în universități erau persoane sau mai în vârstă, sau mai tinere; zece ani mai în vârstă sau opt până la zece ani mai tinere. Și în facultatea noastră, în universitate era, în general, astfel. După generația mea venea, să spunem, generația, de pildă, a lui Dahrendorf. Existau excepții, precum Hans Marchand, care era discipol al lui Spitzer și, inițial, romanist, apoi a fost în exil în SUA și mai târziu s-a întors ca anglist în Germania, dar, în general, puțini s-au reîntors dintre cei care au fost în exil. Sau nu mai voiau, sau erau deja în vârstă. Aceasta a fost, de fapt, firește, un dezavantaj, dar pentru mine a fost un avantaj. Am putut astfel să aduc ceva nou în Germania sau, cel puțin, ceva în mare măsură nou.

După ce eram deja de cinci sau șase ani în Tübingen, a fost invitat Hansjakob Seiler din Köln, pentru a ține unele conferințe despre structuralismul nord-american și ca să explice despre ce este, de fapt, vorba. Seiler fusese în SUA și avea o bună informație despre școala lui Bloomfield; se ocupase acolo, în parte, de o limbă amerindiană, cahuilla, și, ca elvețian, avea o altă viziune de ansamblu asupra lingvisticii moderne decât cei mai mulți germani. În Elveția informația era mai bună. Cred că a fost invitat atunci de Secția Filologilor Clasici, de Schadowaldt, care era, fără îndoială, un om de geniu, dar, adesea, superficial și nu bine informat. Ei nu aveau nici cea mai mică idee, să o spunem fără modestie, că eu aș fi putut, la fel de bine, să dau această informație și chiar despre tot structuralismul, nu doar despre cel nord-american. Hans Helmut Christmann publicase două articole în *Romanistisches Jahrbuch* pentru a informa, în general, despre structuralism și evoluția sa. El însuși se informase foarte bine, dar el este tocmai cu zece ani mai tânăr ca mine. Mai degrabă timid, începuse, dintre romaniști, Heinrich Lausberg cu problematica structuralistă. Discipolul său, Harald Weinrich, a scris apoi cunoscutele studii fonologice.

Nici Saussure nu era bine cunoscut în Germania; exista această traducere veche și câteva contacte, mai ales prin Jost Trier. Trier a fost primul care a adus în Germania ceva din Saussure. El fusese în Primul Război Mondial în Elveția, dar, cum mi-a zis Leo Weisgerber odată: „Pentru că l-am redescoperit pe Humboldt mai târziu, nu am mai avut nevoie de Saussure”. Dar nici direcția lui Weisgerber nu era dominantă, în realitate abia dacă exista, numai la Bonn și, în parte, prin intermediul semanticii lui Trier, la Münster. De altfel, indo-germanistica era dominantă, catedre de lingvistică generală nu existau. Singura catedră, dar care nu era numai pentru lingvistică generală, era cea a lui Weisgerber. Era o catedră de lingvistică generală și celtologie, inițial doar pentru celtologie și, mai târziu, după o altă chemare, cu a doua denumire. Lingvistica generală continua să fie o chestiune a indo-germaniștilor. [...]

A.M.: *Cum de nu ați mers în Statele Unite? Nu ar fi fost mai bine pentru recepțarea operei Dumneavoastră?*

E.C.: Poate ar fi fost mai bine, dar, în primul rând, tradiția germană era mai aproape de mine decât cea americană; în al doilea rând, era vorba de o universitate nord-americană, dar era foarte departe: Seattle, în statul Washington, nu era una dintre cele mai vechi, ca Berkeley sau una dintre universitățile de pe coasta de est, acolo aș fi acceptat. Și, în al treilea rând, din cauza copiilor. Copiii învățaseră deja trei limbi. Știau spaniola, noi vorbeam italiana în casă și aveau germana la școală. Ar fi trebuit să se adapteze încă o dată și să învețe și engleza. [...]

J.K.: *Se poate spune că discipolii Dumneavoastră „au moștenit” sau au învățat principiile Dumneavoastră fundamentale și că, mai târziu, au ajuns în parte la rezultate asemănătoare și, de aceea, se pot înțelege între ei relativ bine?*

E.C.: Cred că discipolii mei corespund cu ceea ce ați spus și că au moștenit, în primul rând, această atitudine față de lucruri și ajung într-adevăr la rezultate asemănătoare și sunt convinși – ceea ce este și adevărat – că au rezolvat singuri aceste probleme. Ei înșiși chiar au rezolvat problemele concrete, dar aveau problematica și aceasta este, adesea, rezolvarea pe jumătate. Foarte multe soluții nu sunt soluții tocmai de aceea, pentru că problema nici măcar nu a fost pusă; și se crede că ceva a fost rezolvat și, de fapt, problema nici nu a fost recunoscută.

À-propos de gândirea de sine stătătoare: pentru mine a fost măgulitor faptul că domnul Lüdtke, în prefața tezei sale de abilitare, observa că a învățat de la mine, în primul rând, să gândească de unul singur.

J.K.: *S-ar putea, așadar, spune că lucrările Dumneavoastră sunt „deschise” și că încă multe detalii ar putea fi dezvoltate în continuare și rezolvate?*

E.C.: Nu doar aceasta, ci și faptul că ceea ce este aici schițat s-ar putea construi mai departe și s-ar adăuga numeroase fapte. Luați, de ex., lucrarea doamnei (Brenda) Laca despre formarea cuvintelor: o lucrare foarte originală, dar ea pune chestiunea într-un anume cadru; și astfel descoperă o mulțime întregă de aspecte – și cazul este asemănător la cei mai mulți discipoli ai mei.

J.K.: *Vi s-a și întâmplat cu discipolii Dumneavoastră să aveți, uneori, impresia că s-a reflectat prea puțin și că s-a preluat prea mult?*

E.C.: Nu, dimpotrivă. Cu discipolii mei am avut două sau trei principii. Primul era să corespund, pe cât posibil, cu ceea ce îl interesează pe discipol. La început, când încă veneau foarte mulți, îi întrebam întotdeauna care erau domeniile preferate ale fiecăruia. Când constatam la studenți că erau excelenți la seminar sau când ei, de pildă, au scris, ocazional, o lucrare foarte bună despre spaniolă, atunci îi chemam la mine și îi întrebam de ce lucrare ar vrea să se ocupe, înainte de toate. Dietrich, de exemplu, mi-a răspuns că se interesa de istoria limbii și de gramatica istorică. Atunci i-am zis: „Bine, veți lucra în acest domeniu și veți

primi toată bibliografia despre aceasta”. Sau Trabant mi-a spus că îl interesau mai degrabă estetica și literatura; atunci i-am cerut, deși aceasta nu aparținea de tema seminarului, ca data viitoare să facă un referat despre „Kritik der Urteilskraft”, despre cele patru motivări, criteriile frumosului. Un altul mi-a zis că îl interesa logica și deci trebuia să continue să lucreze la aceasta. Acum toți știu, poate, mai mult decât puteam să-i învăț. Rohrer, de pildă, știe acum mult mai mult despre logică etc. Dar mai întâi eu ziceam mereu: „Fă ceea ce te interesează, ca să simți și plăcere în aceasta”.

Al doilea lucru – și aceasta am încercat să fac în seminare și, mai ales, la colocviul pentru doctoranzi –, al doilea principiu era că niciun elev al meu nu trebuia să devină un „Fachidiot”. Fiecare trebuia să știe câte ceva și din domeniile infinite care nu-l interesau în mod special. Și chiar cu succes. La colocviul pentru doctoranzi, cineva a vorbit despre statistică și ceilalți, de pildă, cineva precum Kuon, care făcea stilistică, trebuiau să asculte și să discute despre aceasta. Nimeni nu trebuia să rămână limitat la domeniul său.

J.K.: Aceasta înseamnă că, față de sumedenia de cunoștințe, toți elevii trebuiau să treacă mai întâi prin toată școala înainte de a putea face ceva propriu?

E.C.: Dimpotrivă. Trebuie să încerci să ai această bază, dar nu se poate cere tuturor ca ei înșiși să prelucreze totul. Nici unul dintre noi, nici cei care au făcut ei înșiși foarte multe lucruri, nu au ajuns singuri la toate. Noi toți am preluat foarte multe de la alții, de la profesori direcți sau indirecti, și am construit pe această bază. Dacă ai șansa de a avea un profesor care a făcut el însuși foarte multe lucruri și care, pe baza experienței sale proprii, putea să excludă multe lucruri ca inutile, atunci ar fi fără sens să se spună: „Eu însumi trebuie să fac exact aceleași experiențe”. Atunci accept ca acest profesor să-mi spună: „Nu trebuie să citești aceasta, citește mai bine asta sau asta!” Din acest motiv spun, de pildă, că trebuie să-l citești pe Bloomfield și nu toate introducerile în lingvistică pe care eu le-am citit – sunt câteva sute. Le-am spus mereu discipolilor ceea ce, după experiența mea, este important și demn de a fi citit, chiar dacă eu am citit mult mai mult, dar am constatat despre multe [lecturi] că sunt inutile sau ajută foarte puțin. În afară de aceasta, mereu i-am sfătuit să înceapă imediat cu munca și să nu aștepte până ce a trecut prin toată școala și a prelucrat tot ce este fundamental, întrucât aceste fundamente se construiesc treptat și, între timp, continuă să se lucreze. Se poate vedea tot universul într-o picătură de apă. Aceasta este valabil și din perspectivă practică, în ceea ce privește educația pentru cercetare. Este adevărat că eu aveam de la început anumite idei, dar cele mai multe idei mi-au venit chiar în timpul muncii sau al lecturii. Pericolul constă în aceea că în muncă te poți pierde pe căi laterale; de aceea zic că este important să ai aceste idei, dar trebuie să le amâni pentru mai târziu și mai întâi să duci până la sfârșit ceea ce ai început. Înveți mereu de la alții și descoperi lucruri despre care crezi că le-ai așteptat dintotdeauna sau că deja întotdeauna ai gândit astfel. Dar, probabil, nu ai gândit așa. Hegel

spune că teoreticienii cunoașterii sunt persoanele care, mai întâi, fac teoria înotului în întregime și apoi încep să înoate și să învețe înotul. El spune despre aceasta că „se învață înotul înotând”. Prin urmare: imediat în apă, și nu să înveți pe mal teoria înotului. Într-adevăr, aforismele lui Hegel sunt, adesea, excelente, pentru că el – împotriva unei opinii răspândite – era și foarte spiritual.

Al treilea principiu pentru elevi este ceva care se poate reduce la o formulă, dar nu este numai o formulă: nicio teorie fără fapte, și nici fapte fără teorie. Adică trebuie să ai teoria, ideea, și trebuie să cunoști faptele. De aceea nu se poate renunța la fapte și nu se poate spune: „Aceasta nu mă interesează, pentru că eu fac doar teorie”. Ceea ce am învățat de la Aristotel și de la Hegel, încerc să-i învăț și pe elevi, înainte de toate, ca atitudine față de știință și, de asemenea, față de gândire. Și cred că am avut destul de mult succes cu aceasta, pentru că se vede că toți elevii, care sunt acum profesori și șefi de catedră, sunt foarte diferiți. Nu se poate spune că toți doar *in verba magistri iurant*, pentru că, de pildă, ce puteți constata ca lucruri comune, să spunem, între Geckeler și Rohrer sau între Dietrich și Trabant? Sunt complet diferiți. Dar se recunoaște, cel puțin, de fiecare dată această atitudine față de fapte și față de gândire. Am impresia că ei toți mă plac mai mult sau mai puțin, pentru că am devenit punctul geometric între opoziții. [...]

CONSTRUCȚIE ȘI ELABORARE

A.M.: *Vă referiți, adesea, la lucrări mai vechi, ca, de pildă, „Sincronie, diacronie și istorie”, dar s-a zis că în viața Dumneavoastră au avut loc unele rupturi și schimbări. Se pot constata asemenea fracturi sau totul este mai degrabă o evoluție continuă?*

E.C.: Nu aș vedea asemenea fracturi. Cu lipsa mea de modestie, obișnuiesc să mă compar cu Hegel, și să spun că, așa cum „Hegel întreg”, totalitatea sistemului hegelian este deja dată în filosofia reală de la Jena și că tot ce este ulterior este numai desfășurarea acestei filosofii, și în cazul meu, sistemul exista în embrion deja de la început. Pot să admit, în parte, că nu era suficient fundamentat sau dezvoltat, dar susțin tot ce am spus, deoarece nu a fost, de fapt, o evoluție, ci, dacă a fost o evoluție, atunci numai în sensul de dezvoltare, și nu în sensul „evoluției stupide”, în care se trece la altceva și se spune că ceea ce a fost anterior nu mai este valabil. Am fost întotdeauna convins că ceea ce descriam corespundea unei anume laturi a realității limbajului. Era deja totul schițat acolo și se putea vedea chiar cum un aspect sau altul ar fi fost tratate ulterior.

Sunt, firește, lingviști la care se pot constata asemenea faze și care, într-un anumit moment, resping ceea ce este mai vechi, dacă nu au drept criteriu maxima de a spune lucrurile așa cum sunt; și sunt lingviști care au acceptat numai o anumită perspectivă și despre care nu s-ar putea spune cum ar vedea ei o altă problematică. Un lingvist care abandonează lucrurile și chiar le neagă este, de exemplu, Chomsky; și un lingvist despre care nu s-ar putea spune cum ar trata alte chestiuni, era Gustave Guillaume, un om genial, dar, pe baza gramaticii

sale, nu s-ar putea afirma ce ar spune el, de pildă, despre teoria traducerii, sau cum ar motiva schimbarea lingvistică; nici măcar cum ar face fonetică. Lucrările sale nu conțin puncte de referință sau de plecare care să permită acest lucru. La mine este de la început altfel. Deși la început dau numai exemple fonetice, s-ar fi putut deduce din ele cum m-aș exprima cu privire la sintaxă sau socio-lingvistică.

J.K.: *Așadar, nu ați vedea „faze de evoluție”.*

E.C.: Nu, cel mult faze ale elaborării. Se văd lucrurile tot mai clar și se găsesc apoi formulări noi și mai bune, dar se formează totuși impresia, cum am spus în discursul meu de recepție la Academia din Heidelberg, că aceste principii ar fi acolo de la început și că le-am urmat întotdeauna, chiar dacă ele nu erau formulate explicit.

J.K.: *Exista într-adevăr chiar de la început mai mult sau mai puțin ideea întregului și doar detaliile au fost elaborate abia în decursul timpului?*

E.C.: Nu voiam să spun de fapt așa. Ci că totul era acolo *in nuce*. Dar nu numai detaliile, ci și, firește, etajele superioare ale clădirii au fost înfăptuite și construite realmente abia treptat, dar după un plan deja existent virtual. Asta voiam să spun. Aici trebuie distinse două lucruri. Ceea ce numesc *plan* era mai degrabă o convingere intuitivă, deci nu ceva deja exprimat și realmente plănuit. Pe de altă parte, aș aplica aici distincția humboldtiană, care distinge în cazul limbilor între *construcție* [*Bau*] și *elaborare* [*Ausbau*]. Și anume, spune Humboldt că deja cu primul cuvânt al unei limbi este prezentă *construcția limbii*, adică o orientare și liniile directe, dar apoi urmează *elaborarea*; și elaborarea nu se termină de fapt niciodată. Construcția, așa cum trebuie să fie și cum poate să fie, este prezentă de la început; și limbile s-ar deosebi calitativ nu prin construcție, ci prin elaborare; există limbi care sunt mult mai elaborate decât altele, care însă au, desigur, posibilități asemănătoare, deoarece construcția, așadar structura de bază, este deja acolo.

Dacă această structură era acolo de la început, elaborarea era legată mai curând de întâmplări. Știam deja intuitiv ceea ce aș spune despre acest sau acel domeniu sau obiect, dar exprimarea însăși avea loc datorită unor impulsuri ocazionale. Astfel, de pildă, *Sincronie, diacronie și istorie* a fost scrisă pentru un concurs cu premii al Universității Montevideo. Îmi trebuia atunci neapărat acest premiu, pentru că aveam puțini bani și deja trei copii, și chiar am primit premiul. Dar aceasta nu înseamnă în niciun caz că, din această cauză, aș fi spus ceva în sensul celor care au lansat concursul; numai realizarea în sine, structurarea și configurația au luat naștere prin aceste impulsuri exterioare.

Pe de altă parte, am știut sau am bănuțit întotdeauna ce aș spune despre traducere. Dar am așteptat mult timp, până ce, în sfârșit, am participat la o sesiune despre traducere, unde am spus care erau convingerile mele despre această temă.

Elaborarea, așadar domeniile diferite cu câte o parte realizată, mai depinde încă și de altceva. Mi s-a întâmplat ceea ce li se întâmplă probabil tuturor: lucrând la o temă, am ajuns mereu la alte sau alte idei sau la alte probleme, dar pe care nu le puteam dezvolta în tratarea acestei teme concrete, dar care au devenit însemnări pentru lucrări viitoare. Astfel, am sute de plicuri cu idei care au luat naștere în timpul lucrărilor sau al lecturilor. În timpul lecturii mi-am făcut mereu notițe despre probleme care nu mi se păreau a fi rezolvate, pe care diferiți autori nu le văzuseră și, firește, despre probleme pentru care ei deschiseseră, uneori chiar fără o intenție exprimată, drumuri noi. În diferite cărți, pe care le-am citit sau le-am folosit pentru alte lucrări, se găsesc, de aceea, notițe sau, după împrejurări, hârtii; însemnări pentru dezvoltări ulterioare.

În mod special și într-o mare cantitate mi s-a întâmplat acest lucru de două ori. O dată în timpul lucrului la *Sincronie*, când am strâns o mulțime de materiale pentru mai târziu, pe care le-am selectat și despre care îmi spuneam că ele vor fi dezvoltate cândva; și altă dată, la redactarea tratatului voluminos, nepublicat, despre numele proprii. Atunci am citit foarte mult, filosofi, logicieni etc. Și, bineînțeles, toți lingviștii care s-au ocupat cu aceasta și mi-am făcut notițe pentru mai târziu. Abia mult mai târziu a venit o a treia ocazie tot în această privință, anume, la confruntarea cu gramatica generativă sau transformațională și cu diversele faze ale acesteia; atunci, de asemenea, am adnotat diferite lucruri pentru mai târziu și am adunat o mulțime de materiale pentru o eventuală tratare ulterioară. Aceasta a dus la faptul că dintre lucrările mele – așadar acelea care sunt mai strâns legate de elaborarea concepției – aproape numai acelea care au fost într-adevăr publicate, au fost scrise în întregime. Toate celelalte se află într-o fază oarecare de prelucrare.

Un alt tip de lucru și de completare a concepției sau de desfășurare erau prelegerile și exercițiile. Aproape întotdeauna pregăteam cursurile detaliat și le scriam; sunt încă foarte multe lucruri acolo, care, dacă, eventual, ar fi revizuite, ar putea servi ca „forme de dezvoltare a acestei concepții totale”. Foarte multe lucrări au luat naștere din cursuri sau erau la început simple prelegeri, care au fost publicate, uneori, revăzute și, uneori, chiar nerevăzute și cu foarte multe greșeli – atunci, de fapt, cu mari prejudicii pentru mine. În orice caz, prelegerile ca atare erau un mod important de a dezvolta acest program ideal. S-a întâmplat ceea ce odinioară era normal la profesorii germani, ca ei să țină cursuri despre o temă despre care tocmai scriau. [...]

A.M.: *Ce rol joacă această confruntare cu Croce, cu idealismul în lingvistică? Așa cum o prezentați acum Dumneavoastră, această confruntare ar fi fost un fel de lucrare de naștere.*

E.C.: L-am citit pe Croce nu din cauza lingvisticii, dar deja în estetică și la problema identității limbii și poeziei, m-am întrebat ce înseamnă acest lucru și în ce privință ar fi relevant. Intuitiv urmăam astfel principiul că tot ceea ce

spun persoanele demne de a fi luate în serios este adevărat; aveam așa un fel de încredere.

Exista, desigur, și această influență a lui Croce. Dar știți care este concepția mea despre influențe. Influențele nu corespund unei pure preluări, căci doar la spiritele vulgare este o simplă preluare. Influența este întotdeauna stimularea unui material care este deja prezent. De curând, André Martinet a scris un fel de autobiografie în care, între altele, spune că nu a fost influențat de nimeni, pentru că a găsit la alți autori doar ceea ce el deja gândea. Aici el nu vede că aceasta este tocmai situația obișnuită la influențele în domeniul științelor umaniste. Ai impresia că deja gândeați ceea ce ai găsit chiar acum tipărit și spui că aceasta este ceea ce și eu aș fi vrut să spun, dar până acum de fapt nu am spus. Aceasta este tocmai influența. Există, firește, și influența negativă, când se constată că ceva este absurd, dar atunci trebuie să spui de ce este absurd, cum un om serios și demn de luat în serios a putut să ajungă la această absurditate; trebuie să încerci să-l înțelegi și să justifici deviațiile de la drumul corect.

Principiul față de orice afirmație, care vine de la o persoană credibilă, este de a accepta că afirmația are sens și este adevărată și de a se întreba în ce măsură este adevărată și ce este adevărat în ea; și nu tocmai invers, să spui că acest lucru este greșit și nici nu vreau măcar să-l analizez. Firește, *cum grano salis*, adică sunt gânditori demni de încredere și care nu sunt deloc de încredere. Acest lucru se învață odată cu experiența și cu trecerea timpului. Se spune, așadar, că Aristotel este principial demn de încredere, chiar dacă ceva la Aristotel poate părea, la prima vedere, complet absurd; trebuie să te întrebi în ce privință el are dreptate și care este sensul real a ceea ce în mod aparent este absurd. Cum spun arabii despre Averroes că dacă Aristotel ar fi afirmat despre un om care stă jos că el stă în picioare, și Averroes ar fi jurat că el stă în picioare. Vreau să spun cu aceasta că Averroes avea dreptate: căci, dacă Aristotel ar fi spus așa ceva, ar fi spus-o dintr-un anumit motiv și de aceea trebuie să te întrebi ce ar fi vrut să spună, de fapt, cu aceasta.

A.M.: *Tot Aristotel a fost cel care a zis: „Amicus Plato, magis amicus veritas”.*

E.C.: Însă pentru că și eu sunt răutăcios, spun că există și oameni care nu sunt deloc demni de încredere, la care chiar în acele cazuri în care ceva, la prima vedere, pare a fi adevărat, îndoielile sunt justificate și trebuie să te întrebi dacă nu cumva în realitate este fals sau este adevărat numai din întâmplare. Obişnuiesc să îl citez pe Bertrand Russell ca exemplu. Dacă ceva la el, la prima vedere, pare să fie corect, probabil este totuși greșit – ceea ce este, firește, răutăcios și exagerat: fiecare are de altfel fobiile sale. În practică, vom putea găsi și la Russell ceva mai mult și să spunem că, ce-i drept, nu putem să credem când el explică de ce nu este creștin și spune tot soiul de vulgarități; dar că el este totuși un gânditor remarcabil, când scrie, de ex., monografia despre Leibniz, dar nu în *Istoria filosofiei*, în care doar capitolul despre Leibniz este într-adevăr bun.

Invers, s-ar putea găsi lucruri greșite la Aristotel, dar, în general, este valabilă ca normă de comportament – mai ales pentru discipoli – că la anumiți gânditori, care sunt serioși și au fost, de asemenea, recunoscuți prin tradiție, se acceptă, mai întâi, că ei au dreptate, se învață de la ei și abia mai târziu se distanțează, eventual, de ei. Acest lucru este valabil și pentru chestiunile educației pentru știință, educației pentru teorie. Fiecare om este deja dotat și are posibilități pentru teorie, fiecare este dotat și pentru artă și poate deveni critic de artă, dar este bine ca omul să-și cultive acest dar natural și să-l întărească prin educație. Înainte de a spune: „Michelangelo nu-mi place!”, ar trebui, mai întâi, să admiți ceea ce se acceptă de secole, și să-i privești pe Leonardo și Michelangelo ca mari artiști. Mai târziu, prin educație, se poate întâmpla chiar să-l respingi pe Michelangelo.

Acest lucru este valabil și pentru practicarea artei: mama, care în fața unui tablou de Klee, spune că fiul ei de patru ani ar putea să deseneze mai bine, nu înțelege că la fiu e vorba de necunoaștere și la Klee de supracunoaștere, adică Klee se află *dincolo* de „desenarea corectă”, și nu dincoace de aceasta, ca fiul care încă nu a atins așa-numitul academism.

În germene era aici totul, dar, ca la o sămânță a vreunei plante, doar cunoscătorul poate să spună ce plantă va fi și chiar cunoscătorul, adesea, nu știe. [...]

J.K.: *Ați vorbit în repetate rânduri de „posibilități și limite”. Credeți că în teoria Dumneavoastră există și limite, așadar domenii care nu ar putea fi dezvoltate din această teorie?*

E.C.: Nu așa spune aceasta, așa vedea doar limite *empirice*, pentru că nu am dus la bun sfârșit un lucru sau altul. Însă nu limite sau restricții *teoretice*, pentru că se știe cum ar fi fost făcut acest lucru – chiar dacă, firește, nu a fost realizat, nici pe departe, totul. De ex., încă nu am cercetat suficient cum s-ar pune de acord gramatica universală cu gramatica unei anumite limbi istorice, de ce există, de ex., tocmai *aceste* categorii în limbi, și nu *altele*; în descrierea lingvistică, suntem încă obișnuiți să considerăm fiecare limbă drept ceva special și, mai întâi, să punem diversitatea în prim-plan. Dacă se ține cont, într-adevăr, de conținuturile diferitor limbi, de la engleză până la japoneză etc., se constată atunci că există nu doar câmpuri lexicale sau paradigme asemănătoare, ci că și în cadrul paradigmatelor se pot găsi identități asemănătoare. În toate limbile există, de ex., ‘a mânca’; există, ce-i drept, diferențe, dar acestea toate pot fi înțelese plecând de la o singură limbă. De ex., ‘a mânca’ și ‘a bea’ pot fi același lucru, și se poate înțelege, adică, ‘se mănâncă’ pâine și ‘se mănâncă’ și vin, ca, de ex., în persană; sau se distinge între *essen* [‘a mânca’] și *fressen* [‘a devora’] sau între *trinken* [‘a bea’] și *saufen* [‘a bea (ca un animal)’, ‘a sorbi’] –, dar este mereu același lucru și cu delimitări raționale. Și constatând aceste analogii – mai ales la substantive, mai puțin la verbe –, se vede că clasificarea experienței este, în mare măsură, analoagă.

J.K.: *S-a spus în repetate rânduri: Coșeriu nu a luat în considerare sau nu a văzut un lucru sau altul; sau sunt persoane care spun „în acest edificiu lipsește un geam” sau „lipsește o ușă”. Aceste critici indică limite reale sau ați spune că criticii nu au considerat edificiul întreg sau poate îl completează, acolo unde nu este terminat? În cercetările despre tema oralității și scripturalității, de pildă, în ultimii ani s-a spus că, în descrierea varietăților lingvistice, dimensiunea „centrală” a varietăților scris-oral nu a fost luată în seamă.*

E.C.: Este vorba, foarte frecvent, de neînțelegeri. De exemplu, distincția scris-oral nu este, pentru mine, sub nicio formă, cea centrală, în distingerea varietăților, deoarece este vorba de realizări diferite, care pot să aibă tradițiile lor proprii, dar nu corespund niciunui tip general de varietate, în sensul varietății în spațiu, în straturile socioculturale sau în stil; mai întâi, pentru că nu sunt două sau mai multe comunități [*Gemeinschaften*]. În cadrul unei limbi, eu consider realizarea orală ca un „grup de stiluri ale limbii”, ceea ce eu numesc „registru”. Acest lucru este spus clar în *La corrección idiomática*, dar nu a fost dezvoltat. Este vorba de o distincție precum cea dintre stilurile limbii, doar că sunt aici mai multe stiluri ale limbii care devin un registru și se poate și, de ex., ca o altă limbă să devină un anumit registru: se poate folosi, de ex., latina pentru o serie de uzuri lingvistice și pentru altele, dimpotrivă, o limbă romanică sau germana etc. Trebuie să se spună, desigur, altceva: că eu nu am dezvoltat mai departe acest lucru și mă bucur, într-adevăr, dacă alții fac acum aceasta și acum și italienii vorbesc despre varietate „diamesică” etc. Eu numai am atras atenția asupra faptului că scrisul poate avea, în parte, o altă istorie și că poate influența vorbirea și invers; că scrisul se poate folosi oral, de ex., când se spune în germană: „*Sie groß geschrieben*” [„*Sie scris cu majusculă*”] – ceea ce se zice și atunci când stă la început de propoziție, unde și celălalt *sie* s-ar scrie cu majusculă. Prin acesta se are în vedere totuși forma de politețe. Sau faptul că anumite limbi dau o importanță specială scrisului, care este considerat, în anumite tradiții, ca definitiv sau valabil pentru eternitate, ca, de ex., în tradiția ebraică și, pe baza tradiției ebraice, și în a noastră; sau că oralul și scrisul pot fi relevante din perspectivă psiholingvistică și că poate exista o altă percepție a scrisului decât a oralului, de ex., pentru că scrisul are o orientare în spațiu, în timp ce la oral există numai orientarea în timp. Sau faptul că scrisul este perceput de noi astăzi direct și că învățăm aceasta deja în școala primară, în timp ce, la cei vechi, nu aparținea vieții cotidiene și, de aceea, se citea cu voce tare și se percepea prin intermediul oralului – ceea ce Sf. Augustin încă admite ca fiind normal, atunci când constată, cu mirare, „tacite legere” al Sf. Ambrozie. [...]

J.K.: *Ca să revenim încă o dată la ‘limite’: vi s-a întâmplat, uneori, astfel, să vă gândiți că edificiul Dumneavoastră este, de fapt, numai o parte, iar limba sau vorbirea sunt în realitate mai complicate? Ceea ce surprinde la acest edificiu este mereu*

marea fermitate și siguranța de sine. Aceasta se datorează numai faptului că v-ați limitat doar la ceea ce se poate exprima într-adevăr clar?

E.C.: Nu, ci pentru că eu spun că noi, din punct de vedere structural – dacă nu cercetăm uzul lingvistic, ceea ce încă trebuie să fie făcut; și dacă nu facem lingvistică textuală, în care trebuie să constatăm funcționarea într-adevăr în text –, ne limităm în domeniul limbii respective tocmai la fapte bine determinate, iar celelalte fapte aparțin la alte niveluri. Trebuie să se procedeze separat și să se spună: aici esențialul este ceea ce face ca germana să fie germană și de aceea germana este tocmai germană, și nu italiană. Ceea ce rămâne trebuie să fie cercetat în altă parte, desigur inclusiv realizarea germanei. Această procedură este, pe de o parte, esențială, iar pe de altă parte, corespunde și conștiinței naive a vorbitorilor. Niciodată nu aș pretinde să-l învăț pe vorbitor, ci mă întreb ce spune vorbitorul și încerc să interpretez ceea ce spune. Vorbitorul nu înțelege că șvaba și germana standard [*Hochdeutsch*] sunt două sisteme diferite? Ba da, înțelege și poate adesea să identifice varietățile și să spună, de ex.: „Aceasta a fost șvăbește” sau: „Prefer să spun acest lucru șvăbește”. Vorbitorul are, desigur, ca vorbitor naiv, o intuiție a varietății și a faptului că, de ex., forme diferite nu au același înțeles sau că au același înțeles în diferite sisteme sau în diferite stiluri ale limbii etc. Dacă întreb pe cineva ce înseamnă *klauen*, el va răspunde atunci „*stehlen*” [‘a fura’], adică el știe și acest cuvânt; și dacă nu știe, atunci poate vorbește un alt dialect, în care *stehlen* nu mai există deloc și se spune doar *klauen*.

Nu este vorba, prin urmare, de a exclude, ci de a delimita, de fiecare dată, ceea ce poate fi cercetat sistematic. Ar ajunge la disperare cineva care și-ar reproșa mereu că lingvistica poate descrie, de fiecare dată, o competență lingvistică sistematică completă și multe asemenea competențe lingvistice, în timp ce noi încă nu dispunem de o metodă pentru descrierea competenței fiecărui vorbitor în parte. „Competența multiplă”, fie ea chiar numai competența unui vorbitor mediu, nu o putem descrie. Se spune că majoritatea italienilor știu, de ex., ceva din napolitană. Dar această competență nu este descrisă, dacă se descrie, pe de o parte, limba italiană comună și, pe de altă parte, napolitana, deoarece acestea sunt sisteme echivalente, și nu concurente la unul și același vorbitor. Și în napolitană, de ex., *iammd* nu este o formă izolată, face parte din paradigma unui verb, iar un napolitan cunoaște și celelalte forme ale paradigmei. Ceilalți italieni însă cunosc numai *iammd* și aceasta are o anumită funcție în vorbirea italienilor care nu sunt napolitani. Căci pentru napolitani, napolitana nu este „napolitana”, ci, pur și simplu, „limba noastră”; pentru ceilalți italieni, dimpotrivă, această formă este o aluzie la Napoli.

Putem doar să atragem mereu atenția asupra faptului că ceea ce descriem structural și cu rigoare este întotdeauna o limbă strict unificată și că numai aceasta se poate descrie structural. Din această perspectivă, ceea ce este diferit apare, simplu, ca „variantă” nefuncțională.

LINGVISTICA INTEGRALĂ

A.M.: În dezvoltarea concepției Dumneavoastră s-ar putea recunoaște și un fel de oscilație cu privire la structuralism, o apropiere și o distanțare, o tentativă de a-l depăși, rămânând totuși în interiorul acestuia?

E.C.: Nu, sub nicio formă, pentru că, de la început, am recunoscut metoda structuralistă în anumite limite precise și pentru anumite fapte, nu ca lingvistică pur și simplă. Și deja în prima lucrare – *Sistema, norma y habla* – am spus că această metodă este valabilă doar pentru un sistem lingvistic și doar la nivelul sistemului, întrucât sistemul se definește tocmai prin opoziții funcționale și conține numai ceea ce este structurat opozițional. Și în *Forma y sustancia* etc. încerc să demonstrez unde se află limitele considerării formal-structurale și spun că opozițiile funcționale sunt nu doar importante, ci și esențiale pentru limbă ca sistem lingvistic; nu sunt însă unicul lucru care funcționează în vorbire și din acest motiv trebuie totul cercetat. În Japonia, într-o conferință despre Saussure cu titlul *Mon Saussure* am afirmat următoarele (și aceasta ne duce din nou la polemica cu alți lingviști și teoreticieni ai limbajului): aș putea să consider și să interpretez toată lingvistica mea luându-l pe Saussure ca punct de referință. În legătură cu Saussure m-am întrebat unde se potrivește exact ceea ce zice el, pe baza principiului că totul trebuie să fie adevărat, dacă este vorba despre o persoană bine intenționată și *de buena fe* ['de bună-credință']. Aceasta înseamnă, așadar: unde este valabil principiul că limba (*langue*) este un sistem de opoziții. Ca să ajung la aceasta, mai întâi trebuie să exclud o serie de fapte, de aspecte ale limbii și să constat că aceasta este valabil doar pentru „limba funcțională”, și anume, numai pentru tehnica liberă a limbii funcționale la nivelul sistemului lingvistic. Ce înseamnă atunci principiul saussurian? Înseamnă că, mai înainte de toate, s-a exclus tot ceea ce în competența lingvistică [*Sprachkompetenz*] este competență despre lucruri, metalimbaj [*Metasprache*], discurs repetat [*Wiederholte Rede*], varietate [*Varietät*]; că s-a exclus, de asemenea, nivelul normei lingvistice și al vorbirii, deci tot ceea ce nu este tehnică liberă funcționând prin opoziții.

În lingvistica integrală ar trebui deci, pe de o parte, să fie dezvoltat ceea ce la Saussure nu a fost dezvoltat chiar pentru nivelul limbii funcționale, dar cu conștiința de a se menține la acest nivel, excluzând alte aspecte. Deci întrebarea: există o gramatică funcțională coerentă, o sintaxă funcțională? De fapt, nu [există]. Erau doar schițe parțiale. Există o semantică structurală? Aceasta nu exista deloc; erau numai începuturi în această direcție. Există, bineînțeles, fonologia, dar trebuia să se cerceteze cum se poate aplica metoda fonologică la alte niveluri ale limbilor. Pe de altă parte, era vorba de ceea ce se exclusese în mod expres sau tacit, în primul rând, de celelalte două niveluri ale limbajului, nivelul textului și nivelul vorbirii în general, care se exclud atunci când se concentrează asupra nivelului limbilor individuale. Este, acum, sarcina lingvisticii

integrale să recupereze toate aceste lucruri, din nou, pentru știință. Trebuia, așadar, să fie dezvoltată o lingvistică integrală a vorbirii, deja în afara saussurianismului (celelalte, sintaxa funcțională și semantica funcțională, erau încă continuarea unor dezvoltări în cadrul saussurianismului). Și, anume, era vorba, în primul rând, de o *lingvistică a vorbirii în general* și a utilizării limbii, ceea ce se fundamentează în *Determinación y entorno*; și, în același timp, de o *lingvistică a textului*, care nu a fost prevăzută la Saussure, pentru că el nici măcar nu recunoaște acest nivel ca nivel al „langage”; vorbește numai de limbă (*langue*) și realizare. În plus, avem nevoie de o lingvistică care să ne spună care este contribuția cunoașterii lucrurilor pentru structurarea și interpretarea vorbirii; de o lingvistică a metalimbajului; de o lingvistică a „discursului repetat”; de o lingvistică a variației. Există numai, fără o delimitare precisă, dialectologia. Acum trebuiau, așadar, să fie înțelese dialectologia, sociolingvistica și stilistica limbii ca lingvistică a varietății.

Mă interesa deci, pe de o parte, completarea lingvisticii saussuriene, în cadrul ei propriu, riguros delimitat, și, pe de altă parte, recuperarea a tot ceea ce fusese exclus la Saussure. În plus, toate acestea trebuiau să fie, de asemenea, aplicate. Ce înseamnă aplicare? Traducerea, predarea limbilor, învățarea limbilor, limbă și politică și politica lingvistică etc. – aparțin domeniului aplicării lingvisticii integrale și, pentru aceasta, este nevoie de o teorie a traducerii, o teorie a politicii lingvistice, o teorie a învățării limbilor etc.

J.K.: *Aceasta arată ca o schemă, care trebuie doar să fie desenată o dată și apoi realizată, în ordinea indicată, ca un teren care trebuie cultivat. Se observă că aici și acolo există încă o pârloagă care trebuie să fie lucrată. Nu se poate întâmpla să existe teren înțelenit care nu se poate lucra deloc; sau se poate face totul? Tocmai la lucrurile încă nefăcute, pe care le-ați numit, s-ar putea să se ajungă, în parte, la limite. Cât de departe se poate privi, de ex., în interiorul unui individ?*

E.C.: Nu este ceva ce poate să fie dus la bun sfârșit de o singură persoană. Sunt domenii întregi și este nevoie de grupuri de cercetare și de „școli” care să lucreze aceste domenii. Trebuie numai ca cineva să fie conștient că aceste probleme există ca atare și să înțeleagă că există o republică a oamenilor de știință care trebuie să facă totul împreună. Dar în lingvistică și în științele umaniste, în general, domină încă părerea că unul trebuie să știe totul și să facă totul. O singură persoană trebuie să aibă o viziune de ansamblu, dar nu poate lucra în toate domeniile. El poate numai să traseze linii directe pentru aceasta și, de ex., să le predea unui elev sau numai să indice o problemă. Dacă întrebați un matematician, vă va răspunde că nici pe departe nu se ocupă de domeniul întreg al matematicii. El spune, poate: „Mă ocup numai cu acest tip de curbe și nimic mai mult”. Sau: „Numai cu anumite tipuri de spații, asta e totul. Pentru aceasta sunt specialist”. Desigur că el știe, ca matematician, cum se rezolvă o ecuație, dar nu se ocupă cu aceasta.

A.M.: Ați accepta, prin urmare, această expresie – *Lingvistica integrală* – ca denumire a teoriei Dumneavoastră?

E.C.: Da. Am folosit deja această denumire. Și aceasta reprezintă de fapt trei lingvistici, „de trei ori lingvistică” – lingvistica vorbirii, a limbilor și a textului. În general, se recunoaște numai o singură lingvistică, reducându-se celelalte două rămase la cea acceptată sau recunoscută. Se face și lingvistica vorbirii în general sau a textelor în cadrul lingvisticii limbilor. Sau se încearcă să se facă o lingvistică a vorbirii în general, aceasta fiind prezentată apoi ca lingvistică a limbilor sau a unei limbi. De ex., când se face pragmatică generală și se prezintă ca o pragmatică a germanei; în realitate, este o pragmatică a vorbirii cu exemplificări germane. Nu există categorii pragmatice într-o limbă particulară. Sau se încearcă chiar să se producă texte pe baza unor reguli care sunt reguli ale unei anumite limbi. Astfel era definiția textului și în introducerea lui Dressler, cam „o bucată de vorbire într-o limbă anume”, ceea ce nu este deloc o condiție a textului. Textul poate fi text, chiar dacă este în limbi diferite. Prin urmare, mai întâi *trei lingvistici*.

Mai departe, trebuiau să fie considerate și recuperate celelalte aspecte ale limbii și ale vorbirii excluse de structuralismul rigid, de ex., pentru a cerceta contribuția cunoașterii lucrurilor la vorbire și aplicarea regulilor fiecărei limbi. În acest scop, am propus, chiar de mai multe ori, o disciplină specială, dar am dat mereu numai exemple pentru ea. Numesc această disciplină *scheologie* sau *scheologie lingvistică*, din grecescul *σχολογία* ‘lucru’, ‘unealtă’. Este vorba aici de contribuția cunoașterii lucrurilor la vorbire. Am privit mai îndeaproape aceasta, de ex., în *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*. Nu exclud, firește, această cunoaștere din lingvistică și nici măcar din semantică, ci numai din semantica structurală. Într-o semantică integrală trebuie să se recupereze totul și să se arate care este contribuția cunoașterii lucrurilor pentru folosirea limbii, inclusiv pentru uzul metaforic. O discuție detaliată despre această chestiune se găsește în *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, care mai târziu a apărut ca al doilea studiu în *Principios de semántica estructural*.

Și metalimbajul ar trebui să fie cercetat ca obiect autonom și am propus, în acest sens, să delimitez o gramatică a metalimbajului ca atare. Există o serie de exemple de reguli care în anumite limbi sunt valabile numai pentru metalimbaj, doar pentru uzul metalingvistic. Această separare elimină o mulțime de erori tradiționale, printre care, de ex., părerea că orice parte de vorbire poate fi subiect. De fapt, numai substantivul – fie ca nume, fie ca pronume – poate fi subiect, dar în metalimbaj toate cuvintele sunt substantive și de aceea se poate spune vorbind de cuvântul *grün* [‘verde’], „*Grün* este un adjectiv” și *Grün* este, aici, subiect; dar acest *Grün* este numele adjectivului *grün* și, ca nume, nu mai este adjectiv, ci un substantiv. Pe lângă toate acestea, am încercat mereu să arăt că aceasta nu este complet nou. Noutatea, aici, este distingerea și noua evaluare pe baza principiu-lui din formularea lui Croce – *conoscere è distinguere*, „a cunoaște este a distinge,

a face distincții”. De aceea am arătat că metalimbajul a fost clar constatat de Sf. Augustin și că toată discuția medievală despre presupuneri, despre *suppositio materialis* și *suppositio formalis*, este legată de acest lucru.

În diferite limbi există reguli diferite ale gramaticii metalimbajului. În spaniolă, de ex., se folosește în metalimbaj un cuvânt fără articol, când este vorba de un element al limbii, și întotdeauna cu articol, și anume, cu masculinul articolului, când este vorba de o parte componentă a unui discurs, a unei vorbiri. Se spune „sí es una palabra española” [‘sí este un cuvânt spaniol’], dar „el sí de las ninas” [‘da-ul copiilor’], și nu „sí”, căci este un sí spus, un discurs. Aceasta [nu se întâmplă] însă când în locul articolului se folosește un pronume demonstrativ, în acest caz, se folosește pentru fragmente ale unui discurs întotdeauna neutru, dar cu un *de*. Se spune „el sálvese quien pueda” [‘să se salveze cine poate’], dar „eso de sálvese quien pueda no me gusta” [‘acest a se salva cine poate nu îmi place’]; sau „aquello de...” [‘acel a...’]. Tot în spaniolă se folosește întotdeauna înainte de un *a* accentuat inițial articolul sub forma *el*, și pentru substantive feminine, adică, *el alma* [‘sufletul’], *el arma*, *el hacha* [‘toporul’] etc.; nu însă dacă acestea sunt nume de litere, căci, în acest caz, este *la a*, *la hache* etc., ceea ce spaniolii, firește, știu și folosesc, dar încă nu a fost expus niciodată într-o formă motivată.

Pe lângă acestea, discursul repetat trebuie să fie cercetat ca obiect autonom (care cuprinde mult mai mult decât așa-numita „frazologie”) și trebuie să fie făcută distincția între gramatica vorbirii libere și gramatica tehnicii libere.

Alte distincții se referă la varietatea limbilor și, în această privință, disting nu doar o disciplină sincronică, ci *patru*, trei discipline ale variației și o disciplină a omogenității. Despre aceasta am scris, mai ales, în studiile mele de dialectologie. Am adoptat, aici, terminologia lui Flydal, încă în Uruguay, și ea s-a răspândit, în parte, ca fiind introdusă de mine; dar am atras mereu atenția asupra faptului că termenii *diatopic* și *diastratic* au fost introduși de Flydal și că eu am adăugat numai *diafazic*. Toate acestea se află deja dincolo de structuralism: *au-delà du structuralisme*. În activitatea mea într-adevăr structuralistă, m-am străduit, dimpotrivă, să dezvolt în mod coerent lingvistica riguros structurală, întrucât ea exista, ce-i drept, ca propunere, dar, de fapt, fusese dezvoltată numai în fonologie și se afla încă la început în gramatică și în semantică. De aici, semantică structurală sau lexematică, o disciplină care a avut mare succes. Numai că a fost de multe ori echivalată cu semantică pur și simplu și nu aceasta a fost intenția mea. Dimpotrivă, intenția mea era să arăt foarte exact care este obiectul lexematicii în cadrul lexicologiei. Mai târziu am prezentat și schița unei sintaxe funcționale.

În sfârșit, intenționez să cercetez și celelalte niveluri ale fiecărei limbi ca atare, deoarece la opoziții avem numai nivelul sistemului, care este, cu siguranță, cel mai important, dar nu singurul. Am distins aici, în primul rând, două niveluri, pentru că aceasta era cel mai urgent pentru a înțelege funcționarea

opozițiilor, și ulterior trei; mai întâi doar sistem și normă, opoziții și realizare, deja în *Sistema, norma y habla*, în anul 1952, apoi și nivelul *tipului lingvistic* [*Sprachtypus*]. Este interesant că eu am început, ca să zic așa, cu sfârșitul, pentru că toată lingvistica, la acel moment, era fundamental lingvistica limbilor și lingvistica care se impunea era mai ales structurală, care voia să considere numai sistemul. De aceea trebuia să pledez pentru o lingvistică a normei. Mai târziu, am adăugat și nivelul tipului, mai ales în prelegerile de la Bonn din anii 1961 și 1962 și în lecția inaugurală de aici, din Tübingen, care se intitula tocmai *Eine neue Typologie der romanischen Sprachen* [„O nouă tipologie a limbilor romani-ce”]. Aceasta din urmă a fost publicată mult mai târziu și niciodată în întregime. Dar justificarea acestei stări de lucruri a fost dată, mai ales, în raportul prezentat la cel de-al XI-lea Congres de Romanistică de la Madrid, în *Sincronia, diacronia y tipologia*, unde am arătat care este relația dintre tipul lingvistic, sistemul limbii și norma limbii. Tot din punctul de vedere al acestei distincții – adică, tipul, sistemul și norma – am anulat aporia sincroniei și diacroniei, arătând că sincronia și diacronia sunt un singur lucru în limbă și corespund cu funcționarea și cu constituirea de sine; și anume astfel, că diacronia normei se produce în sincronia sistemului și diacronia sistemului în sincronia tipului. Adică: funcționarea tipului duce la schimbări ale sistemelor; și funcționarea sistemului duce la modificări ale normelor. Acestea toate [au fost expuse] totuși nu ca simplă delimitare și clasificare a obiectului, indiferent de modul în care se înțelege sau se interpretează obiectul, ci chiar din punctul de vedere al altei concepții despre obiectul înșuși, anume, concepția humboldtiană a limbii ca *enérgeia* și, de aceea, a limbii particulare nu ca sistem al vorbirii, ci ca sistem *pentru a vorbi* și ca *sistem de procedee*, nu de „fapte” statice.

În legătură cu aceasta, s-a produs o confuzie din partea unora care credeau că creativitatea la care mă refer ar corespunde creativității de care vorbește Chomsky. Nu este cazul. Nu este vorba despre faptul că se poate realiza o infinitate de fapte pe baza unui sistem de reguli, ci că pot lua naștere, de asemenea, reguli noi și se creează reguli noi. De aici polemica mea cu Chomsky și cu epistemologia chomskyană, pentru că el crede că nici Humboldt nu ar fi distins cele două lucruri; și nu a făcut-o, pentru că în timpul său cercetarea fundamentală – cercetarea fundamentală matematică – încă nu ar fi fost atât de mult dezvoltată. În legătură cu aceasta, am observat că matematica era încă mult mai puțin dezvoltată pe timpul lui Aristotel, dar că Aristotel totuși a imprimat conceptul *δημιουργία* pentru „creativitate”, creare de noi reguli, nu numai ca aplicare a regulilor deja date. De aici, unitatea dintre sincronie și diacronie și necesitatea de a privi limbajul întotdeauna ca dinamic, ceea ce duce și aici la inversarea postulatului lui Ferdinand de Saussure și la afirmarea că istoria limbii, și nu descrierea limbii este știința despre limbaj propriu-zisă și „integrală” care corespunde obiectului său, pentru că doar istoria limbii poate constata și înțelege dinamicitatea ca atare, cu toate determinările sale. [...]

„A SPUNE LUCRURILE AȘA CUM SUNT”

J.K.: *Ați menționat de mai multe ori principiile Dumneavoastră de bază, care erau, implicit, prezente de la început, dar care abia mai târziu au fost formulate explicit.*

E.C.: Sunt principii pe care le-am explicat deja de mai multe ori. Prima oară în lecția inaugurală de la Heidelberg (1977) și apoi în prefața la *Gramática, semántica, universales* (1978) și în alte lucrări, cel mai detaliat în cuvântarea mea festivă de la Granada (1993).

Primul principiu este *principiul logosului real sau adevărat*, așa cum se află la Platon în „Sofistul”: *tà ónta hos éstin légein* „a spune lucrurile așa cum sunt”. Acesta este principiul oricărei științe. Toată vorbăria actuală despre subiectivitatea științei este, după părerea mea, pe dos, deoarece totul revine la același lucru, anume, la a spune că obiectul prezintă o obiectivitate care este independentă de modificarea [produsă] de către interpret sau observator. Eu numesc acest *principiu*, pur și simplu, *al obiectivității* și îl consider ca o caracteristică a tuturor științelor.

A.M.: *În fond este o dorință generală de a spune lucrurile așa cum sunt și noi toți credem că facem aceasta, chiar dacă ne înșelăm și susținem păreri greșite.*

E.C.: Dar aceasta nu anulează principiul. Toate aceste principii au în vedere deontologia științei: cum *trebuie* să fie știința (și cum am vrea să fie). Nu descriem aici realizarea științei în istorie, deoarece, în acest caz, ar trebui să înregistrăm, bineînțeles, și nereușitele. Mai mult încă: dacă ar fi vorba de istoria științei, ar trebui să o facem pe baza aceluiași principiu. Căci trebuie să spunem lucrurile așa cum sunt și, dacă ceva a fost făcut greșit, atunci trebuie să spunem că era greșit. Dar principiul totuși nu este suspendat prin aceasta.

J.K.: *Principiile dumneavoastră fundamentale pot fi transpuse în practică astăzi, când se vede că probabil majoritatea persoanelor dintr-o întreprindere științifică se interesează, înainte de toate, de instituția însăși și de realizările ei, și nu de îndeplinirea datoriei față de știință? Că adesea este vorba, mai degrabă, de îndeplinirea unei premise sau a alteia pentru a obține un anumit post? Nu este ceva care s-a pierdut complet?*

E.C.: Nu știu asta. Este adevărat că se poate constata acest lucru, dar cred că, dacă se urmează aceste principii, se obține și considerația, și respectul celorlalți. Poate că acest lucru se întâmplă abia mai târziu, dar niciun om nu este atât de stricat, încât să nu recunoască trăinicia cuiva, dacă este autentică. Discipolilor mei le-am dat mereu sfatul să se concentreze asupra lucrurilor și să nu se îngrijească de carieră. Căci cariera va veni de la sine, dacă lucrurile se iau în serios și se cercetează cu seriozitate. Cu privire la aceasta [voi spune] o anecdotă. Aveam un cunoscut căruia obișnuiam să-i zic: „Fă lucrurile bine și nu te gânde cum le vei vinde”. Și el răspundea: „Nu; pentru carieră este nevoie de 1% muncă și de 99% relații”. Îmi spunea, de ex.: „Dacă mergi acum în Italia, unde intenționez

să concurez, fă, te rog, următoarele. Nu se știe cine mă va evalua, dar părerea ta rămâne în urechile oamenilor; sunt convins că va fi luată în considerare acolo. Dacă auzi că se menționează numele meu – și chiar dacă nu [il auzi], fă așa ca și cum ai fi auzit numele meu –, spune doar: *Quello è bravo!* Nu spune de ce. El este capabil și nu spune de ce, nimic, continuă să vorbești. Când mă vor evalua, apoi vor ști încă: „*Quello è bravo*, aceasta rămâne în urechi”. Era ideea lui. Dar eu mă aflu exact pe malul opus.

J.K.: *A avut succes cu aceasta?*

E.C.: A avut. Dar cu munca ar fi avut, de asemenea, succes și, de fapt, a muncit și îmi era recunoscător, pentru că l-am învățat să lucreze. Aceasta mi-a și spus-o mereu. Ideea sa era totuși că, în primul rând, trebuie cultivate relațiile. Dar să ne întoarcem la tema noastră.

Aici este vorba de ceea ce trebuie să fie știința [*das Sein-Sollen der Wissenschaft*] și, prin urmare, de etica științei. Etica se referă întotdeauna la un „trebuie să fie” [*ein Sein-Sollen*], este deci ceva normativ. Din diferite motive există, bineînțeles, mereu eșecuri. În discursul de recepție la Academia de la Heidelberg și în cuvântarea festivă de la Granada, am spus, de fiecare dată, că lucrul cel mai greu dintre toate este a spune lucrurile așa cum sunt. Noi vedem întotdeauna lucrurile dintr-o anumită perspectivă și admitem, adesea, că ele ar fi așa cum le vedem dintr-o perspectivă. Dar trebuie să ne întrebăm, de fiecare dată, dacă aceasta nu este fals. Și trebuie să ne reîntoarcem, tot mereu, la lucruri și s-o începem de la capăt.

A.M.: *Când spuneți că este necesar a spune lucrurile așa cum sunt, afirmați aceasta în sensul unui optimism ontologic? Presupuneți că noi putem să facem aceasta? Că este posibil să cunoaștem lucrurile așa cum sunt?*

E.C.: Nu.

A.M.: *De aceea ați spus că aceasta ar fi cel mai greu lucru. Pe de altă parte, este ca un fel de optimism. Cândva vom putea atinge acest obiectiv; adică lucrul nostru, munca noastră intelectuală, am putea să o interpretăm, precum Popper, ca apropiere de adevăr sau de lucruri.*

E.C.: Aceasta a fost deja ideea lui Schleiermacher. El spunea, aproximativ, că linia cercetării și cea a realității nu sunt paralele, ce-i drept, ele converg, dar în așa fel că doar *ad infinitum* se întâlnesc într-adevăr. [...]

LIBERTATE, NORMĂ, ISTORIE, INTERPRETARE

J.K.: *Afirmați că activitatea umană de creare a culturii este „liberă”. Ați putea elucida, aici, conceptul de libertate cu mai mare precizie?*

E.C.: Înainte de toate, este vorba, aici, de libertate în sens filosofic, prin urmare nu, de pildă, de „libertatea a ceva”, ci de faptul că o „activitate liberă” este

o asemenea libertate al cărei obiect sau scop este infinit. Aceasta înseamnă că limitele a „ceea ce trebuie făcut” nu sunt date de la început. În acest sens, activitățile spirituale care se obiectivează în istorie sub forma culturii sunt activități *libere* – nu numai libere de constrângere, ci libere în privința că nu li se pune un obiectiv definitiv. Limbajul nu se termină niciodată, arta nu se termină niciodată, știința nu se termină niciodată: prin urmare, nu este astfel că noi ajungem la un punct și putem spune: „Avem acum deja știința”. Căci știința rămâne mai departe descoperire de probleme și punere de noi întrebări și niciodată nu ajungem la un sfârșit. Și același lucru se întâmplă cu filosofia. Nu se poate spune: „Acesta este sfârșitul filosofiei”; nici măcar în concepțiile în care se vorbește de un sfârșit al filosofiei. Există un articol interesant de Banfi despre conceptul de „moartea artei” al lui Hegel, unde Banfi arată că „moartea artei” în sens hegelian este, de fapt, viața artei, pentru că Hegel înțelege prin „moartea artei”, de fapt, moartea artei ca totalitate, adică ca „artă care este satisfăcută cu ea însăși” și coincide, pur și simplu, cu spiritul într-un anumit moment al istoriei. În această epocă, și religia, și filosofia ar fi, așadar, doar dimensiuni ale artei – această „artă totală” trebuie să moară, pentru ca arta specifică să trăiască ca atare. Astfel trebuie să fie înțeleasă „moartea artei” și, eu aș spune, și „moartea filosofiei”: abia după „sfârșitul” filosofiei, filosofia este, într-adevăr, liberă și nu mai are sarcini impuse, ci se diferențiază în diferite direcții.

Dar [să ne întoarcem] înapoi la conceptul de libertate. În acest sens, doar activitățile creatoare de cultură sunt activități „libere” – și, firește, tehnica ca o formă specială a culturii umane. Aceste obiecte sunt toate infinite: și în tehnică, și chiar în construirea lumii adecvate naturii biologice a omului; și aceasta este infinită, deoarece omul nu are doar anumite necesități pe care cândva le-a satisfăcut, după care trăiește fericit și fără alte necesități, ci el își creează mereu alte necesități. Ceea ce nu era deloc necesar acum cincizeci de ani a devenit o necesitate a vieții biologice și, de asemenea, a coexistenței cu ceilalți. Nu s-ar putea trăi, de ex., fără lumină electrică, ea face parte din necesitățile noastre; totuși, aceste necesități le-am creat noi și le extindem și nici nu știm ceea ce, peste zece sau douăzeci de ani, vom considera ca o condiție pentru viața umană.

Libertatea nu trebuie să fie confundată cu libertatea absolută și nici activitatea creatoare cu creația *ex nihilo* și nici nu poate fi interpretată ca ceva arbitrar, întrucât, aici, este vorba de creație în lumea umană și, în fiecare caz, de o continuare a tradițiilor. Aceasta nu exclude, în niciun fel, noul, dar nici nu înseamnă că totul este nou și creat *ex nihilo*. Creația este și un bun comun și avem, în cultură, o tradiție în spatele nostru și o comunitate în jurul nostru. Trebuie să corespundem și acestei tradiții și cerințelor comunității și ale situației actuale, în fiecare caz. În știință nu este vorba de construirea unui model arbitrar, ci de întrebarea care sunt cerințele timpului, ce este actual și are un sens într-un anumit moment. Pentru omul de știință aceasta înseamnă că el trebuie să se integreze în actualitate.

A.M.: *Prin urmare, să nu urmeze orbește tradițiile, ci să se adapteze mereu la exigențele timpului.*

E.C.: Da, dar întotdeauna fiind conștient de tradiție, deci nu așa, să spui: „Oamenii nu au văzut până acum nimic și acum vin eu și fac totul altfel”. Eu spun mereu că aceasta este, de fapt, o disprețuire a omului și cine disprețuiește oamenii trebuie să se disprețuiască și pe sine. Sau el spune: „Nu sunt om”, întrucât dacă ceilalți sunt oameni și cineva crede că este primul și că vrea să facă totul complet altfel, aceasta înseamnă sau că nu este om, sau că toți ceilalți ar fi creaturi incapabile. Dacă se zice, dimpotrivă, că oamenii au fost întotdeauna inteligenți și că mereu, în anumite situații istorice, s-au pus aceleași probleme și s-a încercat să fie rezolvate, atunci este complet altfel. Atunci se vede că problemele au fost privite, de fiecare dată, dintr-o anumită perspectivă și se încearcă să se vadă ceea ce este în aceasta autentic și valabil.

A.M.: *Dar, în acest caz, este vorba de o confruntare critică cu tradiția.*

E.C.: De o conștiință critică a tradiției. Pe de altă parte, libertatea nu înseamnă arbitrar, ci ea urmează în activitatea sa anumite norme, și anume norme pe care libertatea le acceptă, pe care ea și le pune sieși. Aceste norme sunt apoi, dacă au fost acceptate odată, obligatorii: nu se acceptă aceste norme provizoriu și mai târziu nu [se mai acceptă], ci trebuie, când cineva face, de ex., știință, să urmeze o anumită normă, întrebându-se, intuitiv, ce este și ce trebuie să fie știința. Pentru aceasta nu este necesar să fie cineva epistemolog, dar se înțelege deja că știința are ca normă ideală obiectivitatea absolută, poate de neatins, adică să se lase obiectul să apară ca obiect, fără a fi influențat de subiectul empiric, respectiv, cu excluderea acestui subiect. Se vrea să se spună cum sunt lucrurile înseși. Că aceasta nu reușește – este altceva. Acestea sunt, apoi, limitele, dar norma științei se menține totuși. Tocmai pentru că nu se reușește aceasta și că lucrurile se văd întotdeauna dintr-o anumită perspectivă, știința trăiește mai departe. Se spune: „Nu este totuși așa, este altfel”. „Aceasta a fost o privire parțială.” „Aceasta a fost numai o anumită perspectivă” – și orice argumentare în știință se referă întotdeauna la faptul că ceva nu este, de fapt, așa, pentru că, de ex., trebuie să se ia în considerare un fapt sau altul, pentru că aici s-a omis un aspect sau altul etc. O asemenea normă există și în artă sau în vorbire: întotdeauna o normă ca obligație.

Cred că este o confuzie faptul că se admite că existența [*Dasein*] științei este același lucru cu felul său de a fi [*ihr Sein*] sau cu ceea ce trebuie să fie [*ihr Sein-Sollen*]. Ceea ce contează ca obligație nu este, de ex., să nu facem deloc lucrurile, pentru că nu vom reuși și nici să le facem oricum, numai ca să scăpăm de ele, ci trebuie să ne străduim întotdeauna să le facem în modul cel mai bun. Amado Alonso a spus odată în Buenos Aires: „Es casi mejor que no se hagan las cosas, pero si se hacen jque se hagan bien!” [Este mai bine să nu se facă lucrurile, decât să fie făcute doar într-un fel oarecare.]

Există, prin urmare, o normă de acțiune. Și mai afirm încă: aceasta nu este doar o normă pe care eu, Coșeriu, o accept. Nici nu este o normă care mi-a fost impusă. Este o normă care este valabilă pentru *fiecare* om de știință și, de fapt, pentru orice activitate umană. Oricine face ceva, vrea să facă bine; și faptul că el cunoaște norma se vede prin aceea că el se corectează mereu, că el privește ceea ce a făcut și nu-i place sau dacă vede cum a făcut un altul acel lucru și spune: „Și eu aș fi vrut să fac așa”. El recunoaște întotdeauna norma. Și chiar când face lucrul, în mod intenționat, rău, este conștient că este rău făcut. Dacă îl chinuie conștiința sau nu, este un alt lucru, dar știe că, de fapt, acesta [lucrul făcut] nu corespunde cu necesitatea [*Sein-Sollen*] lucrului, adică, pur și simplu, cu ființa [*Sein*] [felul de a fi al acestuia]. Aceasta este valabil pentru toate cazurile: când construim un pod, când tăiem afară, în grădină, gardul viu, vrem întotdeauna să facem cum trebuie și constatăm, de fiecare dată, dacă am făcut acest lucru conform normei sau nu.

Faptul că există, cu toate acestea, atâtea lucruri prost făcute nu elimină normele, întrucât normele nu pot fi abolite prin aplicarea lor în mod neadecvat. Când cineva spune, de ex., că atât de mulți vorbesc cu greșeli, aceasta este o confirmare a existenței normei. Altfel nu ar mai fi erori, ci alte fenomene. Erorile sau abaterile sunt interpretate ca atare de vorbitor tocmai în raport cu norma, deși și el poate greși în această apreciere. Și faptul că există abateri care sunt recunoscute ca atare și că prin aceasta anumite norme pot fi anulate de alte norme nu este o dovadă pentru inexistența normelor, ci tocmai invers. Este încă mai mult o dovadă a faptului că normele există și că sunt recunoscute, într-adevăr, ca norme. Aceste norme sunt chiar mult mai stricte ca normele care ne sunt impuse din afară, căci sunt norme pe care omul însuși le acceptă; și anume, în mod automat, prin faptul că acceptă o anumită activitate. În momentul când el, de ex., vorbește, a acceptat și normele vorbirii și arată aceasta. El arată acest lucru prin faptul că spune mereu: „nu, nu, nu am vrut să spun aceasta, să vedem dacă m-am exprimat corect etc.” Uneori găsește și el, poate, că celălalt este limitat și nu înțelege, dar foarte des spune el însuși: să vedem dacă pot să-i explic aceasta mai precis. O anumită normă a acceptat deja și aceste norme sunt foarte stricte, deoarece au caracterul unei autoîndatorări – al unei *obligatio*.

Este vorba, prin urmare, în cazul științei, de *esența* [*Wesen*] acesteia, nu de *existența* [*Dasein*] ei. Și *esența* înseamnă, totodată, *necesitatea* [*Sein-Sollen*], întrucât știm de la Hegel că necesitatea și *esența* coincid una cu cealaltă. Și dacă o cunoaștem pe cealaltă, adică realizarea efectivă – și fiecare cunoaște una și pe cealaltă –, atunci nu ne mai întrebăm acum despre *esența* științei sau a activității științifice și nici despre istoria empirică a științei, cu toate erorile și abaterile ei etc., ci ne întrebăm cu privire la practica aceluia om de știință, care are ambele aspecte în conștiință. Cum poate el să le împacă pe ambele, dacă știe că este limitat? Cum poate combina ambele, știind că este limitat? Acum el încearcă, cum spuneam mai înainte, în munca sa, să trateze parțial cât mai puțin posibil și

consideră întotdeauna ceea ce a făcut numai ca pe o fază și o bază pentru a continua; ceea ce poate îi și permite sau îl face să revizuiască chiar baza și să spună că, de fapt, aceasta trebuie să fie făcută altfel. Adică, aceasta este o casă pe care o construim după un plan și dacă aceasta nu ne reușește întocmai, constatăm că poate și planul nostru ar trebui încă să fie modificat, ceea ce poate avea, în mod natural, diferite cauze, prin urmare, nu doar realizarea concretă sau situația istorică etc., dar, de ex., și faptul că materialul nu permite această construcție. [...]

A.M.: *Este un pic surprinzător că Dumneavoastră vorbiți despre interpretările în științele naturii. În mod normal, mesajul acestui limbaj este rezervat pentru științele spiritului și Dumneavoastră spuneți acum că biologia interpretează.*

E.C.: Bineînțeles că ea interpretează. Dacă numai constat, încă nu a explicat nimic, dar ea trebuie să accepte anumite ipoteze pentru a putea explica faptele. Explicarea faptelor este, bineînțeles, interpretare și unica diferență față de științele spiritului este că, aici, interpretarea pleacă, în mod necesar, de la o ipoteză, în timp ce noi, în științele spiritului, nu avem nevoie de ipoteze sau, mai bine zis, nu avem nevoie de ipoteze despre ceea ce este universal, deci despre ceea ce este 'limbaj', ceea ce este 'artă', ceea ce este 'religie' etc. Avem nevoie, firește, de ipoteze despre faptele particulare și istorice, dar doar despre acelea pe care le deducem din conduita libertății în aceste domenii.

De aceea eu disting trei niveluri în cercetarea din domeniul umanistic, în special în lingvistică. Primul nivel este cel al teoriei, în care ne propunem să explicăm esența obiectului, să justificăm structura sa generală și să definim universalitățile sale și celelalte categorii. Un alt nivel (de fapt, al treilea) este cel al investigației istorice, care studiază, descrie și explică întotdeauna obiecte particulare pe baza categoriilor care au fost deduse sau recunoscute intuitiv. Al doilea nivel este un fel de nivel intermediar între nivelul teoriei și nivelul istoriei: este nivelul „științei generale” respective („știința generală a artei”, „știința generală a religiei” etc.); în lingvistică este nivelul „lingvisticii generale”. Acest nivel corespunde generalizării rezultatelor investigației istorice, în măsura în care ceva despre care s-a constatat că se întâmplă în mod obișnuit este asumat drept conduită obișnuită a libertății. În cazul schimbării lingvistice, de ex., problemele la cele trei niveluri ar fi următoarele. În teorie se întreabă: „Ce este, de fapt, schimbarea lingvistică și care este rațiunea [*ratio*] ei?” În lingvistica generală: „În ce condiții are loc, în mod normal, schimbarea lingvistică?” Și în istorie: „De ce (adică în ce condiții) a intervenit *această* schimbare lingvistică specială (într-o anumită limbă și într-un anumit moment)?”

Pentru că ne aflăm la schimbarea lingvistică, să continuăm cu acest fenomen pentru a clarifica raportul dialectic dintre nivelul general și cel istoric. La întrebarea de ce a avut loc o anumită schimbare lingvistică se răspunde în istoria limbii, de ex., că, într-un caz, este evidentă influența unei alte limbi; în alt caz, a fost adoptată o formă care, din punct de vedere funcțional, se potrivea mai

bine; în al treilea caz, [a fost adoptată] o formă a unei anumite pături sociale care se bucura de prestigiu în societatea respectivă. Nu trebuie să fie neapărat pătura aristocratică, întrucât se poate întâmpla că, într-un anumit caz, tocmai clasa de jos a fost privită, de ex., ca reprezentând națiunea și prin aceasta ca fiind determinantă din punct de vedere înstrăinată?, ca în cazul lituanieni sau al letoni, unde forma exemplară a fost găsită, firește, în limba populară, pentru că straturile înalte vorbeau sau germana, sau rusa și adesea abia dacă știau lituaniana sau letona.

În asemenea exemple descoperim posibilități care, ce-i drept, nu sunt unicele și nici determinante în fiecare caz, dar care reprezintă fapte care în această privință survin în cele mai multe cazuri. S-ar putea întâmpla chiar și contrariul, dar se vede că libertatea se comportă „în mod normal” astfel, în aceste condiții sau în altele. Luăm deci aceste condiții ca posibilități generale în lingvistica noastră generală (nu teoria limbii!) și spunem: limba se schimbă, în mod normal, în aceste și în acele cazuri. Acesta este, apoi, întotdeauna, fundalul pentru interpretarea schimbărilor lingvistice la nivel istoric. Constatăm o schimbare lingvistică concretă și ne întrebăm dacă a existat una dintre condițiile cunoscute. Dacă niciuna din aceste condiții nu a fost prezentă, căutăm o nouă condiție care putea să fie aici eficace și pe care o admitem ca pe altă posibilitate generală, astfel că are loc o dialectică permanentă între lingvistica generală și cea istorică.

Ce se întâmplă, în acest caz, cu hermeneutica? Investigația la nivel istoric este întotdeauna interpretare în funcție de modelul pe care tocmai l-am schițat (și în descrierea unei limbi particulare) și, în același timp, euristică pentru un fel de „hermeneutică generală”, care constituie cadrul și fundalul fiecărei interpretări individuale.

Este nevoie, desigur, să ne ferim de a pune pe același plan acest raport dintre „general” și „particular” („posibilitate” și „fapt istoric”) din științele culturii cu raportul „general” – „particular” sau „lege” – „aplicare” din științele naturii.

Acestui raport din științele culturii îi revine un statut, căruia nu-i corespunde nimic în științele naturii. [...]

CORECT ȘI EXEMPLAR

J.K.: Ați spus în repetate rânduri că terminologia, atunci când corespunde cu uzul general al limbii, nu trebuie să se abată nici în conținut prea mult de la acesta. În lucrarea Dumneavoastră despre „Corrección idiomática” și în diferite alte lucrări distingeți între termenii „corect” și „exemplar”. Dar în uzul limbii se folosește, de fapt, mai des „corect” nu în sensul Dumneavoastră, ci cu sensul de „exemplar”. Este posibil a susține asemenea termeni împotriva tradiției generale?

E.C.: În primul rând, este vorba nu de uzul limbii oricum, ci de un uz specializat: chiar vorbitorul naiv vorbește în acest caz „ca lingvist”, el vorbește despre limbă (nu numai cu ajutorul limbii) și o apreciază. În al doilea rând, vorbitorul naiv întrebuițează „corect” în ambele cazuri: atât pentru realizarea „corectă”

a limbii exemplare în vorbire, cât și pentru această limbă însăși; eu vreau însă să-i arăt lui [vorbitorului] că aceasta este o confuzie și de aceea preiau termenul său pentru o utilizare mai profundă. În al treilea rând, această confuzie este făcută și de lingviști (deși în direcție inversă), care folosesc „corect” pentru exemplar, dar și pentru corect. *Toți* vorbesc de „vorbire corectă”. Eu urmez însă, de asemenea, principiul meu terminologic, dar nu pot prelua, bineînțeles, uzul dublu și, cu acesta, confuzia absurdă.

Teza mea este că eroarea constă în faptul că se reduce un termen la celălalt într-o direcție sau în cealaltă, adică sau se raportează corect la exemplar și se recunoaște numai limba standard ca fiind „corectă” și se consideră tot ce rămâne ca abatere și ca „incorect”; sau invers, ca la Harold Palmer sau la Robert Hali, care nu recunosc deloc exemplaritatea și raportează totul la corect: orice fel de vorbire este atunci corect, ceea ce este adevărat într-o anumite privință, dar aceasta nu înseamnă însă că exemplarul trebuie pur și simplu ignorat sau chiar respins. Orice fel de a vorbi este „corect” atunci când corespunde unei anumite tradiții. Aceasta este corect, dar nu înseamnă deloc că trebuie ignorată alteritatea [care este] mai cuprinzătoare. Pentru anumite scopuri este nevoie totuși de o limbă comună [*Gemeinsprache*] și, de asemenea, de o normă a limbii comune. Această tendință există, așadar, în ambele direcții, fie că s-ar dori să avem exemplarul peste tot, pentru orice utilizare a limbii; fie, invers, că nu am avea nevoie deloc de exemplar și că orice fel de vorbire ar fi permis în toate situațiile de vorbire. Această teză a „Leave your language alone!” este foarte aspru criticată în cartea mea încă nepublicată *La corrección idiomática*.

J.K.: *Concepția Dumneavoastră despre corectitudinea lingvistică a fost publicată deja de mai multe ori și în unele articole ale Dumneavoastră apare deja distincția între „corect” și „exemplar”.*

E.C.: Da, în parte ea a fost chiar preluată în mod tacit, de ex., de Celso Cunha în Brazilia. Dar numai distincția ca atare, nu întreaga motivare. Teza mea este – și de aceea înțeleg cartea mea ca un manual pentru profesorii de limbi și profesorii de limba națională – că diferitele modalități ale limbii trebuie permise după sfera alterității din situația dată. Din păcate, chiar marele Menéndez Pidal voia să suprimă *voseo* argentinian. În *La unidad del idioma*, el salută măsura unui ministru al culturii argentinian de a interzice elevilor uzul *voseo*, *incluso en el recreo* [‘inclusiv în recreație’], ceea ce consider că este absurd. El vorbește de un *uso degradado y degradante*. Poate din punct de vedere istoric este un „uso degradado”, dar „degradante” nu este în niciun caz. Este forma de adresare normală pentru argentinieni, ca și *tuteo* din alte regiuni, și include numai „intimitatea argentiniană” și „conferirea argentinității către alții”, cel puțin *ad honorem*. [...]

J.K.: *Dar se întâmplă frecvent că tocmai „greșelile” actuale sunt inovații în perspectiva istorică.*

E.C.: Faptul că o greșeală poate deveni cândva o regulă nu înseamnă că deja și este. Atât timp cât ceva nu este încă o regulă, nu se poate spune că aceasta trebuie să fie permisă, pentru că poate fi regula de mâine. Dacă devine o regulă, atunci e altceva. Dar cât timp este doar o abatere, nu este tocmai o regulă. Nu este adevărat nici că cele mai frecvente cazuri nu corespund regulii și că cele mai puțin frecvente abaterilor, pentru că din punct de vedere statistic și matematic pentru fiecare regulă trebuie să fie cel puțin două abateri: când există o abatere numai într-o parte, atunci nu este o abatere, ci o altă regulă. De aceea „greșelile” trebuie să fie, de fapt, în majoritate, față de „normă” sau de forma normală. Totuși, ele nu sunt regulate, pentru că se abat așa sau așa și nu merg în aceeași direcție. Nu se poate raporta nici la faptul că se găsesc greșeli de limbă și la scriitori. Când se tolerează o greșeală de limbă la un mare scriitor nu înseamnă deloc că această greșeală trebuie să fie tolerată la toți vorbitorii. Dacă cineva spune, pentru motivarea unei forme false, că ea s-ar găsi la Cervantes, atunci îi spun: „Fii Cervantes și o vom tolera și la tine”. Cervantes nu a fost Cervantes, pentru că a făcut o greșeală de limbă sau alta. Aceasta îmi amintește de o povestire de Alphonse Allais, care povestește de un bărbat care se identifica întotdeauna cu mari personalități, pentru că avea o anume trăsătură comună cu acestea. Astfel spunea, pentru că era cam mic și îndesat: „Je suis un type comme Napoleon”. Pentru că bea multă cafea, zicea: „Je suis un type comme Balzac, je bois beaucoup de café!” – și atunci când a fost executat, nu mai știu din ce cauză, exact la 33 de ani, spuse: „Je suis un type comme Jésus Christ, je meurs à 33 ans!” – din cauza unei coincidențe nu ai, firește, identitate completă cu alții.

„Corectitudinea” limbii este întotdeauna numai actuală. Ea nu privește nici trecutul, dar nici viitorul. Nu tot ce e nou devine regulă, ci numai ceea ce se generalizează. Este adevărat însă că anumite „erori” nu sunt greșeli instabile, ci reguli reinterpretate. Se găsesc multe exemple pentru aceasta în istoria limbii. Astfel a rezultat, prin evoluție fonetică, la conjunctivul unor verbe spaniole o terminație: *-ga*, la care, bineînțeles, numai *-a* este morfemul conjunctivului, iar *g* aparține rădăcinii; ca la *traer: traga*, mai târziu *traiga*. Pentru că această terminație era în opoziție cu o terminație vocalică la indicativ (în cazul lui *traer: trae*), ea a fost interpretată ca morfem al conjunctivului și cu această funcție a fost atașată și la alte verbe. La *oir, oiga* (pentru mai vechiul *oya*) a devenit deja normă generală; la *haber*, dimpotrivă, *haiga* este considerată ca greșeală de limbă, pentru că limba comună nu a acceptat această formă și a rămas la *haya*. La fel se întâmplă acum în franceză în cazuri ca [*quatre officiers*]. Aici nu există deloc un *-z-* de legătură, dar după *les amis, les officiers* etc. s-a admis că pluralul ar fi *zofficiers*, adică *-z-* de legătură a fost interpretat ca morfem de plural. Așa spune și Zazie, în *Zazie dans le métro*, întotdeauna *zyeux* în loc de *yeux*. Și, într-un caz, aceasta a devenit normă a francezei: se distinge, de ex., cu acest *z* (adică prin realizarea legăturii cu *êtes*) între *Vous êtes Allemand* [vuzatalmă] la singular și *Vous êtes Allemands* [vuzsdzalmă] la plural; tot așa în cazul lui *Vous êtes Italien* – *Vous*

êtes Italiens etc. Acel care reinterpretează nu crede că el a introdus ceva nou, ci crede că tocmai această regulă este valabilă în limba comună, obiectivă, istorică.

La fel este la învățarea limbii, căci este total fals să se admită că un copil învață limba de la adulți ca pe ceva deja dat și își însușește treptat ceea ce îi spun adulții: copilul creează mereu reguli. Și când aceste reguli sunt acceptate – ceea ce se și întâmplă în mica limbă a familiei –, ele se și mențin. Copilul renunță însă la reguli, atunci când constată că ele nu sunt valabile și nu sunt acceptate de ceilalți. Un copil care aude că se spune *es regnet* ['plouă'], când cad multe picături, poate să spună, când se văd mulți oameni, și *es menscht*; i se spune atunci că nu se spune așa. Există însă o posibilitate a acestui sistem, pe care copilul este pe cale să o realizeze. Învățarea este întotdeauna creativă și înseamnă mereu crearea de schițe de sistem.

Adesea însă abaterea nu devine regulă și rămâne ca abatere. Ca, de ex., în franceză, folosirea terminației verbale *-ons* la pers. I plural și la pers. I singular, ca în cântecul *Sur la route de Louviers* („Si je rouillions carrosse comme vous, je ne casserions point de cailloux”). Aceasta se întâmplă de obicei în franceza populară din Canada, cum a recunoscut corect scriitoarea Antonine Maillet în *La Saguine*, unde apare mereu *j'avons, je savons* etc. Și exista deja în secolul al XVI-lea. Pierre de La Ramée considera asemenea forme chiar ca normale în franceză și ca acceptabile. Totuși, acest fenomen nu s-a impus în atât de multe secole. Deja Vaugelas recomandă *je vas, tu vas, il va* și totuși astăzi se spune *je vais, tu vas* etc. Aceasta înseamnă că, uneori, durează foarte mult timp cu acceptarea. Ceea ce mă interesează însă înainte de toate nu este constatarea acestui lung proces istoric, ci motivarea la vorbitor. La vorbitor, motivarea este întotdeauna una obiectivă în sensul că el, în cazul unei reinterpretări, admite că aceasta ar fi deja regulă, și anume regula „celorlalți”, nu o exprimare introdusă de el. Cel care a spus pentru prima oară *quatre-z-officiers* nu s-a gândit că el face aceasta acum, pentru a arăta celorlalți că acesta este pluralul. [...]

J.K.: *Dar acum ați introdus, pe de o parte, un principiu etic și apoi un fel de limitare a acestuia, pentru că, pe lângă acest principiu etic, domnește o anume toleranță. Ar putea, așadar, să fie valabil ca principiu etic și faptul de a vorbi așa cum vrei, în măsura în care acest lucru este posibil?*

E.C.: Aceasta este ca o teorie antidemocratică, reacționară, ca cea a lui Robert Hali, falsul liberalism lingvistic: fiecare are voie să vorbească peste tot cum vrea el. Nu, nu se poate vorbi în parlament ca la cârciumă. Este o mare greșeală să pretinzi să se vorbească în orice ocazie limba standard și încă într-un stil înalt; astfel devii numai ilar. Dar nu este o greșeală mai puțin mare să se vorbească la nivelurile mai înalte ale culturii și ale vieții publice limba familiară sau vulgară. Aceasta nu înseamnă respect, ci dispreț pentru vorbitori și mi se pare ca și cum s-ar zice: „Negrul trebuie să vorbească în orice ocazie cum vrea el, deoarece nu are nevoie deloc de cultură înaltă, asta o facem noi; el poate rămâne

la cultura sa. Vom spune chiar că este foarte importantă cultura sa – dar noi o păstrăm pe a noastră”. Aceasta este atitudinea tipică a falșilor liberali. De multe ori ei sunt chiar convinși că sunt într-adevăr liberali, dar în realitate sunt reacționari radicali. Este ca și când se acceptă că poporul nu are nevoie de adevăratul Shakespeare, ci de unul simplificat, „ca poporul să-l înțeleagă”. Singurul mod de a respecta cu adevărat poporul este de a i-l reprezenta pe Shakespeare real, nefalsificat, adevărat. S-a observat aceasta în experimente făcute în Italia, în Sesto San Giovanni, tocmai cu Shakespeare, adevărat, în fața muncitorilor și anume cu un succes uriaș. Publicul a subliniat, în anumite locuri, prin râs conținuturi care nu i-au atras deloc atenția regizorului.

La fel este și cu filosofia, și cu arta: nu filosofie pentru gospodine, ci filosofie! Nu pictură care corespunde cu așa-numitul gust al publicului, ci pictură! Atunci se educă publicul, ca el să prețuiască și pictura bună etc. Opusul, deci liberalismul aparent, este, de fapt, o atitudine reacționară, care sau este realmente reacționară și ipocrită, sau naivă, dacă reprezentanții ei cred că fac totul pentru popor și în realitate nu fac asta.

Și celelalte tendințe, despre care vorbiți, nu sunt tendințe ale vorbitorilor, ci ale falșilor teoreticieni sau ale vorbitorilor care devin lingviști. Dar când sunt lingviști, vorbitorii sunt, bineînțeles, naivi din punct de vedere științific și nu știu care sunt normele. Sau sunt păreri ale politicienilor care nu au nicio idee despre lucruri și confundă liberalismul cu reacțiunea sau cu atitudinea în fond reacționară a acelorași politicieni. Și rușii, de ex., încearcă să înțeleagă pe cineva care vorbește altfel, dar nu gândesc că și ei ar trebui să vorbească așa. Toleranța față de celălalt nu înseamnă că trebuie să renunți la știința lingvistică proprie. Te străduiești, așadar, să-l înțelegi pe celălalt când vorbește cu abateri; dar tu însuși nu ai vorbi astfel.

J.K.: Dar când, de ex., un moldovean vorbește intenționat românește cu un moldovean rusofon, vrând să-și arate prin asta convingerea că pentru el româna este limba mai importantă, deși celălalt îl înțelege poate mai greu decât dacă ar vorbi cu el rusește, atunci principiul toleranței este, de fapt, suspendat. Căci nu mai este finalitatea supremă de a vorbi cum celălalt înțelege cel mai bine, ci eu îmbin simultan cu vorbirea mea o revendicare politică.

E.C.: Desigur. Am scris despre aceasta în articolul meu despre „limbă și politică”. Că motivarea este întotdeauna pozitivă, dar există diferite pozitivități. Problematika atitudinii vorbitorului în comunicarea lingvistică concretă este foarte complexă și încă nu m-am ocupat în amănunt cu aceasta (câte ceva se află, ce-i drept, în *Corrección idiomática*, care nu a apărut încă). Dar cu privire la întrebarea Dumneavoastră pot să precizez ceva foarte clar. Ceea ce am spus anterior – „vorbește așa ca celălalt să te înțeleagă” – se referea la alegerea registrului lingvistic și a stilurilor limbii în interiorul unei limbi, și nu la alegerea unei limbi anume. În acest domeniu trebuie să fie anume acela tolerant care știe

mai mult; nu se poate pretinde unui țăran care vorbește numai graiul său ca el să vorbească limba standard. Este altceva când e vorba de limbi diferite. Pentru a spune aceasta clar: mă voi identifica cu vorbitorul care trebuie să decidă. Deci și în acest caz sunt, firește, tolerant din punct de vedere lingvistic în comunicarea interindividuală față de vorbitorii de limbi străine care sunt de *bona fide*. Dacă el *nu știe* limba mea, încerc să vorbesc limba lui sau altă limbă pe care o știe și el, ca să-l ajut sau ca să ajung, într-adevăr, la o conversație. Dar nu este așa, când celălalt tocmai nu este de bună-credință și când el *nu vrea* nicicum să vorbească limba mea și *vrea* să mi-o impună pe a lui; și încă mai puțin, când e vorba de o „comportare colectivă”. Dacă cineva trăiește de trei ani în țara mea și nu a învățat limba mea, pentru că el are convingerea că eu trebuie s-o învăț pe a lui; sau dacă cineva vine în țara mea ca stăpân sau colonialist și vrea să-mi impună limba sa, pentru că se consideră superior în orice privință și disprețuiește, pur și simplu, limba și cultura mea – atunci nu mai sunt tolerant și vreau să fiu tratat ca egal, nu ca slugă. [...]

HEIDEGGER, WITTGENSTEIN *et alii*

[...] A.M.: *Ne-ați explicat nu numai distanța Dumneavoastră față de pozitivism, ci ne-ați dat și o explicație a acestei distanțe, prin faptul că ne-ați arătat apropierea Dumneavoastră de fenomenologie, de faptul trăit.*

Positivismul este considerat, în mod eronat, ca un fenomen anglo-american, deși el este, la origini, european, în timp ce așa-numitele direcții continentale, poate tot în mod eronat, sunt considerate umaniste. Fără îndoială, Dumneavoastră vă concepți propriile teorii lingvistice ca umaniste. Tocmai aici, în apropiere, un reprezentant al acestei gândiri continentale, anume Heidegger, a imprimat o atitudine antiumanistă – sau presupus antiumanistă – când a spus în acest context: „Nu omul vorbește, ci limba”. Cunoaștem atitudinea Dumneavoastră față de pozitivism și simpatia Dumneavoastră față de fenomenologie, dar simpatizați și cu tezele lui Heidegger despre filosofia limbajului?

E.C.: Cred că această teză, ca și multe altele la Heidegger, trebuie să fie corect înțeleasă și interpretată. Heidegger este, aici, doar în aparență antiumanist, căci el vorbește, firește, despre limba oamenilor. Ceea ce vrea el să spună aici este că, de fapt, nu omul individual, individul vorbește, ci că, chiar la individul însuși, limba este întotdeauna și limba celorlalți și corespunde ființei lucrurilor. Aceasta corespunde concepției naive, intuitive, a fiecărui vorbitor, că limba nu este doar limba mea, ci este cumva în afara mea, pentru că este, de asemenea, limba celorlalți. De aceea nu întreb: „Cum zici tu la aceasta?”, ci: „Cum se zice la aceasta în germană?”, ca și cum limba germană ar fi ceva care ar exista în afara vorbitorilor individuali. În felul acesta se poate deja spune că „limba vorbește”, și nu vorbitorul. Dar limba [este considerată] tocmai ca ceva creat de vorbitori și aceasta nu va nega, firește, Heidegger – și nici nu neagă aceasta – numai vrea să spună că, în această proprietate comună a limbii, este

dată, pentru oameni, ființa lucrurilor. Când mă întreb care este ființa arborelui, întreb, de fapt, despre un înțeles dintr-o anumită limbă. Limba îmi spune ce este un arbore. Acest fapt este, la rândul său, interpretat așa simpatetic, în sens bun, ca să nu se accentueze partea negativă. Heidegger formulează lucrurile, adesea, într-o manieră provocatoare și provocantă. Dacă el realmente gândește așa, este totuși problematic.

În orice caz, Heidegger a spus lucruri esențiale despre limbă și aceasta nu se poate respinge în mod ușuratic. El a prezentat, ca nimeni altul, limba ca manifestare a întregului *logos* (nu doar a *logosului* „rațional”); a pus în evidență, într-un mod profund, limba ca arhetip al „alterității”, al faptului de „a fi-unul-cu-ce-lălalt” al omului; a interpretat exact relația dintre limbă și ființă: limba—„casa ființei” nu este doar o formulă metaforică; la fel și relația limbă—poezie.

În alte cazuri, se poate spune numai că este imposibil să se interpreteze simpatetic și pozitiv, ceea ce Heidegger a spus sau a susținut și că trebuie să respingem aceasta pur și simplu. Relativ la limbă, acesta este cazul în trei privințe. În primul rând, la ceva marginal, la „jocurile de limbă” pure, care nu se pot lua în serios. Când el scrie „Ring ist das Ding und gering” (sau ceva asemănător) — nu trebuie să te întrebi ce profunzime este aici și ce poate însemna asta. Nu, acest lucru trebuie respins și să se zică că este un simplu joc de limbă. Se poate pune întrebarea dacă aceasta este poezie și să se interpreteze aceasta ca poezie, dar nu ca gândire. În al doilea rând, când Heidegger încearcă să recunoască în înțelesurile unei limbi concepte, care în limbă sunt date ca înțelegeri intuitive și niciodată drept concepte. Când spune, de exemplu, că grecii ar fi văzut adevărul ca pe ceva evident, neascuns și că acesta ar fi într-adevăr adevărul, atunci sunt două afirmații diferite. Una este corectă. Într-adevăr, grecii au văzut adevărul astfel, adică ca ceva evident, „aceasta, ceea ce este” și de aceea în greacă se folosește mereu verbul *a fi* simplu pentru „este adevărat”, ca, de altfel, și în alte limbi: pur și simplu *es ist* [‘(aceasta) este’]. Cealaltă afirmație, că adevărul este într-adevăr acesta, nu este o afirmație a limbii grecești, ci o afirmație a lui Heidegger; și ea poate fi discutată ca afirmație și interpretare a lui Heidegger. De aceea nici nu ar trebui să se spună, pur și simplu, că această sau altă etimologie a lui Heidegger nu este validă, ci să se spună că este o interpretare a lui Heidegger care, ca etimologie, poate fi corectă sau greșită. În unele cazuri este sigur fals, de exemplu, că *die Entfernung* [‘depărtarea’] este *die Nähe* [‘apropierea’], pentru că este *Ent-fernung*, dar în alte cazuri etimologiile se potrivesc. Și în al treilea rând, și acesta este lucrul cel mai general, care mă deranjează, într-adevăr, la Heidegger și care nu mai poate fi interpretat pozitiv, este acest fel de misticism al limbii. Când el spune „latura misterioasă a limbii” și că niciodată nu vom pătrunde secretele japonezei etc. Dacă ar fi așa, nu s-ar putea ști acest lucru, și Heidegger nu ar putea să afirme aceasta. Dacă el a încercat însă să pătrundă aceste secrete, această afirmație înseamnă numai că nu a învățat japoneza, căci se poate învăța, evident, japoneza și se pot descoperi, bineînțeles, așa-numitele „secrete” ale japonezei.

Aici a văzut iarăși lucrurile mult mai bine bătrânul Humboldt, care a spus că orice limbă este o cheie pentru toate celelalte: o limbă nu trebuie privită ca o constrângere, ca închisoare, ci tocmai dimpotrivă, ca ceva deschis și ca ceva care unește toată omenirea. Este mult timp deja de când ceilalți erau priviți ca „cei-care-nu-vorbesc”, ca „barbari”; știm deja, de mult timp, că alții vorbesc alte limbi. Deși, firește, pentru fiecare vorbitor limba proprie coincide cu ființa sa istorică și este văzută ca limbă pur și simplu.

Acest misticism al limbii este, parțial, ceva tipic german. Și la slavi se găsește, la S. Bulgakov, de exemplu, și la alți filosofi ruși, dar la germani pare să corespundă unei tradiții puternice.

Heidegger este de părere că noi trăim fiecare închis într-un anume secret. Acesta este secretul limbii noastre. Și aceasta înseamnă opacitatea tuturor celorlalte limbi – firește, în mod cu totul special, nu știi de ce, a chinezei și a japonezei.

A.M.: *Deși Heidegger a încercat să-l traducă pe Laotze, fără cunoștințe de chineză. Un lector din Freiburg a citit și a tradus pentru el și Heidegger a transpus traducerea în limba maternă. Apoi a spus: „Aceasta este ceea ce mereu voiam să spun”.*

E.C.: Acest misticism re apare, cum am zis, mereu în Germania. Astfel deja într-o formă extremă la Schelling. M-am exprimat foarte critic în această problemă, tocmai cu referire la Schelling, în articolul despre „Schellings Weg von der Sprachphilosophie zum Sprachmythos”. [‘Drumul lui Schelling de la filosofia limbii la mitul limbii’]. În cele din urmă, pentru el, limba devine un mit.

A.M.: *Care este relația Dumneavoastră cu Wittgenstein, celălalt mare și influent teoretician al filosofiei limbajului din secolul al XX-lea, în cele două faze ale operei sale?*

E.C.: M-am exprimat de mai multe ori în scris în diferite dări de seamă asupra lucrărilor despre Wittgenstein. Consider ambele faze ca fiind complet inutile. Mai întâi, prima fază cu acel orgoliu și cu această aparență de a spune ceva foarte profund despre limbă, dar în care nu se spune nimic profund și în care nici semnificația și nici desemnarea nu sunt, pur și simplu, înțelese. Este, cum să spun, un complex de inferioritate la atât de mulți care jură *in verba Wittgensteini* și nu au curajul să spună că el nu a înțeles niciodată ce este înțelesul. Sunt aceste confuzii care, de asemenea, stau la baza filosofiei analitice, când pur și simplu nu se înțelege ceea ce este limba și care este sensul ei, ci se consideră limba în fond, când se merge mai profund sau din punctul de vedere al limbajului științei, sau ca un sistem de referință artificial. În prima fază, în *Tractatus*, ideile lui Wittgenstein coincid încă cu cele ale lui Frege sau, încă și mai mult, cu cele ale lui Bertrand Russell; și semnificația se reduce, pur și simplu, la obiectul desemnat.

Și în a doua fază, așadar, în „Untersuchungen” [‘Cercetări’] și, de asemenea, în așa-numitele „Blaue Hefte” [‘Caiete albastre’] există, e adevărat, o corectare a acestui fapt sau a acestei erori, dar nu printr-o înțelegere a limbii, pur și simplu,

ci prin intermediul unei alte greșeli. Mai bine spus, eroarea este înlocuită, dar nu printr-o părere mai exactă sau mai profundă, ci printr-o confuzie între *usus*, folosirea formelor limbii în vorbire, și motivul sau *ratio* al uzului. Se observă, pe drept, că înțelesul nu coincide cu obiectul, deoarece, de ex., și despre un pahar care nu mai există, pe care l-am spart, se poate spune încă „pahar”. Din acest motiv era necesar să se justifice acest lucru altfel. Și până aici totul este corect. Dar concluzia lui Wittgenstein este greșită, căci el continuă să utilizeze „semnificație” pentru desemnare. De aici recurgerea la uzul limbii și la jocurile de limbă etc. El nu a vrut să înțeleagă niciodată că nu este vorba de constatarea uzului limbii, ci de *motivarea* uzului limbii, adică de întrebarea *de ce* vorbitorii folosesc formele în acest fel, ce stă în spatele acestui lucru, care este conținutul la care se referă. Căci semnificația permite și o utilizare complet nouă și, din acest motiv, nu coincide cu uzul și nu poate fi dedusă numai din uz; căci semnificația poate să fie folosită pentru obiecte cu totul noi sau în situații și contexte total noi și aceasta este problema propriu-zisă a semnificației.

Toate acestea apar la Wittgenstein, în plus, asociate cu această idee a „speciilor obiective” și a „speciilor lingvistice” – așadar, ideea că speciile lingvistice sunt, de fapt, tot atât de puțin „discrete” – delimitate – cum sunt, în opinia sa, speciile naturale. Dar aceasta nu este nicidecum o semantică, ci o semantică a lucrurilor, ceea ce am arătat în studiul meu despre *Semantica cognitivă*. Acest lucru se combină cu această falsă prezentare a problemei, ca și cum aceasta ar fi problematica necesară și singura având sens. El spune: nu întreba ce înseamnă *Spiel* ['joc'], *just look*, uită-te la uzul lingvistic. Ar fi imposibil să se găsească, aici, o semnificație unitară, ar fi doar o familie de înțelesuri etc. El nu înțelege că vorbitorul, care zice tocmai *Spiel* la diferite lucruri, trebuie, neapărat, să aibă o intuiție a unei unități, căci altfel nu ar folosi aceeași formă și pentru ceva nou.

Vorbitorul are chiar o cunoaștere a semnificației pe care nu a putut-o deduce, pur și simplu, din uzul limbii, cu atât mai mult cu cât o folosește în situații complet noi și, de asemenea, în uzul creativ al limbii; și el știe că poate să facă aceasta, dacă a înțeles, intuitiv, semnificația ca atare.

Cu semnificația gramaticală se întâmplă ca și cu cea lexicală. În uzul timpuriu al limbii, vorbitorii nu puteau să constate, de ex., utilizarea imperfectului cu „funcție narativă” și pentru o întâmplare unică chiar deloc și totuși toate limbile romanice au creat în același mod această utilizare și în toate este pe deplin normal să spui: „El a făcut aceasta și aceasta, și aceasta etc. și doi ani mai târziu se *extinguia en la miseria mas total*” etc. Eu nu știu nici dacă imperfectul jocurilor este, într-adevăr, nou. În limbajul infantil există, adesea, lucruri foarte vechi, și cei mai mulți lingviști au uitat că odată au fost copii și spun că acesta ar fi de dată mai recentă. Să admitem că aceasta este așa: cum au ajuns copiii la această folosire a imperfectului? Și anume, peste tot în România. Căci a fost descoperit mai întâi în franceza din Belgia și, îndată după aceasta, un român a observat că și în română este așa; după aceea s-a descoperit aceasta în spaniola din Columbia; și apoi s-a

spus: de ce doar în Columbia? – și în Spania, și apoi în Italia, în Portugalia și în Brazilia etc. Au avut copiii din cele două continente cumva contacte reciproce? S-au uitat la o utilizare în desemnare, ca să învețe această folosire?

„*Usus* îl învăț din *usus*, avem de-a face cu o asemănare de familie” – aceasta este o explicație total insuficientă. Wittgenstein confundă dificultatea pe care el și, de asemenea, lingviștii pot s-o aibă de a delimita și a defini acest înțeles recunoscut intuitiv cu lipsa de limite și de delimitare în înțelesurile înseși. El spune despre „joc” că acesta nu trebuie să fie ceva ce se face numai din plăcere și pentru a satisface propria plăcere, căci jucătorii de fotbal primesc și bani ca să joace și că aceasta este sarcina lor etc. În loc să spună – cum ar face orice lingvist – că această definiție este, în mod evident, falsă și să caute ce există comun la jocul de cărți și la jocul de fotbal, în loc să spună aceasta, el afirmă că acestea sunt lucruri total diferite, care se află într-o corelație mai mult sau mai puțin laxă. Toate acestea sunt de o naivitate incredibilă. Eu nu îl consider pe Wittgenstein nicidecum ca filosof al limbii și refuz să vorbesc despre el. Doar despre câteva detalii izolate în care a observat, uneori, ceva bun și adecvat despre limbă, ceea ce se poate întâmpla oricui: să spui o dată ceva rațional. Întreaga pasiune pentru Wittgenstein o consider nemotivată rațional.

DESPRE RECEPTARE ȘI CRITICĂ

A.M.: În „*Linguistic Change does not exist*” spuneți despre „*Sincronie, diacronie și istorie*”, „*Hispanicum est, non legitur*”. *Faptul că primele lucrări importante ale Dumneavoastră au fost publicate în spaniolă a fost un dezavantaj pentru receptarea lor?*

E.C.: E adevărat și de aceea am și scris așa. Este într-adevăr așa. O carte ca *Sincronie...* este cunoscută în Europa de Est pentru că rușii au tradus-o. Dar traducerea vin întotdeauna atât de târziu, în acest caz, mai ales cea în engleză, care încă n-a apărut. După atâția ani, traducerea apare deja aproape ca un document al istoriei lingvisticii. Și în Japonia a fost tradusă după mulți ani, dar atunci cu succes. De altfel, au citit, într-adevăr, și au folosit cartea aproape numai aceia care și-au spus, din întâmplare, dacă este o carte despre schimbarea limbii și eu vreau să vorbesc tocmai despre aceasta, să vedem ce este în această carte. Abia de curând am aflat de la un tânăr lingvist american, pe care nu-l cunosc personal, că pentru el singura sau aproape singura teorie a schimbării limbii care valorează ceva este cea a lui Coșeriu. El a aflat întâmplător de carte, pe când se ocupa cu aceeași problematică. Prin traduceri sau recenzii nu putea cunoaște cartea, deoarece cartea, în general, abia dacă a avut recenzii corecte – cu excepția a două recenzii excelente de Silvio Elia și de Vittore Pisani.

J.K.: *Americanii, ca și angliștii, se întreabă mereu unde se poate citi ceva din aceste lucrări ale lui Coșeriu. Mulți știu sau au auzit că acestea sunt interesante și ar dori să le cunoască mai bine, dar nu au, pur și simplu, traduceri în limba lor.*

E.C.: Dar acum se schimbă treptat situația, cu Raimo Anttila, Shapiro și alții. Problema cu această carte, *Sincronia...* a fost, pe de o parte, că în Franța și Elveția a fost înțeleasă fără motiv ca o carte anti-Saussure. Și pentru că acolo Saussure este sfânt, cartea a fost cu greu recenzată și receptată. Pe de altă parte, și în alte țări abia dacă se aștepta în acest domeniu ceva din Spania sau din lumea hispanofonă. Nivelul teoretic al cărții, ca și cel filosofic, este mult mai înalt ca cel din *Sistem, normă și vorbire*. *Sistem, normă și vorbire* este ceva pentru lingviștii obișnuiți sau profesorii de lingvistică obișnuiți și găsește imediat aplicare. Se poate arăta ușor că există elemente care nu au funcție distinctivă, dar se realizează, în mod normal, într-un anume fel. Aici [în *Sincronie...*] este vorba totuși de cauzalitate, finalitate, despre ierarhia problematicii, adică ceea ce este problema universală a schimbării lingvistice, cea istorică, cea generală etc. și aproape nimeni nu a citit mica prefață în care se spune ce fel de carte, de fapt, este aceasta. [...]

A.M.: Nu este o carte despre schimbarea lingvistică...

E.C.: Ci despre problema schimbării lingvistice. Acum mi-a spus doamna Laca că Lyons, în noua ediție a *New Horizons in Linguistics*, a scris și un capitol despre mine, dar, de altfel, receptarea în spațiul anglofon vine foarte târziu, probabil fiindcă spațiul anglofon este acum cum era mai înainte spațiul germanofon, adică nu se citește ceea ce este scris în alte limbi dacă se referă la o anumită specialitate. Hispaniștii cunosc ceea ce se publică în spaniolă și despre spaniolă și germaniștii ceea ce se publică în germană; dar numai atunci când se referă la germană, nu și la lingvistica generală. Numai la angliștii din Statele Unite este altfel, ei nu cunosc nici măcar ceea ce scriu angliștii, dacă aceștia nu scriu în engleză.

J.K.: Ar fi trebuit poate să interveniți mai mult pentru ca lucrările Dumneavoastră să fie publicate și în engleză?

E.C.: Între altele, nu am avut, din păcate, timp, deși plănuisem aceasta de foarte mult timp. Aveam deja contracte cu Mouton pentru traducerea unor lucruri diferite în engleză, și anume, editorii voiau să facă patru volume mari din *Janua Linguarum*. S-au și tradus diferite lucrări. Există un centru la Universitatea Bloomington din Indiana al unui olandez, Cornelis van Schooneveld, care a tradus tot felul de lucruri pentru *Janua Linguarum*. Am primit atunci încă ultimele întrebări despre traducerea *Sincroniei...* și a altor scrieri. Apoi a venit falimentul la Mouton, pentru că ei încheiaseră prea multe contracte, circa 2 000 de contracte, cel puțin așa se spune; atunci mi-au scris că ei mențin contractul, dar nu și termenele. Ziceau că s-ar fi dat posibilitatea autorilor de a alege să poată publica totul unde ar voi sau să aștepte între 20 și 25 de ani. Și până acum n-a apărut nimic.

Am primit mai târziu de la Schooneveld vestea că el ar vrea încă să publice cele patru volume, dar propunea ca volumele să fie distribuite altfel și chiar

afirma: „Noi trebuie să prelucrăm din nou aceasta, pentru că între timp au apărut diverse lucrări pe această temă”. Mai târziu era deja pensionat și mi-a scris din nou și m-a întrebat dacă aș fi de acord ca totul să apară în altă parte. Și aceasta este situația actuală, că el ia lucrările de la Bloomington și le publică în altă parte. În sfârșit, anul trecut am primit prin Gredos propunerea din partea Universității Stanford să accept să se publice acolo o traducere a lucrării *Sincronie, diacronie și istorie*; le-am propus să se adreseze la Bloomington și să vadă dacă găsesc acolo vechea traducere. Gredos a răspuns că probabil ar vrea să traducă ei înșiși. Vechea traducere rămâne deci nefolosită. Nici nu știu cine are acum traducerea. [...]

J.K.: *L-ați numit mai înainte pe Labov cel puțin „semizeu”. Labov provine, de fapt, ca discipol al lui Weinreich cel puțin indirect dintr-o tradiție europeană și ar trebui să aibă totuși unele puncte de legătură. Am vorbit odată de articolul despre schimbarea limbii, în care sunteți citat în prima notă, dar mai târziu, deși majoritatea problemelor fusese deja discutată în detaliu de Dumneavoastră, de ex., critica idioclectului, nu v-a mai citat nicio singură dată.*

E.C.: M-am întrebat dacă m-a citat într-adevăr sau cineva i-a spus: „Există și acesta, trebuie să-l citați”, sau dacă a citit poate ceva de mine și apoi a uitat. Într-o recenzie din Anglia, în *Modern Language Review*, s-a spus despre *Sincronie...* că ar conține idei bune, dar aceste idei ar fi mult mai departe dezvoltate în Labov. Adică nu că aceste idei existau mult mai înainte, ci că ele sunt deja vechi și apar într-o versiune mai nouă la Labov și atunci Coșeriu nu mai trebuie, acesta este tonul. Mă refer, după cum obișnuiesc, într-o notă la această recenzie și spun că ar fi fost mai bine dacă recenzentul ar fi citit cel puțin cartea.

J.K.: *Poate în legătură cu USA putem aborda o altă întrebare. V-ați ocupat, desigur, cu Chomsky. S-a ocupat Chomsky de Dumneavoastră, l-ați cunoscut sau îl cunoașteți?*

E.C.: Nu. Știu numai că Rohrer l-a vizitat și el i-a spus că m-ar cunoaște. Chomsky m-ar cunoaște probabil indirect, căci, după câte știu, nu cunoaște nicio limbă. Scrierile în spaniolă nu le-a putut citi, dacă cumva cineva nu i-ar fi lămurit unele lucruri sau l-ar fi informat despre ele. El știe – așa se spune – numai engleza și puțin ebraica și nu știe alte limbi.

J.K.: *Dar există aceste lucruri și în engleză, de exemplu studiul despre schimbarea limbii.*

E.C.: Dar foarte târziu. Și întâlnirea cu Rohrer a fost deja în 1965 sau 1966, când Rohrer era în Statele Unite. El a fost acolo doi ani. Nu am avut contacte directe cu Chomsky: am o cartotecă de persoane cărora le-am trimis ceva și acolo l-am găsit abia de curând și pe Chomsky, căruia îi trimiseseam ceva din Uruguay: „Chomsky, Avram Noam”.

A.M.: *V-a mulțumit?*

E.C.: Nu cred.

J.K.: *Deci nu v-ați întâlnit niciodată.*

E.C.: Nu. Niciodată. Era prevăzut la o sărbătorire a Societății Coreene de Lingvistică în Seul, atunci invitaseră coreenii un lingvist din Anglia, unul din Germania, anume eu, și unul din Statele Unite. Din Statele Unite îl invitaseră pe Chomsky și mă gândeam că ne vom întâlni pentru prima oară. Dar Chomsky nu a venit și a fost înlocuit cu Fillmore. Acea ar fi fost ocazia, mai târziu nu am mai avut niciuna. În afară de aceasta, el nu merge la congrese și acceptă numai anumite invitații, cu condițiile sale .[...]

J.K.: *Dar se spune mereu, Coșeriu îl critică pe Chomsky, dar se referă la Chomsky din perioada timpurie. Și Chomsky de mai târziu sau fazele mai târzii sunt, desigur, în parte cu totul altfel.*

E.C.: De fapt, l-am discutat întotdeauna pe Chomsky „cel actual”, de fiecare dată. Nu se poate critica la un anumit moment pe cineva de mai târziu, pe care nu-l cunoști încă. Dacă Chomsky a făcut mai târziu altfel un lucru sau altul, critica era, desigur, îndreptățită; căci dacă el însuși renunță la anumite lucruri, atunci o face, probabil, pentru că a constatat că acestea sunt false sau inacceptabile. Ceea ce critic eu, de altfel, este întreaga atitudine a lui Chomsky, ideea că se poate simula limba și că în cercetarea limbii este vorba mai ales de aceasta. În plus, Chomsky, în renunțarea la greșeli sau când se referă la lucrări noi aflate încă sub tipar, nu a ales drumul corect. Anume un altul, dar pentru mine tot unul fals și care putea fi, de asemenea, criticat. Dar la un anumit moment obosești și spui: nu merită, căci el va renunța mâine și la asta și va spune că este deja depășită, că nu mai este corectă. Și toți chomskyenii vor spune, da, într-adevăr, este complet altfel, Chomsky tocmai a spus-o. Ei vor spune apoi: „Transformări nu există nicidecum”. Mai înainte se spunea că numai cu transformări se poate lucra corect. Acum nici nu se mai folosește cuvântul *transformaționalist*, pentru că nu o mai face Chomsky. În realitate, se poate proceda fără transformări. Dar problema nu este dacă o poți scoate la capăt fără sau cu transformări. Problema este dacă transformările aparțin de realitatea limbii. [...]

ALTERITATE

J.K.: *Am vorbit mereu despre fundamente, despre faptul că anumite concepte pe care le folosiți își au originea mult mai departe sau au o bază mult mai adâncă decât poate se vede uneori. Apoi am ajuns la „lucruri”, la aceste expuneri asupra „lucrurilor înseși” și la întrebarea dacă ele se pot descrie și cât de aproape de o descriere adecvată se poate ajunge, ceea ce înseamnă „obligație”, problema eticii etc. Am vorbit însă numai în parte despre problema celorlalți, adică a omului în raport cu alți oameni*

și a limbii tocmai între oameni, problema alterității care a fost tratată până acum doar parțial. Puteți să ne spuneți încă ceva despre aceasta?

E.C.: Mai mult sau mai puțin a existat deja, aici, un acord inițial despre *alteritate*. Cu acest concept pe care l-am preluat, de altfel, de la Pagliaro, încerc să resping atitudinea de a privi individul și comunitatea ca două entități diferite și de a considera de aceea o limbă ca pe ceva exterior individului. Vreau să spun cu aceasta că ceea ce este comun nu este ceva în afara individualului, ci o dimensiune a acestuia; și dacă nu se înțelege aceasta, nu se înțelege nici faptul că limba tocmai de aceea este, cum se spune, socială sau ceva comun, pentru că, prin această dimensiune, limba este ceva comun la fiecare individ. Dar ea este fundamentul, baza sociabilității omului, și nu un produs. De aceea citez mereu începutul „Politicii” lui Aristotel, unde el spune de ce omul este tocmai un *zoon politikon*, mai mult decât oricare alt animal sau ‘ființă’ care trăiește în comunitate (pentru că *zoon*, de fapt, nu înseamnă ‘animal’ la Aristotel și, de altfel, nici în grecește, ci ‘ființă’). Acolo spune Aristotel că baza nu este *politikon*, ci *logos*. Pentru că omul are *logos*, el este mai mult *politikon* decât alte ființe. Într-o veche traducere spaniolă apare că omul ar avea *don de la palabra*. Și abia această *koinonía* – ceea ce oamenii au comun – este baza asocierii în familie și în *polis*. De aceea această subliniere a alterității. Prin aceasta voiam, de fapt, să mă opun separării dintre individ și societate, dintre o *parole* individuală, particulară și o limbă, care ar fi dată numai în masă, cum spune Ferdinand de Saussure. Fundamentul este aici critica pe care am aplicat-o sofismelor lui Durkheim, în care arăt exact nu că nu ar exista fapte sociale, ci că faptele sociale nu sunt așa cum le vede el și că, dimpotrivă, socialul este în fiecare dintre noi și este o dimensiune a omului. Pe baza acestei dimensiuni, limba, care într-adevăr este dată întotdeauna numai în conștiința individului, este proiectată în afară și acceptată ca ceva obiectiv, este înțeleasă întotdeauna ca nefiind numai limba mea, ci și limba celorlalți. Ceea ce implică, firește, o mulțime de corolari și de consecințe cu privire la știința și, de asemenea, la descrierea limbii.

Cum am ajuns la această idee? În primul rând, desigur în legătură cu sublinierea individului, pentru că numai individul ca atare poate crea, și nu colectivitatea sau un grup poate avea o idee. Firește că se poate construi o casă cu mai mulți zidari, dar cineva trebuie mai întâi să se gândească la casă. Dacă mai mulți și-au imaginat casa, atunci rezultă ceva mult mai rău ca la Gaudi – și nici măcar cu unitatea construcției lui Gaudi.

Bineînțeles că un individ poate reprezenta, de ex., un grup întreg și să corespundă așteptărilor întregului grup sau ale unui popor întreg sau cineva poate prelua și modifica ceea ce a făcut un altul și, la sfârșit, rezultă într-adevăr ceva care a fost făcut împreună, pentru că ambii se identifică într-un fel oarecare cu rezultatul și au contribuit cu ceva la acesta. Ideea vine, bineînțeles, de la Croce, de la Vico și, în special, din *Estetica* lui Hegel, unde se clarifică pe deplin faptul că individul este, de fapt, subiectul creator, dar că individul poate crea, firește, așa

zicând, în numele comunității și poate corespunde cerințelor celorlalți. Aceasta se spune la Hegel, în filosofia reală de la Jena, și despre limbă: firește că eu vorbesc limba care este și limba celorlalți, limba propriei mele istorii. Ca în citatul din Gentile: „Principial aş putea să spun, de ex., ‘penna’ în loc de ‘tavolino’” – „In astratto certamente, ma in concreto no, perché io che parlo ho una storia dietro a me, o meglio dentro di me, e sono questa storia: e pero son tale che dico e devo dire ‘tavolino’ e non altrimenti” [„În mod abstract, desigur da, dar concret nu, pentru că eu care vorbesc am o istorie în spatele meu sau, mai bine, în interiorul meu și sunt această istorie: și deci sunt cel care zic și trebuie să zic ‘masă’, și nu altfel”]. Neînțelegerea, dimpotrivă, se găsește în lingvistică, într-o anume privință, deja la Saussure, dar Saussure era o inteligentă; mult mai evident este la Sechehay, care crede că-l interpretează pe Saussure, văzând limba ca o constrângere și ca închisoare. Aceasta apare și în literatură, de ex., la Mallarmé, care crede că potența sa poetică ar fi limitată prin limbă.

J.K.: *În literatură această afirmație este mai curând îndreptățită, dacă se privește aceasta ca joc sau ca dovadă a imposibilității unei vorbiri „concrete”.*

E.C.: Eu voiam însă să arăt că o limbă nu este impusă cu sila, ci că este pusă la dispoziție. Vorbitorul dispune de limba comunității sale și trebuie să fie recunoscător că are această limbă. Această limbă este el însuși și ea nu este un sistem de constrângeri, ci un sistem de „libertăți”, pentru că și libertatea omului este o libertate istorică, nu este arbitrară. Voiam să mă opun acestei idei de constrângere și să atrag atenția asupra faptului, care pare a fi paradoxal, că tocmai o concepție despre limbă care separă între ele comunitatea și individul face imposibilă o sociolingvistică. Viața reală a limbii în comunitate este dată, în mod natural, în primul rând în parole, tocmai în ceea ce se crede a fi individualul, nonsocialul, noncomunitarul. Se vede, așadar, de ce în problematica saussuriană este imposibilă o sociolingvistică, căci socialul, la Saussure, este limba care se descrie și descrierea este descrierea sincronică a unui sistem lingvistic. Există la început câteva fraze care trimit la social, ca și la marxiștii falși, care îi citează la început pe Marx și Lenin și apoi vorbesc despre cu totul altceva. Așa se întâmplă și la Saussure: se spune că limba este un fapt social, că aparține comunității; și apoi se descrie limba fără raportare la comunitate. Nici la Meillet nu este altfel. Meillet spune, ce-i drept, că afirmația că limba ar exista numai la individ, în conștiința individului ar fi „une constatation évidente, mais sans portée, comme la plupart des propositions évidentes”, așadar, limba ar avea totuși o viață socială etc. Și apoi se termină cu aceasta și se descrie o limbă total abstractă, care nu mai are nimic de-a face cu vorbitorii, nici cu o anumită comunitate. Cum apoi limba este realmente acceptată de comunitate, care sunt varietățile ei, unde sunt conflicte – toate acestea dispar, dacă nu se înțelege că alteritatea este o dimensiune a individului și că limba este, în primul rând, tocmai formă sau apariție a alterității omului. Nu numai forma evidentă, ci într-adevăr prima

și principala formă. Tatăl nostru Hegel a văzut aceasta exact în *Fenomenologie* VI, B, Ia. El scrie: „Căci ea [limba] este *existența* eului pur, ca eul însuși; în ea capătă existență *unicitatea existentă pentru ea însăși* a conștiinței de sine, astfel că ea există *pentru alții*”. Aici se arată genialitatea lui Pagliaro în scurta sa istorie a lingvisticii, care, în ciuda conciziunii ei, este încă cea mai bună. El avea 30 de ani pe atunci și trebuia să scrie repede pentru un concurs. [...]

STAREA ACTUALĂ A LINGVISTICII

A.M.: *Ați vorbit despre unii reprezentanți importanți ai filosofiei limbajului sau ai teoriei limbii din prezent, despre Heidegger, Wittgenstein, Chomsky etc. Vrem să vă întrebăm acum despre starea actuală a lingvisticii. V-ați pronunțat odinioară în Innsbruck, la sfârșitul unei conferințe despre situația lingvisticii, pentru un fel de sinteză. Ați descrie situația de azi așa ca odinioară în Innsbruck și ați vedea la fel drumul lingvisticii în viitor?*

E.C.: Am vorbit foarte mult despre principii generale și, în parte, chiar despre aceste principii din afara lingvisticii, ceea ce abia dacă a avut efecte asupra lingvisticii mele sau asupra activității mele reale. Deoarece v-a interesat aceasta, voi ați să știți ce cred despre Wittgenstein, ceea ce însă abia dacă are importanță pentru activitatea mea proprie, aș fi putut atunci să vă întorc întrebarea: „Cine? Despre cine vorbiți?” Pentru că Wittgenstein nu a determinat în niciun fel activitatea mea. Am vorbit despre principiile generale ale hermeneuticii și mai puțin despre activitatea mea reală ca activitatea unui lingvist, care conștient sau inconștient trebuie să realizeze un anumit program, atât singur, cât și cu ajutorul discipolilor. De aceea este chiar interesant că acum mă întrebați cum mă situez cu privire la situația din lingvistică. Ceea ce voiam să spun era, de fapt, gândit mai puțin pacifist („eirenisch”), în sensul „să stăm, așadar, toți împreună și să facem o sinteză”; era mai curând o critică implicită a pretențiilor exagerate ale unor anumite orientări ale lingvisticii, mai ales, o critică a pretențiilor de exclusivitate.

Nu știu, poate este așa și în alte științe din domeniul umanist, dar lingvistica este o disciplină puțin autocritică. Se caută o metodă și apoi se încearcă să se absolutizeze această metodă dintr-un anumit punct de vedere. Aceasta se întâmplă mereu și prin aceasta tot ceea ce rămâne este uitat sau lăsat la o parte. În parte, se pun probleme care nu sunt deloc probleme ale lingvisticii reale, ci așa zicând probleme care sunt puse „pe lângă”. De aceea nu voiam atât de mult să propun o sinteză, ci mai degrabă să arăt care sunt limitele oricărei metode, după vechiul meu principiu *al realizării și al limitelor*.

Am spus mereu că năzuim să spunem lucrurile așa cum sunt, dar aceasta este foarte greu, deoarece întotdeauna, în mod necesar, lucrurile se prezintă în mod parțial. Pericolul mare constă acum în faptul că o prezentare parțială este absolutizată și se admite că această perspectivă cuprinde deja totul și că fiecare perspectivă parțială este integrală. Trebuie să fii conștient totuși, pe de o parte,

de posibilitățile și, pe de altă parte, de limitele fiecărei problematizări. Eu formulez mereu în alt mod acest lucru și spun, de pildă, că nu se pot rezolva întrebări care nici măcar nu au fost puse, pentru că adesea se pune altă întrebare și se crede că întrebările nepuse au fost rezolvate.

De ce am făcut această aluzie la „pacifism”? Pentru că Francis Whitfield într-o luare de poziție cu privire la *Forma y sustancia* s-a exprimat astfel, spunând că eu în confruntarea cu Hjelmlev sunt pacifist [*Eireniker*], așa un fel de pacificator, în acest caz, nu aveam în vedere, de fapt, o sinteză pașnică, ci mai degrabă o „coabitare” a perspectivelor diverse: să vedem ce poate realiza, într-adevăr, fiecare fel de a pune problemele și, totodată, unde sunt limitele acestuia.

Un exemplu pentru această „punere-de-probleme-pe-lângă-problematizarea-propriu-zisă”: într-o lucrare de la Tübingen – care, de altfel, nu era rea, dar era pe dos în această privință – vorbea cineva despre cum s-ar putea explica semantica verbelor din germană din punctul de vedere al pragmaticii și al teoriei actelor de vorbire. El se întreba, de ex., cum se poate explica sau analiza un verb ca *einwenden* [‘a obiecta’]. Spunea că ar fi corect sau adecvat să se spună că *a obiecta* este un verb cu care se face o obiecție [*Einwand*]. Aceasta este, în primul rând, tautologic, pentru că nu aflăm prin aceasta absolut nimic despre *einwenden* și, în al doilea rând, este fals, deoarece nu se obișnuiește ca obiecțiile să se facă tocmai cu verbul *a obiecta*. Problema este pusă aici astfel, încât nu se poate rezolva, dacă se admite anume că totul se poate rezolva din perspectiva pragmaticii. De altfel, nu sunt de acord, de mult timp, cu această transpunere a distincției, de fapt, pozitivistă sau behavioristă târzii între sintaxă, pragmatică și semantică, la lingvistică, care provine, în parte, de la Carnap, dar, în special, de la Charles Morris, căci aici se ignoră structura adevărată a limbii: ca și cum sintaxa și pragmatica nu ar fi și semantice, când semantica se referă la conținut. Semantica se reduce aici, anume, la desemnare, căci este vorba numai de relațiile dintre semne și obiectele desemnate.

Eu sunt împotriva unor asemenea reduții și voiam mai degrabă să identific punctele de vedere corecte – care însă, de asemenea, nu trebuie să fie absolutizate – și, anume, din perspectiva stratificării reale a limbajului: limbajul ca limbă în general, limba la nivel istoric și limba ca discurs. De aceea am identificat aceste trei discipline bine cunoscute: lingvistica vorbirii, a limbilor și a textului. Cu aceasta voiam să spun, totodată, că una din aceste discipline sau din aceste problematice nu poate rezolva problemele celorlalte două, că nu se poate nici aici absolutiza. [...]

A.M.: *Dacă tot vorbim acum despre receptare și despre viitor, am mai avea timp pentru o ultimă întrebare? Referitoare la viitor în sensul atitudinii Dumneavoastră față de lingvistică. Ce așteptați de la lingvistică și cum poate contribui lingvistica la înțelegerea de sine a omului? Ați tratat această temă în unele articole. Poate mai înainte cu douăzeci sau treizeci de ani am trăit un boom al lingvisticii. Până atunci*

era valabilă ca paradigmă pentru știință poate fizica, care era văzută ca știința de-săvârșită. Mai târziu, poate sub influența lui Lévi-Strauss s-a văzut această paradigmă în lingvistică și de la ea s-a așteptat o serie de răspunsuri pentru înțelegerea de sine a omului. Dumneavoastră ați vorbit și despre limbă ca ceva, de fapt, uman, puțin în sensul lui Mallarmé: „...Honneur des hommes, saint langage”. Astăzi nu mai există acest boom. Acest fapt nu trebuie văzut ca negativ, poate ar putea fi chiar pozitiv, dar care este, după părerea Dumneavoastră, importanța, consecințele largi – poate nu numai epistemologice, ci și existențiale – ale lingvisticii pentru conștiința de sine a omului?

E.C.: M-am exprimat, în mod programatic, de două ori cu privire la această problemă. O dată în *Omul și limbajul său* și altă dată în *Limba și înțelegerea existențială a omului actual*. Boomul lingvisticii cu greu are ceva de-a face cu Lévi-Strauss. Este mai degrabă invers: Lévi-Strauss a urmat „trendul” deja existent și prin aceasta a contribuit la transpunerea unor metode și puncte de vedere la originea lingvistice la alte domenii ale culturii. Mult mai devreme deja a fost privită lingvistica drept „regina științelor spiritului” și chiar ca știința de imitat, ca aceea care s-ar fi dezvoltat din punct de vedere metodologic în modul cel mai pur și cel mai amplu. De aceea [s-au folosit] metode asemănătoare și în alte științe ale culturii, chiar cu aceleași procedee. S-a crezut despre geografia lingvistică, de ex., că s-ar putea transpune metoda respectivă asupra așa-numitei *demologii*, adică la „știința despre ceea ce este popular” sau, mai general, „etnografie”. Acest lucru a fost susținut în special de Matteo Bartoli. De asemenea, în cadrul behaviorismului, K.L. Pike a scris o carte în care știința limbii este luată ca model pentru așa-numitele *behavioral sciences* și, în mod corespunzător, a încercat să stabilească în etnologie, ca în limbă, opoziții de „semne”, de ex., când într-o comunitate văduvele se îmbracă altfel decât femeile încă nemăritate sau cele măritate. El a încercat să interpreteze opozițional asemenea „moduri de comportare” și a ajuns astfel, după modelul fonem, morfem etc., la o unitate a comportamentului, pe care a numit-o *behaviorem*. Eu m-am exprimat cu privire la întrebarea dacă o anumită știință poate fi model pentru alte științe aproape întotdeauna destul de sceptic și, în ceea ce privește lingvistica, chiar negativ, în articolul *Interdisciplinarită e linguaggio*, unde, în opoziție cu „trendul”, spun că lingvistica este cea care necesită ajutorul altor discipline. Mai ales, m-am exprimat împotriva ideii că se poate face, de ex., știința limbii fără filosofie sau independent de filosofie. Finalul în acest articol este destul de pesimist, eu spun că aceasta este o iluzie și acolo mi-am permis acest joc de cuvinte: „certi linguisti hanno alimentat questa illusione, forse perchè [...] essi stessi la nutrivano”. *Nutrire una illusione* înseamnă „a întreține sau a cultiva o iluzie” și *alimentare* înseamnă practic același lucru ca *nutrire*, dar în acest caz, se interpretează *alimentare* cu sensul „a stimula” și „a promova”.

Din punctul meu de vedere, lingvistica în general nu poate deveni un model, pentru că diferite lucruri nu pot fi transpuse. Căci dacă lingvistica se transpune,

de ex., la etnologie, adică [se vorbește] de „semne” [„Zeichen”] și de „indicii” [„Anzeichen”] în etnologie, aceasta poate implica faptul că limba este văzută fără rezerve ca sistem de semne și părerea că semnele sunt într-un fel oarecare analoage în ambele domenii. Dacă se judecă însă aceasta mai de aproape, se poate spune poate că limba nu este nicicum un sistem de semne, ci se poate numai utiliza ca sistem de semne, dar, în sine, este altceva – adică, mai întâi de toate *este înțelegerea lucrurilor înseși și abia apoi poate fi ea folosită ca sistemele de semne pentru lucruri*. Nu se întâmplă așa, ca în cazul altor sisteme de semne, că lucrurile ar fi fost mai întâi prezente și apoi noi am fi avut semne lingvistice pentru acestea. De aceea cred că transpunerea [la alte științe] deja poate fi, în acest caz, problematică.

Dar și mai puțin încă se pot rezolva probleme ale altor științe cu ajutorul lingvisticii în stadiul ei actual. Lingvistica actuală se află, de fapt, într-o criză, dacă se consideră exact lingvistica în întreaga lume. Ea se află în căutarea drumului propriu și, în mare parte, a nimerit pe „căi greșite” [Irrwege] și pe „drumuri de pădure” [Holzwege]. „Lemnarii și pădurarii” știu ce înseamnă a fi pe un „drum de pădure”; lingviștii nu știu, adesea.

Un alt lucru este și întrebarea cum ar putea contribui o interpretare a limbii la interpretarea omului. Aici sunt deja convins că limba este tocmai trăsătura definitorie a omului și că, de aceea, Hegel nu vede limba ca pe o formă a spiritului sau a culturii, ci ca pe o *dimensiune a umanității*, încă dinainte de diferențierea spiritului, și anume, alături de muncă. Limba este, în veșnica istorie ideală a dezvoltării omului, „grăbită” [voreilig], deoarece ea conține deja în avans tot ce este spirit, deși încă nediferențiat. Ea este – așa cum am formulat aceasta odată – „intrarea în apariție a umanului” [In-Erscheinung-Treten des Menschlichen] și „deschiderea tuturor posibilităților (spirituale) ale omului”. De aceea consider, odată cu Hegel și cu motivarea hegeliană, tocmai *munca și limba* ca dimensiuni fundamentale ale esenței omului: munca pentru om ca ființă biologică, limba pentru om ca ființă gânditoare. Ambele dimensiuni pot fi, la rândul lor, raportate la negativitatea originară a omului – la „caracterul luciferic al omului”, ca o ființă care nu acceptă lumea, așa cum îi este dată, ci schimbă lumea sau își construiește o lume proprie, care este adecvată cerințelor sale care se dezvoltă mereu, astfel că lumea omului este infinită în cele două privințe. Infinită în privința biologică, pentru că mereu se creează noi cerințe și au loc noi modificări ale lumii date în mod natural; infinită în domeniul spiritual, pentru că gândirea și creativitatea nu se sfârșesc niciodată.

Nu mai că nu trebuie să se creadă că putem rezolva problemele practice, care depind mai curând de ființa noastră biologică, și problemele politice etc.; că, dacă facem, de ex., critica limbii și cultivarea limbii, am schimba prin aceasta, în vreun fel, faptele. Prin critica limbii putem, cel mult, să educăm oamenii sau să contribuim la educarea lor, dar nu să eliminăm bolile sau războaiele ș.a. Și, în general, dacă rămânem tot astfel în acest domeniu și nu pătrundem spre

posibilitățile limbii pentru gândire, nu reușim absolut nimic, căci eroarea nu se găsește, de fapt, în limbă, ci în gândire.

În ceea ce privește critica limbii, am citat odată, într-o prelegere, un pasaj din „Retorica” lui Aristotel, unde se vorbește despre nevinovăția limbii. Limba, ca limbaj și ca limbă istorică, nu este, bineînțeles, cu nimic vinovată, nici măcar de utilizarea ei în vorbire. Este vorba, aici, de felul cum este folosită limba. Foarte des, când se face critica limbii, se face, de fapt, critica modului de a vorbi și se crede că ar fi, de ex., critica limbii germane sau critica limbii pur și simplu. Limba ca atare este total nevinovată și stă la dispoziția atât a răufăcătorului, cât și a sfântului. Cu vorbirea lor, bineînțeles, răufăcătorii și sfinții fac altceva cu ajutorul aceleiași limbi. Astfel, limba nu a fost niciodată nici comunistă, nici fascistă etc. Nu cuvintele „Blut” [‘sânge’] și „Boden” [‘pământ’] sunt naziste, ci un anumit uz al lui „Blut und Boden”, și anume, așa, ca pereche de cuvinte. De aceea, aceste cuvinte pot fi utilizate astăzi în continuare cu aceeași semnificație, dar nu cu aceleași asociații. A schița o teorie corectă a criticii limbii este ceva ce ar corespunde celui de al patrulea principiu al meu, deci principiului referitor la *bien público y de la responsabilidad social* [‘binele public și al responsabilității sociale’]. Din păcate, m-am ocupat puțin de aceasta [critica limbii], cu excepția acelei expunerii de odinioară, la o masă rotundă cu Bausinger și cu alții tocmai despre critica limbii, în care am vorbit despre nevinovăția limbii, și a unor observații izolate, în care am susținut mereu teza că limba ca atare este nevinovată.

Am avut întodeauna intenția de a transmite această problematică unui elev. Ar fi fost o temă interesantă pentru o disertație și chiar pentru o abilitare.

A.M.: Despre nevinovăția limbii?

E.C.: Nu, despre critica limbii, adică despre condițiile și sensul criticii limbii. Atunci aș fi contribuit eu însumi, firește, la această problematică. Deocamdată ea rămâne încă deschisă. Natura acestei problematice, care privește utilizarea limbii, a fost văzută corect, chiar dacă nu în relație cu critica limbii, de Leo Weisgerber, care vede în aceasta o dimensiune a limbii și, totodată, o treaptă („Stufe”) a lingvisticii. El distinge patru dimensiuni fundamentale ale limbii: *formă, conținut, realizare și influență*. Problemele despre care discutăm privesc ultima dimensiune, *influența*, efectul, și aparțin la „considerarea limbii raportată la efecte”. Este vorba de influența social-culturală a limbii și a utilizării limbii și, totodată, de atitudini față de fapte și lucruri, care se exprimă în utilizarea limbii. De exemplu, despre faptul că altădată muncitorii din Germania care nu erau germani se numeau *Fremdarbeiter* [‘muncitori străini’] și astăzi se numesc *Gastarbeiter* [‘muncitori-oaspeți’]. Sau despre fenomene care se cercetează, de altfel, chiar dacă nu în mod sistematic, la „stilistica limbii”; de ex., că o *servitoare* devine *fată în casă* și apoi *angajată, colaboratoare, angajată în casă, ajutor în casă* etc. Aceste aspecte ar trebui, de asemenea, cercetate temeinic. Până acum nu am găsit, din păcate, încă pe nimeni care să scrie o disertație despre acest aspect al limbii, iar acum este prea târziu.

J.K.: *Dar s-a văzut în diferite puncte că discipolii au dezvoltat anumite idei, care rezultau, într-adevăr, în mod necesar din puneri ale problemelor. Dacă cineva s-ar gândi acum cum ar fi scris Coșeriu o asemenea lucrare despre critica limbii, atunci ar putea, de fapt, și din ceea ce deja există, să deducă aceasta, aproape complet sau cel puțin în mare măsură. Poate se va face și acest lucru.*

E.C.: Aici aveți dreptate și aceasta este și o idee a mea că, dacă se cunoaște bine o concepție, se poate spune ce ar fi spus persoana respectivă despre alte probleme, chiar dacă ea nu s-ar fi exprimat cu privire la acestea. Dacă nu se poate, atunci concepția este incoerentă sau lacunară, parțială. Se poate, bineînțeles, și greși, pentru că unele lucruri pot fi fals interpretate, dar, în principiu, există posibilitatea de a ajunge la adevăr. Trebuie numai ca cineva să se concentreze, într-adevăr, asupra acestui fapt și să-l considere în relația cu celelalte problematice. Dar nu te concentrezi asupra unui lucru, dacă nu ai un interes special pentru acesta. În plus, există poate la discipoli, în parte, un fel de timiditate. Așa cum era la filosofi din Germania care păstrau diferite lucruri în sertar, pentru că se întrebau ce ar spune Heidegger despre ele. Mai bine să nu publici încă; sau nici să nu scrii încă: **cât timp Coșeriu este aici și se poate exprima el însuși despre aceste lucruri, se mai poate aștepta.**

UNIVERSUL DIN SCOICĂ (fragment)

Consemnare: **Gheorghe POPA, Maria ȘLEAHTIȚCHI și Nicolae LEAHU**

Din volumul *Universul din scoică*. Interviu realizate de Gheorghe POPA, Maria ȘLEAHTIȚCHI și Nicolae LEAHU, Chișinău: Editura Știința, 2004

DESPRE LINGVISTICĂ, HEIDEGGER, CLINTON ș.a.

[...] **Gheorghe Popa:** *Stimate domnule profesor Eugeniu Coșeriu, cunoaștem mărturisirea Dumneavoastră că „niciodată n-ați plecat de acasă”, dar credem că încercați totuși unele emoții când veniți la baștină, inclusiv la Bălți.*

Eugeniu Coșeriu: Da, spuneam astăzi dimineață că emoțiile mi s-au cam amestecat cu anumite – mai mult decât – păreri de rău, chiar cu anumite decepții, văzând că autoritățile supreme ale municipiului, ale acestui oraș, care, oricum, ar trebui să fie un oraș românesc, nu vorbesc românește sau nu vor să vorbească românește și că mi se adresează și mie în limba rusă. A trebuit să spun că eu nu știu rusește. Îmi pare cu totul imposibil, adică de necrezut, ca într-o țară care are totuși o limbă de stat (dacă vor s-o numească moldovenească, s-o numească moldovenească – în Preambulul Constituției e spus că e aceeași ca și limba română) să nu știe limba de stat o autoritate.